T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HADİSLERDE YEMİN LAFIZLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşe Esra AĞIRAKÇA

Danışman
Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi
Dem. No: 85902
Tas. No: 297.3
AĞI.H
TEZ

İstanbul 1998

63-26-

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 7
TRANSKRİPSİYON 8
ÖNSÖZ 9

GİRİŞ
KONU, KAYNAKLAR VE METOT

A. KONU 12
B. KAYNAKLAR 13
C. METOT 14

BİRİNCİ BÖLÜM
YEMİN KAVRAMI VE İSLÂM'DAN ÖNCE ARAPLAR ARASINDA YEMİN KULLANIMI

A. YEMİN KAVRAMI 16
1. Sözlük Anlamı 16
2. Terim Anlamı 17
B. YEMİN CÜMLESİNİN GRAMER ÖZELLİKLERİ 20
1. Gramer Yönüyle Yeminin Tanımı 20
2. Yemin Çeşitleri 20
3. Yemin Cümlesinin Unsurları 20
a) Kasem 21
b) Muksemun Bih 22
c) Muksemun Aleyh 22
4. Yeminli İfadelerde Hazif 22
a) Kasemin Hazfi 22
b) Muksemun Bihin Hazfi 23
c) Muksemun Aleyhin Hazfi 23

C. İSLÂM ÖNCESİNDE ARAPLAR ARASINDA YEMİNİN KULLANIMI.....24
1. Yeminin Kullanım Amaçları ve Yerleri.....24
2. Yemin Sîgaları ve Davranış Biçimleri.....25
a) Sîgalar.....25
b) Davranış Biçimleri.....27

İKİNCİ BÖLÜM
HAZRETİ PEYGAMBER'İN YEMİNLİ ANLATIMI BENİMSEMESİ

A. HAZRETİ PEYGAMBER'İ YEMİNLİ ANLATIMI BENİMSEMEYE SEVK EDEN ETKENLER.....30
1. Kültürel Etkenler.....30
2. Vahyin Etkisi.....31
B. HAZRETİ PEYGAMBER'İN DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ IŞIĞINDA HADİSLERDE YER ALAN YEMİN LAFIZLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....33
1. Hz. Peygamber'in Arepça'yı Kullanımı ve Yemin.....33
2. Hz. Peygamber'in Üslûbu ve Yemin.....37
a) Dikkat Çekici ve İlgi Yoğunlaştırıcı Unsurlar Kullanımı ve Yemin.....37
b) Anlatımda Diyalog ve Yemin.....40
c) İsbât ve İknâ Unsurlarına Yer Verme ve Yemin.....41
d) Muhâtabın Durumunu Ölçü Alma ve Yemin.....43
C. HZ. PEYGAMBER'İN YEMİNLİ ANLATIMDA GÖZETTİĞİ HEDEFLER...44
1. Te'kid.....44
2. Tâzim ve Tezkire.....45
3. İsbât ve İknâ.....46
4. Nefy ve Tashih.....48
5. Müjdeleme ve Uyarı.....49
6. Azim ve Kararlılık Belirtmek.....50
7. İkram ve Rahatlatma.....50
D. HAZRETİ PEYGAMBER'İN KULLANDIĞI YEMİN LAFIZLARI.....51
1. Allah'ın İsmi Anılarak Yapılan Yeminler.....51
2. Allah'ın Sıfatları Anılarak Yapılan Yeminler.....54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YEMİN LAFIZLARI İLE BAŞLAYAN HADİSLER VE KONULARI

A. İMAN 63
1. İman Kavramı 64
a) İmanın Mahiyeti 64
b) İmanın Neticesi 65
c) Mü'minlerin Özellikleri 65
2. Ulûhiyet 66
a) Allah'ın Sifatlaır 66
b) Kadere İman 67
3. Nübüvvet 67
a) Hz. Peygamber'in, Nübüvvetini Tebliği 68
b) Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Delillri 68
c) Hz. Peygamber'in Vahiy Alması ve İslâm'i Tebliği 70
d) Hz. Peygamber'in Vasıfları 70
4. Şeytan ve Cin kavramları 73
5. Âhiret 74
a) KabirAzâbı 74
b) Hesap Günü 74
c) Ceza ve Mükâfat Yönüyle Âhiret Hayatı 76
d) Cennet ve Cennet Ehlinin Vasıfları 76
B. İBADETLER 78
1. Tevbe 78
2. Namaz 79
3. Zekât 81
4. Oruç 82
5. Sadaka 82
6. Zikir 83
7. Yemin 84
8. Kabir Ziyareti 85
C. SOSYAL VE HUKUKİ HAYAT 85
1. Aile Hayatı 85

2. Yönetim ve Yargılama 86
3. Suçlar ve Cezalar 86
D. CİHAD 88
E. GEÇMİŞ ÜMMETLER VE PEYGAMBERLER 94
F. SAHABENİN FAZİLETLERİ 95
G. MEKKE VE MEDİNE'NİN FAZİLETİ 98
H. AHLÂKÎ PRENSİPLER VE İLİŞKİLER 99
1. Temel Ahlâkî Değerler 99
2. İnsanlar Arası İlişkiler 101
3. Hayvanlarla İlişkiler 103
I. GİYİM-KUŞAM 103
J. GELECEKTE VUKÛ BULACAĞI BİLDİRİLEN OLAYLAR 103
K. KUR'ÂN'IN BAZI SÛRE VE ÂYETLERİ 106
L. TIP 106

SONUÇ 107
BİBLİYOGRAFYA 109

EK BÖLÜM ۳۰-۱

KISALTMALAR

a.g.e..... Adı geçen eser

a.g.m ..... Adı geçen makale

a.e .....Aynı eser

a.y ..... Aynı yer

b.....ibn

bk. .....Bakınız

c. .....cilt

DTCF .....Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

ERE..... Encyclopedia of Religion and Ethiycs

h.....Hicri

Hz. ..... Hazreti

MEB..... Milli Eğitim Bakanlığı

ö. .....Ölümü

nşr. ..... Neşreden

s. ..... sahife

sa..... sayı

trc. .....Tercüme eden

ts. ..... Tarihsiz

vd. ..... Ve devamı

vdğ. ..... Ve diğerleri

TRANSKRİPSİYON*

d	.....	ض
h	.....	خ
s	.....	ث
z	.....	ذ
‘	.....	ع
ğ	.....	غ
k	.....	ق
s	.....	ص
’	.....	ء
h	.....	ح
t	.....	ط
z	.....	ظ

* Transkripsiyon işaretleri sadece bibliyografyada kullanılmıştır.

ÖNSÖZ

İslâm akidesinin en temel niteliği Allah'a imanın risalete iman ile bütünleşmiş olmasıdır. Risalet, Allah'tan alınan vahyi tilavet etmekle başlayıp tebliğ ve beyan ile süren, sahibine numune-i imtisal olma ve ümmetini kontrol etme yetki ve sorumluluğu yükleyen oldukça kapsamlı bir vazifedir. Hz. Peygamber'in risalet görevi açısından meseleye yaklaşılacak olursa tilavet, tebliğ ve beyan edilen ilahi vahyin Kur'ân-ı Kerim olduğunu, tebliğ ve beyan etme ile numûne-i imtisal olma ve ümmetini kontrol etme yetki ve sorumluluğunun da "sünnet"i ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Bu sebeple Hz. Peygamber'in sünneti ve bu sünneti bize ulaştıran yazılı belgeler olarak hadisler İslâm dininin Kur'ân-ı Kerim'den sonra ikinci ana kaynağı olma niteliğini taşıyagelmiştir.

İslâm dininin ikinci kaynağı olan hadisler İslâm dini ile ilgili ilim dallarının tamamına kaynaklık ettiği gibi müstakil bir ilim dalı olan hadis ilmi bünyesinde de bu ilme has bir disiplin içinde, muhtelif yönlerden araştırma ve incelemeye tâbi tutulmuştur.

Hz. Peygamber'in hadislerinin hadis ilmi bünyesinde araştırma ve değerlendirilmesi sıhhat durumlarını tesbitle başlayıp anlaşılma ve yorumlanmalarına kadar uzayan geniş bir alanda seyreder. Hadis ilminin Hz. Peygamber'in fiziksel ve ahlâkî özellikleri gibi şahsî nitelikleri ile peygamberlik öncesi söz ve davranışlarını da ele alması ise tetkik alanı itibariyle bu ilmin özellikle fıkıh ilminden ayrılan bir diğer yönünü oluşturur.

Biz bu çalışmamızda hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasında Hz. Peygamber'in Arapça'yı kullanım biçimi ve üslûbunun önemli bir yer tutacağı düşüncesinden hareketle, Hz. Peygamber'in, bazı hadislerin îradında yemine başvurmasını ***etkenler***, ***amaçlar*** *ve* ***kullanılan lafızlar*** *ile* ***yeminle vurgulanan konular*** *açısından değerlendirmeye tâbi tuttuk. Bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk eden husus, Hz. Peygamber'in dili ve üslûbunu konu edinen Râmehurmuzî'nin Kitâbu emsâli'l-hadis'i ve Şerif Radî'nin el-Mecâzat'un-nebeviyye'si gibi muhtelif zamanlarda kaleme alınmış eserler bulunmasına rağmen yine bir dil araştırması olabilecek "Aksâmu'l-hadis" veya "Aksâmu'n-Nebî" ismiyle elde mevcut herhangi*

bir çalışmanın bulunmamasıdır.

Bir giriş, üç ana bölüm ve bir metin bölümden oluşan bu çalışmamızın giriş bölümünde konunun mâhiyeti, konuyu ele almada istifade ettiğimiz kaynaklar ve benimsediğimiz metot hakkında bilgi verilmiş; birinci bölümde sözlük ve terim anlamlarıyla yemin kavramı ve İslâm'dan önce Araplar arasında yeminin kullanımı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Hz. Peygamber'in hadislerinde yemine başvurulması ile ilgili olarak Hz. Peygamber'i bu üslûbu benimsemeye sevkeden etkenler, yeminli anlatımın değerlendirmesinde göz önünde bulundurulması gerekli kriterler, yeminli anlatımla gözetilen hedefler gibi konular ele alınmış; Hz. Peygamber'in kullandığı yemin lafızları değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise Hz. Peygamber'in yeminle îrad ettiği hadisler konularına göre tetkik ve tasnife tâbi tutulmuştur. Çalışmamızın metin bölümünde ise Hz. Peygamber'in kullandığı yemin lafızlarından konu edinen rivâyetler ile her bir yemin lafzının kullanıldığı birer hadisin tahrici, senet ve metin tahkiki yapılmıştır.

Araştırmamızda pratiklik sağlamak maksadıyla transkripsiyon işaretleri sadece bibliyografya listesinde uygulanmıştır. Dipnotlar müelliflerin meşhur isimlerine göre tertip edilmiş, eser adlarında mümkün olduğunca kısaltma yoluna gidilmiştir. Eserlerin ve müelliflerinin tam isimleri, baskı yeri ve tarihleri ise bibliyografya listesinde gösterilmiştir.

Konu seçiminde ve çalışmalarım esnasında bana yol gösteren ve ilmî yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. İsmâil L. Çakan'a en içten teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca her zaman için bilgi, deneyim ve fikirlerinden istifâde ettiğim, yardımlarını gördüğüm hocalarım sayın Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir ve Doç. Dr. Râşit Küçük'e şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Ayşe Esra Ağırakça

Haziran 1998

GİRİŞ

KONU, KAYNAKLAR VE METOT

A. KONU

Hadislerin içerdiği mânayı kavrama ve yorumlamada hadislerde kullanılan dil ve üslûbu tahlil edebilmek önem arz etmektedir.[1] Bu sebeple Hz. Peygamber'in hadisleri, sıhhat araştırması ve muhtelif alanlarda vaz'ettikleri hükümlerin tesbiti çalışmalarının yanısıra dil ve üslûp açısından da farklı araştırmalara konu edilmiştir.Sözgelimi Hz. Peygamber'in temsîli anlatımları Râmehurmuzî'nin (ö. 360/971) *Emsâlu'l-hadis* adlı eseri bünyesinde; yaptığı teşbihler ve kullandığı diğer edebî sanatlar Şerif Radî'nin (ö. 406/1015) *el-Mecâzâtu'n-nebeviyye*'sinde derlenip değerlendirilmiştir.

Bizim bu araştırmamızda ele alıp değerlendirmeye çalışacağımız, Hz. Peygamber'in yeminleri konusu ise, Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-sahih*'i ile Ebû Dâvud'un (ö. 275/888) *Sünen*'i başta olmak üzere musannef hadis kaynaklarının *el-Eymân ve'n-nüzûr* bölümleri içerisinde kısmen ele alındığı gibi ayrıca Makdisî (ö. 600/1203) tarafından kaleme alınan *Aksâmu'n-nebî* adlı bir çalışma içerisinde de değerlendirilmiştir. Ancak Makdisî'nin bu eserinin günümüze ulaşmamış olması[2], içeriği hakkında bilgi sahibi olmamızı imkansız hale getirmektedir.

Bizim bu çalışmamızda Hz. Peygamber'in hadislerinin bir kısmında karşılaşılan bir anlatım biçimi olarak yemin lafızlarının kullanımı ele alınıp değerlendirilmiştir. "*Hadislerde Yemin Lafızları*" ismini taşıyan bu çalışmamızda "hadis" terimi ile merfû ve kavlî hadisleri kastedilmiştir. Sahabe ve tabiûna izâfe edilen mevkûf ve maktû rivâyetlerdeki yemin lafızları bu çalışmamızın dışında tutulmuştur.

Bu çerçevede Kütüb-i Tis'a bünyesinde yaptığımız tesbitlere göre Hz. Peygamber'in kullandığı yirmi beş ayrı yemin lafzı bulunmakta, yeminle te'kid

---

1 Bayraktar, *Edebî ve İlmî Açıdan Hadis*, s. 4.

2 Bk. Müneccid, *Mu'cemu ma üllife an resûlillah,* s. 291

edilen hadislerin sayısı ise iki yüz yetmiş yediye ulaşmaktadır.

B. KAYNAKLAR

Çalışmamızda Hz. Peygamber'in yemin lafızlarını ve yeminle te'kid edilen hadisleri tesbit etmede Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/874) ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Câmi'*leri Ebû Dâvud (ö. 275/888), Nesâî (ö. 303/915), İbn Mâce (ö. 273/886) ve Dârimî'nin (ö. 255/868) *Sünen'* leri ile Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned'*i ve İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta'*ından oluşan Kütüb-i Tis'a'nın tamamı kaynak olarak kullanılmış; hadislerin tesbitinde Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Câmiu's-sağîr*'i ile Ali el-Muttakî'nin (ö. 975/1567) *Kenzu'l-ummâl*'inin fihristi, Wensinck ve ekibinin hazırladığı Concordance ve Sahr şirketinin yayımladığı hadis CD'sinden istifâde edilmiştir.

Hadislerde yemin lafızlarının kullanımı, amaçlar ve değerlendirilmede dikkat edilmesi gereken hususlar açısından incelenirken İbn Kayyim'in (ö. 751/1350) *et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân* adlı eseri ile Ferâhî'nin *İm'ân fî aksâmi'l-Kur'ân* adlı eseri başta olmak üzere Kur'ân'da yer alan yeminleri konu edinen eserler ile muhtelif tefsirler kaynaklarına, Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin *Kavâidu tedebburi'l-emsel*'ine sık sık müracaat edilmiştir. Yemin lafızları içeren hadisleri yorumlama ve yemin lafızlarını değerlendirmede İbn Hacer'in (ö. 852/1448) *Fethu'l-bâri*'si ile Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *İrşâdu's-sârî*'si en çok istifade ettiğimiz hadis şerhleri arasındadır. Lafızları değerlendirmede hadis şerhlerinin yanısıra Zemahşerî'nin (ö. 538/1143) *el-Mufassal fî ilmi'l-luğa* adlı eseri gibi bir takım gramer eserlerine de başvurduk. MEB'nin *İslâm Ansiklopedisi*'nin *"Kasem"* maddesi ile ERE'nin *"Oath"* maddesi ve Cevad Ali'nin *el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm* adlı eseri yemin kavramını tanımlama ve İslâm'dan önce Araplar arasında yeminin kullanımı konusunda ağırlıklı olarak yararlandığımız çalışmalardır.

Hz. Peygamber'in kullandığı yemin lafızları ile ilgili rivâyetler ile her bir yemin lafzına dair örneklerden oluşan, çalışmamızın metin bölümünde, bu rivâyetlerin senet araştırması için Zehebî'nin (ö. 748/1347) *Siyer-i a'lâmi'n-nübelâ*'sı, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dil*'i ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât*'ı başta olmak üzere muhtelif tarih, tabakat ve rical kaynaklarından istifade ettik.

C. METOT

Hz. Peygamber'in kullandığı yemin lafızları ile yeminle te'yid ettiği hadisleri tesbit etmede çalışma alanımızı Kütüb-i Tis'a ile sınırlı tuttuk.

Yeminle te'kid edilen hadislere değinirken, dipnotlarda bu hadislerin yeminsiz nakillerini göstermeksizin, yalnızca yeminle te'kid edilen tariklerinin bulunduğu yerlere işaret etmeyi yeterli bulduk.

Çalışmamızın, Hz. Peygamber'in kullandığı yemin lafızları ile ilgili rivâyetlerin yer aldığı metin bölümünde, ayrıca Hz. Peygamber'in kullandığı her yemin lafzının yer aldığı bir rivâyete yer verdik. Bu rivâyetlerin tahricini, senet araştırmasını ve yemin lafızlarının yer aldığı ifadelerinin metin tahkikini yaptık. Senet araştırmasında râvinin isim, künye, lakap ve vefat tarihinin yanısıra adalet ve zabt mertebesi hakkında açıklanan muhtelif görüşleri de zikrettik.

Hz. Peygamber'in kullandığı yemin lafızlarını ele alıp tetkik ettiğimiz ikinci bölümde, lafzın kullanımı ile ilgili örnekler için çalışmamızın metin bölümüne işaret ederek her iki bölüm arasında bütünlük sağlamaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM
YEMİN KAVRAMI VE İSLÂM'DAN ÖNCE ARAPLAR ARASINDA YEMİNİN KULLANIMI

A. YEMİN KAVRAMI

1. Sözlük Anlamı

Yemin (يمين), Arapça kökenli bir kelime olup sözlükte sağ el, sağ yön, kuvvet, kudret, bereket ve kasem anlamlarına gelir. Çoğulu "أيمان" ve "أيمن"dür.[3] Kasem anlamı esas alınacak olursa, Türkçe karşılığı "ant" kelimesidir.[4] Ant terimini ifâde etmek üzere Arapça'da sağ el anlamına gelen bir kelimenin kullanılması, sağ elle sıkışmanın bir antlaşma, sözleşme ve ahde vefâ ifâdesi olmasından ötürüdür.[5]

Arapça'da yemin kelimesinin yanı sıra, ant içme anlamına gelen, kasem (قسم) ve hilf (حلف) gibi başka kelimeler de kullanılmaktadır.

Kasem kelimesi sözlükte, yemin etmek anlamının yanında, bir şeyi parçalara ayırmak, bölmek, bir işi yapmak yahut yapmamaya meyletmek, şüphe edile gelen bir konuyu kesinliğe kavuşturmak, zan düzeyindeki bir bilgiyi hakîkî bilgi düzeyine çıkarmak, bir konuda görüş bildirmek gibi anlamlara gelir.[6]

Yemin, kasem anlamının yanında rehin, kefâlet ve tazmin anlamı da içeren bir kelime olup kasem lafzından daha genel bir mânaya sahiptir.[7]

Hilf kelimesi ise sözlükte, kasem anlamı ile birlikte, karşılıklı destek, dayanışma ve birlikte hareket etmek için anlaşma ve sözleşme, sadakat, kesin ve keskin olmak, kesin ve keskin söz söylemek, fasîh bir dille konuşmak anlamlarına gelir. Cahiliye döneminde birbirlerini desteklemek ve müşterek hareket etmek için anlaşan

---

3 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* "y.m.n" mad. XIII, 458; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs,* "y.m.n" mad. IX, 371

4 İnan, Abdülkadir; Eski Türklerde ve Folklorda Ant, *DTCF Dergisi*, c. VI, sa. 4 (1948) , s. 317

5 İbn Manzûr, *a.y;* Zebîdî, *a.y*

6 İbn Manzûr, *a. g. e,* "k.s.m" mad. XII, 478; Zebîdî, *a. g. e,* "k.s.m" mad. IX, 25

7 Ferâhî, *İm'ân* , s. 49

kabileler, (hilf kelimesi ile aynı kökten türetilmiş) "ahlaf" (أحلاف) ismi ile anılırdı.[8]

Kasem, hilf ve yemin kelimelerinin üçü de sözlükte "ant içmek" anlamı taşımakla birlikte Kur'an'da yer alan yeminler için her nedense dînî literatürde hep "kasem" kelimesi kullanılagelmiştir.[9] Ancak Hz. Peygamber'in yeminleri söz konusu olduğunda, kaynakların kullanımında karar kıldığı belli bir kelimeden söz etme imkanına sahip değiliz. Sözgelimi Buhârî ve Ebû Dâvud Hz. Peygamber'in yeminlerini konu edinen bab başlıklarında "yemin" kelimesini kullanmış,[10] ancak Makdisî, Hz. Peygamber'in yeminleri konusunda kaleme aldığı tahmin edilen eserine "*Aksâmu'n-nebî*" ismini vererek "kasem" kelimesini tercih etmiştir.[11]

Biz ise çalışmamızda, Türkçe'deki yaygın kullanımı esas alarak bu kavramı "yemin" kelimesi ile ifâde edeceğiz.

2. Terim anlamı

Yemin, Hanefî mezhebi imamlarından Ebû Yûsuf (ö. 182/798) tarafından herhangi bir şeyi yapmak veya terk etmek konusunda kişinin kararlılığını bildirdiği güçlü bir akit olarak tanımlanmıştır.[12] Kur'ân ilimleri ile ilgili *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseri kaleme alan Zerkeşî (ö. 794/1391) "yemin"i herhangi bir haberi te'kid eden cümle olarak;[13] Kur'ân ilimleri sahasında *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseriyle de bilinen, lügat alimi Suyûtî ise, hem zannın gerçek bilgi düzeyine çıkarılması (tahkik) hem de te'kid cümlesi olarak tarif etmiştir.[14] Şâfiî fakîhlerinden Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286) ise, yemini, geçmişte veya gelecekte hilafı mümkün olacak herhangi bir durum veya olayın gerçekliğini, Allah'ın isim veya sıfatlarından birini anarak bilinçli bir şekilde ortaya koymak (tahkik) olarak tanımlar.[15]

---

[8] İbn Manzûr, *a. g. e, "h.l.f"* mad. IX, 53; Zebîdî, *a. g. e,* "h.l.f" mad. VI, 74

[9] Bk. Zerkeşî, *el-Burhân,* III, 40; Suyûtî, *el-İtkân,* II, 33. Ayrıca İbn Kayyim'in Kur'ân'daki yeminleri konu edinen *et-Tibyan fî aksâmi'l-Kur'ân* adlı eseri ile Ferâhî'nin yine Kur'an'da yer alan yeminleri konu edinen *İm'ân fî aksâmi'l-Kur'ân* adlı eserinin isimlerinde de Kur'ân'da yer alan yeminler için hilf veya yemin kelimeleri yerine kasem kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz.

[10] Buhârî, *Eymân* 3; Ebû Dâvud, *Eymân* 9

[11] Müneccid, *a. g. e,* s. 291

[12] Matlûb, *Ebû Yusuf,* s. 200

[13] Zerkeşî, *Burhân,* III, 40

[14] Suyûtî, *İtkân,* II, 133

[15] Beyzâvî, *Ğâyetu'l-kusvâ,* s. 993

Ancak bu tanımların hadislerde yer alan yeminleri değerlendirebilmek için yeterince elverişli olduklarını söyleyebilmek biraz zor görünmektedir. Nitekim Zerkeşî ve Suyûtî'nin tanımlarında yalnızca Kur'an'daki yeminler esas alınmıştır. Ancak Kur'ân'ın yeminleri gerek "kasem eden" gerekse "*muksemun bih*" yönüyle hadislerde yer alan yeminlerden oldukça farklıdır. Yeminle ilgili olarak fakîhlerin yapmış olduğu tariflere gelince, bunlardan Ebû Yusuf'un tanımı, yemini, bir eylemi yapma veya terk etme kararına indirgemektedir. Oysa hadislerde yeminin yalnızca bir eylemi yapma veya terk etme kararını bildirmek için kullanıldığını söyleyemeyiz. Beyzâvî'nin tanımında ise, hakkında yemin edilen durum ve olay, "hilafı mümkün durum ve olay" olarak nitelendirilmiştir. Ancak hadislerde hakkında yemin edilen konular bütünüyle dînî esaslar olup hadd-i zatında bu esasların hilâfının imkan dahilinde olacağı söylenemez.[16] Bu sebeple biz özellikle hadislerde yer alan yemin lafızlarını anlamada yol gösterici olabilecek daha genel bir tarifi esas alacağız:

Yemin, Allah'ı veya saygı duyulan bir varlığı, herhangi bir duruma şahit kılmak ya da onlardan, bir söz yahut sorumluluğu üstlenmelerini istemektir. Yemin aynı zamanda, söylediği sözün doğru olmaması halinde kişinin kendisine bir takım kötülükler isabet etmesini dilemesi anlamında bir nevi lanetleme de sayılır.[17]

Herhangi bir haberin doğruluğunu veya bir vaadin yerine getirileceğini kesin bir dille vurgulayarak muhatabın güvenini kazanmak ve rahatlamasını sağlamak amacıyla, anlaşmalar ve yöneticiler ile yönetenler arası ilişkiler başta olmak üzere, bir çok sosyal ilişkide yemin, reddedilemez bir ihtiyaç durumundadır.[18] Sosyal hayatın ve medenileşmenin gereği olarak beliren bu ihtiyaç, hemen her kültürde, hem hukûkî hayatta hem de sıradan ilişkilerde doğruluğun resmî garantisi durumundadır. Ahlakî önemi ise, kişisel sorumluluk bilinci ile ilgisinden kaynaklanır.[19]

Yemin her toplumda o toplumun kültürel telakkîlerine uygun söz veya davranış kalıpları ile ifâde edilir. Herhangi bir kitâbî dîne mensup olmayan (primitive-ilkel)

---

[16] Ancak "Hz. Peygamber'in yeminli anlatımı benimsemede gözettiği hedefler" başlığı altında da ele alacağımız gibi, muhatabın zihninde doğmuş veya doğması muhtemel tereddütler dikkate alınarak, dînî esasların anlatımında yemine başvurulduğu söylenebilir.

[17] Crawley, A.E, *"Oath (Introductury and Primitive), ERE*, IX, 430

[18] Ferâhî, *a. g. e*, s. 41

[19] Crawley, *a.y*

bazı toplumlarda[20] yemin, söylediklerinin doğru olmaması halinde ölümü temenni etmek şeklinde iken, bazılarında mülkiyetin, mevkî ve şerefin, ebeveynin veya çocukların varlığı üzerine yemin edilir. Kralın hayatı veya en büyük kız kardeşin hayatı üzerine yemin edildiği de görülür. Yemin ederken gözlere veya başa dokunma, horoz kanı akıtma, bir ip üzerinde ayakta durarak, silah taşıyarak yemin etme gibi davranış kalıpları da ilkel toplumların yemin formları arasında yer alır.[21]

İlkel toplumların yeminlerinin ana karakteri, söylenen sözün doğru olmaması halinde kişinin kendisine veya değer verdiği ve sevdiği varlıklara zarar gelmesini temenni eden ifâdelerden oluşmalarıdır. Bu ifâdelerde Allah'ın veya üstün bir gücün şâhitliğine sığınıldığı değil, lânete uğramanın dilendiği görülür. Ancak bazı toplumların idolleri ile bazılarının güneş ve ay figürleri bir kenara bırakılacak olursa, genelde, lânetlemeyi gerçekleştirecek herhangi bir kutsal varlığa işâret edilmez.[22]

Kitâbî dinlere mensup toplumlarda ise yemin, tamamen Allah ile bağlantılı olup Allah'ın yardım ve şahitliğini istemek, eğer doğru söylenmiyor ise, O'nun kudreti tarafından cezalandırılmayı kabul etmek anlamındadır.[23] Mihrabı tutmak, kurban kesmek, kutsal kitaba dokunmak, onu kaldırmak yahut öpmek yeminle bütünleşmiş davranış kalıplarıdır.[24] Bununla birlikte her bir dinin yemin ifâdeleri, o dinin akîdesini yansıtıcı özellikler gösterir.[25]

Konuşma dilinde yer alması itibariyle yemin, Sâmî topluluklar arasında oldukça yaygın bir ifâde tarzıdır. Hatta bir Sâmî'nin yeminsiz, alelâde beyanlarına güvenmenin oldukça zor olduğu söylenir. Konuşma dilinde yeminin yaygın olması, bir takım kültürel etkenlerin yanı sıra, vurgulu konuşmaya düşkünlüğün de bir göstergesi addedilmektedir.[26]

---

[20] Yazarın "primitive-ilkel toplum" deyimini biz, "herhangi bir kitabî dîne mensup olmayan toplum" şeklinde anlamaktayız.

[21] Crawley, *a. g. e,* IX, 431

[22] Crawley, *a. g. e,* IX, 430

[23] Crawley, *a. g. e,* IX, 432

[24] Crawley, *a.y*

[25] Örneğin Justinian'ın: "Kadir olan Allah, O'nun gönderdiği biricik oğlu, kralımız İsa Mesih, Kutsal Ruh, Tanrı'nın kutsal ve şerefli annesi, bakire Meryem, elimde tuttuğum dört İncil ve büyük melekler Cebrâil ve Mîkâil adına" ettiği yemin neredeyse Hıristiyan akidesinin özeti gibidir (Bk. Crawley, *a. g. e,* IX, 432).

[26] Canney, Maurice A., *"Oath (Semitic)* mad., *ERE,* IX, 436

B. YEMİN CÜMLESİNİN GRAMER ÖZELLİKLERİ

1. Gramer Yönüyle Yeminin Tanımı

Gramer yönüyle yemin, olumlu veya olumsuz bir cümleyi te'kid eden isim yahut fiil cümlesidir. Dilek yahut haber bir cümlesinin başına gelir.[27]

Bir diğer tarife göre ise yemin, *muksemun bih* ile *muksemun aleyh*'in birlikte zikredilmesidir. Bu iki öğenin birlikte zikredilmesi ile *muksemun bih*'in, *muksemun aleyh*'e şahitlik etmesi amaçlanır.[28]

2. Yemin Çeşitleri

Arapça'da, biri belirgin diğeri gizli olmak üzere iki çeşit kasem bulunmaktadır.

Belirgin kasem bir kasem edatı ile ifâde edilir.

Gizli kasemde ise herhangi bir kasem edatı yer almaz. "لتبلون فى أموالكم و أنفسكم"[29] âyeti ile " إن منكم إلا واردها"[30] âyetinde olduğu gibi bir cümle, te'kid lâmı ve "إن" gibi *muksemun aleyh*'in başına gelen edatlarla başlıyorsa, bu cümlenin başında bulunup da sonradan hazfedilmiş bir kasemin varlığına hükmedilir. Bu tür kasem cümleleri ise gizli kasem olarak arlandırılır.[31]

Gizli kasem ihtiva eden ifâdeler gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse hadislerde yer alır. Ancak bu çalışmada, yemin lafızları esas alındığından dolayı hadislerde gizli kasemin kullanımı üzerinde durulmamış, çalışma içerisinde yer alan yemin ve kasem kelimeleri ile belirgin olan kasemler kastedilmiştir.

3. Yemin Cümlesinin Unsurları

Yemin, biri kasem diğeri kasemin cevabı olan iki ayrı cümlecikten oluşur. Bu iki cümlecik birlikte tek bir cümle kabul edilir. Birinci cümlecik kasem ve *muksemun bih* şeklinde iki öğeden meydana gelir. Cevap cümlesi ise *muksemun aleyh* olarak adlandırılır. Bu iki cümlecikte yer alan üç öğenin nitelikleri ise şöyledir:

---

[27] Zemahşerî, *Mufassal,* s. 410

[28] Ferahî, *İm'ân,* s. 53

[29] Âl-i İmrân (3), 186

[30] Meryem (19), 71

[31] İbn Kayyim, *Fevâid,* s. 171

a) Kasem: Cümleye yemin ve te'kid anlamı veren öğedir. "قسم" ve "حلف" fiillerinin "ب" harf-i cerri ile kullanılması şeklinde kurulur. Ancak kasemin yaygın kullanımında bu fiiller hazfedilmiş, yerlerini kasem harfleri almıştır.

Başlıca kasem harfleri "و", "ب" ve "ت" dir. Şafiî fakîhlerinden İbnu's-Sabbâğ'ın (ö. 477/1084) bazı lügat alimlerinden naklettiği bir görüşe göre, bu harfler içerisinde asıl kasem edatı "*be*" harfidir. Bir lügat alimi olan İbn Rif'a da (ö. 710/1310) bu görüşü, "ب"nin "و"dan farklı olarak hem "أقسم بالله" örneğinde olduğu gibi belirgin bir ismin başına hem de "أقسم به" örneğinde olduğu gibi bir zamirin başına gelebilmesi gerekçesi ile desteklemiştir.[32] Yine aynı lügatçılara göre "و", "ب"nin hazfedilmesi sonucu onun yerine geçirilmiş bir yemin edatıdır. Bu sebeple yalnızca belirgin bir ismin başına gelebilir, bir zamirin başına gelemez.[33] Bir fakîh ve kelamcı olmasının yanısıra bir lügat alimi de olan Mâverdî'ye (ö. 450/1058) göre ise, asıl kasem harfi "و"dır. [34]

Kasem edatı olarak "و" ve "ب" harflerinin kullanılması, yeminin amacı ile bu harflerin içerdiği anlam arasındaki paralellikten kaynaklanmaktadır. Bu bölümün başında da belirttiğimiz gibi yemin, "*muksemun bih*'in *muksemun aleyh*'e şahitlik etmesi için her ikisinin birlikte zikredilmesi" anlamı taşımakta idi. Arapça'da birliktelik (maiyyet) ifâde eden harfler ise "و" ve "*be*" harfleridir. Bu durum "و" ile "ب"nin kasem harfleri olarak kullanılmasını elverişli kılmaktadır.[35]

Diğer bir kasem harfi olan "ت" ise, "تقوى" ve "تجاه" kelimelerinde olduğu gibi, "و" harfinden dönüşmüş bir "ت"dir.[36] Yalnızca lafza-i celâlin başına getirilir.[37]

Arapça'da "و", "ب" ve "ت" dışında, "ل" ve "من" harf-i cerleri de yer yer kasem edatı olarak kullanılır. "ل" kasem edatı olarak kullanıldığında, cümleye hayret ve

---

[32] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 412; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî,* IX, 367

[33] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 342; Kastallânî, *a. g. e,* IX, 367

[34] Kastallânî, *a. g. e,* IX, 367

[35] Ferâhî, *a. g. e,* s. 53

[36] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 342; Kastallânî, *a. g. e,* IX, 367; Ferâhî, *a. g. e,* s. 53

[37] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 342; Kastallânî, *a. g. e,* IX, 367

şaşkınlık (taaccüb) anlamı verir.[38]

*b) Muksemun bih:*Adına kasem edilen varlığın ismidir. Kasem edatının hemen ardından gelir.[39]

c) Muksemun aleyh: Kasem ile te'kid edilen durum veya olaydır. Kasemin cevabı olarak da adlandırılır.[40]

4. Yeminli İfâdelerde Hazif

Arapça'da kullanım kolaylığı sağlamak amacı ile yeminli ifâdelerde kısaltmalara gidilmiştir. Hazif adı verilen bu kısaltmalara ihtiyaç duyulması, Araplar arasında yeminin oldukça yaygın bir biçimde kullanılmasından kaynaklanmıştır.[41]

Yeminli ifâdelerde başvurulan kısaltmalar cümlenin herhangi bir öğesinin veya kasem edatının bazı harflerinin atılması şeklindedir. Bu kısaltmaları üç ana başlık altında inceleyebiliriz:

a) Kasemin hazfi: Cümleye kasem anlamı veren "قسم" ve "حلف" fiilleri çoğu kere hazfedilir, yemin ifâdesinde bu fiillere yer verilmez. Sözgelimi "لعمرك ما أقسم به" ifâdesi, fiilinin hazfedilmesi sonucu "لعمرك" şeklinde kalmıştır. Ayrıca "*bi*" kasem edatı ile ifâde edilen yeminler, "أقسم ب" ifâdesinde yer alan fiilin hazfedilmesi ile oluşmuştur. "و" ile "ت" ise, yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi, "ب" kasem edatının yerine kullanılan harflerdir.[42]

Kasem edatının bazı harflerinin atılması şeklinde olan hazif ise, "وايمن الله" sîgasında görülür. Bu sîgada yer alan "ا" ve "ى" harflerinin hazfedilmeleri neticesinde, "وايم الله", "من الله", "م الله" şeklinde farklı yemin kalıpları ortaya çıkmıştır.[43]

Kasemde hazfin bir diğer şekli de, cümleye kasem anlamı veren "و" harfinin

---

[38] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 411

[39] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 410

[40] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 410

[41] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 410

[42] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 342, 410

[43] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 411

yerini başka harflerin almasıdır. Bu tür bir hazif ise şu şekillerde karşımıza çıkar:

1. "و" harfinin "ها" harfine dönüşmesi: "Evet, Allah'a yemin ederim ki" anlamına gelen "إی واللہ" cümleciği ile "Hayır, Allah'a yemin ederim ki" anlamına gelen "لا واللہ" cümleciği, "إی هاللہ" ve "لا هاللہ" şeklinde ifâde edilir.[44]

2. "و" harfinin "ا" harfine dönüşmesi: Kasem "و"ının istifham hemzesinin ardından gelmesi durumunda, yemin, "أ و اللہ" şeklinde ifâde edilmez. "و" harfi "ا" harfine dönüştürülerek "آللہ" denilir.

3. "و" harfinin "أ"ye dönüşmesi: Kasem "و"ının istifham hemzesi ile atıf harfi olan "ف" nin ardından gelmesi durumunda da "أفواللہ" ifâdesi yerine, "و", " أ "ye dönüştürülerek "أوآ للہ" ifâdesi kullanılır.[45]

b) Muksemun bihin hazfi: Kasem edatı olarak "قسم" fiilinin kullanılması halinde *muksemun bih* hazfedilebilir. Ancak *muksemun bih*'in hazfedilmesi ile cümle yemin anlamını kaybetmez. Tek başına "قسم" fiili ile ifâde edilen yemin, Allah adına yapılmış yemin kabul edilir.[46] Bu tür yeminler Kur'ân-ı Kerim'de yer aldığı gibi,[47] Hz. Peygamber tarafından da birer yemin olarak kabul edilmişlerdir.[48]

c)Muksemun aleyhin hazfi: Yalnızca *muksemun bih*in açıklanması ile, verilmek istenen anlam ifâde edilebiliyorsa, muksenun aleyhin hazgedilmesi, konuşmayı daha belîğ ve vecîz hale getirir. Sözgelimi Hz. Muhammed'in Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu ifâde etmek isteyen bir şahsın, "Muhammed'i peygamber olarak gönderene yemin ederim" şeklinde yalnızca kasem edatı ve *muksemun bih*ten oluşmuş bir cümle kurması yeterli kabul edilir. *Muksemun bih*in, kendi bünyesinde, *muksemun aleyh*'in anlamını taşımasından ötürü cevap cümlesine değinmeye gerek kalmaz.[49] *Muksemun aleyh*in hazfine Kur'ân-ı Kerim'de de

---

[44] "*Lâ hallâhî*" sîgasının Hz. Ebû Bekir tarafından kullanıldığına dair bk. Buhârî, *Eymân* 3

[45] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 410

[46] Ferâhî, *İm'ân,* s. 50,51

[47] Bk. el-A'râf (7), 21,49

[48] Bk. Ebû Dâvud, *Eymân* 10

[49] İbn Kayyim, *Tibyân,* s. 11

rastlanır.[50] Hz. Peygamber'in "لا و مقلب القلوب" şeklindeki yemini de[51] cevabı mahzûf bir yemindir. Selef alimlerinin bir kısmı da çoğu kere cevabını hazfederek "لا و الذی لا إله إلا هو" şeklinde yemin ederlerdi.[52]

C. İSLÂM ÖNCESİNDE ARAPLAR ARASINDA YEMİNİN KULLANIMI

1. Yeminin Kullanım Amaçları ve Yerleri

Yemini oldukça yaygın olarak kullanan Sâmî topluluklardan biri olan Araplar arasında da İslâm öncesinde yeminin muhtelif alanlarda, farklı davranış kalıpları ve sîga zenginliği içerisinde kullanıldığını tesbit etmekteyiz.

İslâm öncesi Araplar savaşlarla iç içe ve her an saldırı tehlikesi altında yaşamaktaydılar. Bu hayat tarzı onları sık sık birbirleriyle anlaşmalar yapmaya sevk ediyordu. Yemin, bu anlaşmalarda sözünde durmanın ve doğruluğun garantisi olarak yer alırdı. Allah adına söz vermeyi ifâde etmek üzere, aslında anlaşma ve sözleşme anlamına gelen yemin ve hilf gibi kelimeleri seçmiş olmaları da, yeminli anlatımı benimsedikleri başlıca sahanın anlaşma ve sözleşmeler olduğunu tesbite imkân vermektedir.[53]

Câhiliye Araplarının yemini yaygın olarak kullandıkları diğer bir alan da hukûkî davalardı. O dönemde taraflar arası dâvalarda yemin, dâvalının masumiyetini isbat etmesi için kullanılırdı. Bu dâvalar daha ziyâde katil ve hırsızlık davalarıydı. İddiasını isbatlayamayan dâvacı, dâvalının yemin etmesini isteme hakkına sahipti.

---

[50] Sâd (38), 1 (Bu âyette *muksemun aleyh*'in hazfedildiğine dair bk. İbn Kayyim, *Tibyân,* s. 11).

[51] Buhârî, *Eymân* 3; *Kader* 14; *Tevhid* 11; Tirmizî, *Nüzûr* 13; Ebû Dâvud, *Eymân* 9; Nesâî, *Eymân* 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 26, 67, 68, 127

[52] İbn Kayyim, *Tibyan,* s. 11

[53] Burada dikkat çeken bir nokta, Arapların Allah adına söz vermeyi ifâde etmek üzere anlaşma ve sözleşme anlamına gelen yemin ve hilf gibi kelimeleri seçerken, diğer bir Sâmî topluluk olan İbranîlerin de yemin etmeyi ifâde etmek üzere kendi dillerinde yedi sayısı anlamına gelen *shebûah* kelimesini kullanıyor olmalarıdır. Bu dilde yedi sayısı ile yemin arasındaki ilişki ise Hz. İbrahim ile Filistin hükümdarı Abimelek arasındaki antlaşmaya dayanır. Bu antlaşma Tevrat'ta yedi dişi kuzu figürü ile sembolize edilmiş olup aynı zamanda antlaşmanın yapıldığı bölge de *Beer- Shebûah* yani, "yedi kuyu" adı ile bilinmektedir (Bk. Tekvin, XXI, 22-34). Bu durum da Hz. İbrahim döneminden itibaren yemin etmenin öncelikle anlaşmalarda beliren bir ihtiyaç olduğunu ortaya koyar (Bk. Ferâhî, *a. g. e,* s. 42, 61; Canney, *a.g.m;* s. 436)

Dâvalının yemin etmekten kaçınması, suçu işlediğine delâlet ederdi.[54]

İslâm öncesi dönemde yeminli anlatımın karşımıza çıktığı diğer bir sâha ise, kâhinlerin sözleri, ediplerin nazım ve nesirleri idi. Bu ürünler dönemin akîdevî ve kültürel yapısını yansıtan ilginç yemin lafızları ile doludur.

Bütün bunların yanı sıra onlar, doğruluğundan kesin olarak emin oldukları bir inanç yahut düşünceyi açıklarken de yemine başvurmaktaydılar. Öldükten sonra dirilme inancına var güçleri ile yemin ederek karşı çıkmaları[55] onların bu tavırlarını açık bir biçimde ortaya koyar. Onların bir inanç yahut fikri açıklarken yemin etmelerinin temelinde, o konuda kesin bir bilgiye sahip oldukları iddiası yatmaktaydı.[56]

2. Yemin Sîgaları ve Davranış Biçimleri

İslâm öncesinde yaşayan Arapların yemin ederken kullandıkları sîgalar ve sergiledikleri davranışları ayrı ayrı tetkîke tâbî tutmak, konunun daha sistemli kavranmasına yardımcı olacaktır.

a) Sîgalar

Cahiliye Araplarının yeminleri dönemin inançları ve hayat telakkîlerini yansıtıcı birbirinden farklı ifâdelerle doludur. Ancak bütün bunlar arasında Cahiliye döneminin en muteber ve kuvvetli yemini Allah adına edilen yemindi. [57] Onlar Allah adına yemin ederken "والله", "ايمن الله", "ايم الله", "هيم الله", "ام الله", "منالله", "م الله", "ليم الله", "ليمن الله" gibi lafızlar kullanmışlardır.[58] Bu lafızların tamamı yalın bir şekilde "Allah'a yemin ederim" anlamına gelmektedir.

İslâm öncesi Araplar Allah adına yemini yalın ifâdelerle dile getirmenin yanı sıra bazı varlıkları ve olayları Allah'a nisbet ederek, "Beni yedi kat göğün üzerinden görene", "Yüzüm evine dönük olana", "Sellerle dağları yarana", "Bir parçayı yararak beş parça yaratana",[59] "Hiçbir şeyin beni kendisinden saklayıp gizleyemediği

---

[54] Cevad Ali, *Mufassal,* V, 509

[55] en-Nahl (16), 38

[56] Râzî, *Tefsir,* XX, 31

[57] Cevad Ali, *a. g. e,* V, 511

[58] Cevad Ali, *a. g. e,* V, 511, 512

[59] Bir el ve beş parmağı kastettikleri bir yemin kalıbıdır. Onların söz verir yahut anlaşırken el

varlığa", "Taneyi yarana ve rüzgarı estirene", "Tan yerini ağartan ve ruhları diriltene", "Bulutları yürütene", "Yıldızların ve ağaçların kendisine secde ettiği varlığa", "Güneşin ve ayın Rabbine", "Taştan su, ağaçtan ateş var edene", "Aydınlığın ve karanlığın sahibine", "Kâbe'nin ve hacer-i esvedin Rabbine", "Kabilelerin kendisi için hac ettiği varlığa" gibi ifâdelerle de yemin etmişlerdir .[60]

Ancak Câhiliye Arapları gerek yalın gerekse yukarıda zikrettiğimiz türden ilginç ifâdelerle Allah adına yemin etmekle birlikte, Lât, Uzzâ ve Menât gibi putlar ile Kâbe, Safâ, Merve gibi kutsal mekanlar adına da yemin etmekte idiler.[61] Dönemin en yaygın ve en çok kullanılan yemini putlar adına yapılandı.[62] Kutsal mekanlar adına yemin etmek ise, te'kitten ziyade o mekanların takdisi amacını taşırdı.[63]

Onların babalar, atalar ve akrabalık bağları üzerine yemin ettikleri de bilinmektedir.[64] Ayrıca onlar kendi hayatları ve muhataplarının hayatı üzerine de yemin ederlerdi. Yemin ederken "لعمرى" sîgasını kullanmaları halinde kendi hayatlarının kıymeti ve varlıklarının azizliğine dikkat çekmiş olmakta idiler. "لعمرك" sîgasını kullanan kişi ise, muhatabının hayatını kendi hayatından daha kıymetli ve aziz bulduğunu ifâde etmiş olmaktaydı. Bu tür bir yemin de te'kîtten çok, yemin edenin, muhatabına bir ikram ve iltifatı anlamında kabul görmekte idi.[65]

Herhangi bir insanın başı yahut ekmek ve tuz gibi gıdalar adına ant içmek de onların yemin geleneklerinden biriydi.[66] Şeref, kuvvet, zülüfler, mızrak ve kan da Câhiliye Araplarının yemin ettikleri değerler ve unsurlar arasında yer almıştır.[67]

İslâm öncesinde Arapların daha ziyâde nazım ve nesirlerinde görülen bir yemin şekli, söylediklerinin doğru olmaması veya vaadlerini tutmamaları durumunda mallarına, canlarına veya yakınlarına kötülük isabet etmesini dilemeleri idi.[68]

---

sıkışma veya elleri birbirine vurma alışkanlıklarını hatırlatmaktadır.

60 Cevad Ali, *a. g. e,* V, 512

61 Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ,* XII, 206; Cevad Ali, *a. g. e,* V, 514; Câhiz, *Beyan,* III, 49

62 Kalkaşendî, *a. g. e,* XII, 207

63 Ferâhî, *a. g. e,* s. 61 vd.

64 Pedersen, Johs., *"Kasem"* mad. , *İA,* VI, 375; Cevad Ali, *a. g. e,* V, 509

65 Ferâhî, *a. g. e,* s. 58

66 Cevad Ali, *a. g. e,* V, 514

67 Pedersen, Johs., *a.g.m,* VI, 379; Cevad Ali, *a. g. e,* V, 515

68 Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şa,* XIII, 207

"Ta'lik" adı ile verilen bu tür yeminler,[69] herhangi bir kutsal varlığın adını anmadan yemin eden ilkel toplumların yeminlerine benzemektedir. Ta'like benzeyen diğer bir yemin türü ise, yemin-i esr adı ile bilinen, boşanma veya köle azadı üzerine ant içme idi. [70] Bu antlar, vaad edilenin yapılmaması halinde köle azat etmeye veya boşanmaya ahdetmek anlamına gelmektedir.

Câhiliye döneminde kullanılan yemin lafızları arasında kâhinlerin kullandıkları yemin lafızları ayrıca dikkat çekici bir nitelik arzetmekteydi. Kâhinler, başkalarından farklı olarak, gökyüzü, yeryüzü, su, hava, nur, ışık ve karanlık gibi doğal varlıklar ve olaylar adına yemin ederlerdi.[71]

b) Davranış biçimleri

İslâm öncesinde Araplar, yeminlerinin kutsiyet ve heybet kazanması için yemin ettikleri mekana önem vermiş, yemin ederken Kâbe'de, Hatim'de, putların önünde, kabile reisinin, baba veya çocukların kabirlerinin yanı başında bulunmaya özen göstermişlerdir. Toplumun önem verip saygı gösterdiği kimselerin veya kâhinlerin huzurunda yemin etmek de onların gelenekleri arasında yer almıştır.[72]

Bu gelenekte mekanın kutsiyeti ve kâhinlerin şâhitliğinin yanı sıra yemine törensel bir hava veren başka bir takım davranış biçimleri de vardı. Sözgelimi yeminin ardından kurban kanı akıtır,[73] ellerini Kâbe'ye sürer, su veya güzel koku doldurdukları bir tasa ellerini batırır, el sıkışır, sağ avuçlarını birbirine vururlardı.[74] El sıkışma, sözleşme ve anlaşma anlamına gelirken su dolu bir kaba elleri batırmak da bir nevi el sıkışma addedilirdi. Ellerin güzel kokuya batırılması ise güzel kokunun kalıcılığına dikkat çekerek, yemine bağlılığı sembolize ederdi.[75]

Onların yemin konusunda diğer bir geleneği ise, Kâbe'yi tavaf ettikten sonra yemin etmek idi. Yeminin ardından da, yemine bağlılıklarını göstermek için ayakkabı veya mızraklarını Hatim'e doğru fırlatırlardı. Yalan yere yemin eden

---

[69] Kalkaşendî, *a.y*

[70] Cevad Ali, *a. g. e,* V, 510

[71] Cevad Ali, *a. g. e,* V, 514; Mustansır Mir, *"The Quranic Oaths", İslâmic Studies,* c. XXIX, sa. 1 (1990), s. 7

[72] Cevad Ali, *a. g. e,* V, 517; Pedersen, *a.g.m,* s. 375

[73] Cevad Ali, *a. g. e,* V,

[74] Zebîdî, *Tâcu'l-arûs,* "h.l.f" mad. VI, 74, "y.m.n" mad. IX, 371

kimsenin bu davranışından kısa bir süre sonra mutlaka bir felâketle karşı karşıya kalacağına inanılırdı. [76]

Yalan yere yemin etmenin önüne geçmek için oluşturulan bir yöntem de ateş etrafında yemin etmekti. Sıcaklığının iyiden iyiye hissedilebileceği ölçüde ateşe yakın oturulur, ateşin faydaları sayılıp dökülür, yeminini bozacak yahut yalan yere yemin edecek olanın, ateşin sağladığı faydalardan hiçbir zaman yararlanamaması dilenirdi. Bu sırada ateşe tuz yahut buhur atılır, ateşin parlaması yemin edecek şahsı tehdid etmesi olarak yorumlanırdı. [77]

Cahiliye Arapları bu saydıklarımızın dışında kasâme yemini, şemle ve nemle yemini, yemin-i hat gibi başka yeminler de kullanmışlardır.[78] Ancak biz konumuzla doğrudan ilgili olmamasından ötürü bütün bu yeminlerin kullanılış amaçları ve şekilleri üzerinde durmadan, toplumda yeminin nasıl algılandığı hususundaki tesbitlerimize yer vereceğiz:

Câhiliye Araplarının, yemini hangi şekiller ve sîgalar ile nerelerde kullandıklarına dikkat ettiğimizde, toplumda yeminin hafife alınmadığı, oldukça önemli addedildiği, yalan yere yeminden fazlasıyla çekinildiği ve yalan yere yemin edenlerin mutlaka cezalandırılacağına dair güçlü bir inanış bulunduğu sonucuna varırız. Nitekim Kâbe önünde yemin etme, elleri Kâbe'ye sürme gibi yemini bütünleyen davranış kalıplarına baktığımız zaman da, yemine ne ölçüde bir kutsiyet atfedildiğini görürüz.

İslâm öncesi Arap toplumunda en makbul ve en çok saygı gören yemin, Allah adına yapılan yemin olmasına rağmen, putlar adına yeminin yaygınlık kazanmış olması, onların Allah adına yemin etmekten korkup çekindiklerini göstermektedir. Bu durum da onların yemine verdikleri önemin ve yemin konusundaki çekingenliklerinin bir başka boyutunu gözler önüne serer.

Sonuç olarak, İslâm öncesi dönemde yeminin yaygın bir şekilde kullanıldığını, kutsiyetini muhafaza ettiğini, doğruluğun başlıca garantisi olarak varlığını koruduğunu söyleyebiliriz.

---

[75] Ferâhî, *İm'ân,* s. 43

[76] Cevad Ali, *a. g. e,* V, 517

[77] Cevad Ali, *a. g. e,* V, 518, 519

[78] Bu yeminlerle ilgili daha geniş bilgi için Bk. Pedersen, *a. g. m;* Canney, *a. g. m*

İKİNCİ BÖLÜM
HAZRETİ PEYGAMBER'İN YEMİNLİ ANLATIMI BENİMSEMESİ

Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerin bir kısmı muhtelif yemin lafızları ile başlamaktadır. Kütüb-i Tis'a bünyesinde yaptığımız taramada yeminle te'kid edildiğini tesbit ettiğimiz hadislerin sayısı iki yüz yetmiş yediye ulaşmaktadır. Ancak mükerrerler dışında, bütün merfû ve kavlî hadislerin miktarı ile ilgili net bir rakama sahip olamayışımızdan ötürü, bu iki yüz yetmiş yedi hadisin diğer hadislere oranına yahut hadislerde yeminin hangi sıklıkla kullanıldığına dair herhangi bir veri sunamamaktayız. Bununla birlikte biz bu başlık altında Hz. Peygamber'in hangi sebep ve amaçlarla yeminli anlatıma başvurduğu ve yemin ederken hangi lafızları kullandığı konularını ele alacak, yeminle te'kid edilmiş hadislerin nasıl değerlendirilmesi gerektiği hususundaki tesbitlerimize yer vereceğiz.

A. HAZRETİ PEYGAMBER'İ YEMİNLİ ANLATIMI BENİMSEMEYE SEVK EDEN ETKENLER

Hz. Peygamber'in yeminli anlatımı benimsemesi, şüphesiz bir takım dış tesirlere bağlıydı. Bu tesirlerin başında Hz. Peygamber'in doğup geliştiği çevrenin kültürü geliyordu. Bununla birlikte Hz. Peygamber'i asıl eğiten vahiy unsurunun, onun üslûbu üzerindeki etkisini göz ardı etmek yahut sıralamada geri plana itmek hiçbir zaman için tam anlamıyla gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak Hz. Peygamber'in içinde yaşadığı toplumun kültürel yapısının vahiy karşısında kronolojik önceliğe sahip olması ile vahyin üslûbunda da İslâm öncesi Arap toplumunun bir takım kültürel niteliklerinin dikkate alınmış olması gibi sebepler, Hz. Peygamber'i yeminli anlatımı benimsemeye sevk eden kültürel etkenlerin, vahyin etkisinden önce değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur.

1. Kültürel Etkenler

Çalışmamızın ilk bölümünde İslâm öncesi Arap toplumunda yeminin oldukça yaygın bir biçimde kullanıldığından söz etmiş, Câhiliye Arapları arasında yeminin kullanım amaçları ve yerleri ile kullanılan bazı yemin sîgaları ve davranış biçimlerine yer vermiştik.

Hz. Peygamber, yemini bir kutsiyet izâfesi içerisinde, sosyal hayatlarının bir çok biriminde kullanan bir toplumun bu önemli telakkîsini bütünüyle göz ardı edemezdi. İslâm öncesi Arapların, yemini, doğruluğun resmî garantisi olarak görmeleri ve yalan yere yemin edenin mutlaka cezalandırılacağına inanmaları, doğruluğunu isbat etmek isteyen bir peygamber için oldukça önemli bir fırsattı. Bu fırsatın, vahyin istek ve tesirleriyle de desteklenmesinin ardından Hz. Peygamber'i akîdevî esasların tebliğinde sık sık yemine başvurmaktan alıkoyacak hiçbir engel kalmamıştı.

Yine çalışmamızın bundan önceki bölümünde İslâm öncesinde Arapların, doğruluğuna kesinlikle emin oldukları bir inanç yahut düşünceyi açıklarken yemine başvurduklarından söz etmiş, onların bir inanç ve düşünceyi açıklarken yemin etmelerinin, o konuda kesin bir bilgiye sahip olma iddiası anlamına geldiğine değinmiştik. İnanç yahut düşüncenin ifâdesinde yemine başvurmanın kesin bilgiye sahip olma anlamı taşıdığı bir kültürde, Hz. Peygamber'in, İslâmî esasların îzâhında yeminden uzak durması düşünülemezdi. Hz. Peygamber de, gönderildiği topluma alışageldikleri yeminli anlatım üslûbuyla hitap etmiş, yeminle te'kid etmek sûretiyle, beyanlarının toplum nezdinde anlamsız sözler olarak değerlendirilmesinin veya yeterince önemsenmemesinin önüne geçerek söylediklerinin ciddiyetine dikkat çekmiştir. [79]

2. Vahyin Etkisi

Hz. Peygamber'in hadislerinin üslûbu, Kur'ân'ın üslûbu ile mukâyese edildiğinde, aralarında oldukça büyük bir fark bulunduğu rahatlıkla görülebilir. Bu fark Kur'ân üslûbunun erişilmez güzellikte ve mûcizevî nitelikler taşırken, Hz. Peygamber'in hadislerinin bir insanın erişebileceği en yüksek fesâhat ve belâğat düzeyinde olması şeklinde kendini gösterir.[80] Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in Kur'ân vahyi ile doğrudan ve devamlı muhâtap olması,[81] Kur'ân'ı insanlara okuma (tilâvet) ve açıklama (beyân) görevlerinin kendisine verilmiş olması[82] gibi göz ardı edilemeyecek önemli etkenler, hadislerin üslûbunun, tabiî olarak Kur'ân üslûbu

---

[79] Râzî, *Tefsir,* XVII, 111

[80] Sabbağ, *el-Hadîsu'n-nebevî,* s. 99, 100

[81] Hz. Peygamber'in Kur'ân vahyi ile doğrudan ve devamlı muhâtap olma durumu, Kur'ân-ı Kerîm tarafından, Cebrâil'in, Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in kalbine indirmesi şeklinde ifâde edilmiştir (Bk.eş-Şuara (26), 194).

[82] Bk. el-Mâide (5), 49; en-Neml (27), 90-91; el-Ankebût (29), 45

etkisi altında kalması sonucunu doğurmuştur.[83]

Hz. Peygamber'in, kendisine, "Ey Allah'ın elçisi, ne kadar da fasîh konuşuyorsun! Arapça'yı senden daha düzgün konuşan birini görmedik" diyen birine, "*Öyle olması gerekmez mi? Kur'ân apaçık bir Arapça ile benim kalbime indirilmiştir*" diye cevap vermesi[84] bu etkilenmeye açıkça temas eder. Yine dili ve üslûbu ile ilgili olarak sorulan bir başka soru karşısında Hz. Peygamber'in, kendisini Allah'ın eğittiğini ifâde etmesi,[85] vahyin, hadislerin anlatım biçimleri üzerindeki etkisine dikkat çeken bir diğer örnektir.

Hadislerin anlatım biçimlerinin Kur'ân'ın tesirinde oluşup geliştiği rahatlıkla ifâde edilebildiğine göre, yeminli anlatımın da yine Kur'ân'ın tesiriyle Hz. Peygamber tarafından benimsendiği kolaylıkla söylenebilmelidir. Nitekim yeminli anlatımın, Kur'ân'da yaygın bir biçimde kullanıldığı hatta Kur'ân'ın yeminlerinin ayrı bir ilim dalı olduğu mâlumdur.[86] Dînî esasların anlatımında Kur'ân'ın yemine başvurması, Hz. Peygamber'i de bu esasların tebliğ ve beyânında yemine başvurmaya sevk etmiştir.

Hz. Peygamber'in yeminli anlatımı benimsemesinde vahyin rolü, örneklik ve tesir ile sınırlı değildir. Kur'ân, yeminli anlatımı benimsemede Hz. Peygamber için bir model oluşturmanın ötesinde, üç ayrı âyette Hz. Peygamber'i yemin etmeye çağırmış, diğer bir deyişle Hz. Peygamber'in yemin etmesi bizzat vahiyle istenmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in yemin etmesi istenen konular, meâd konularıdır.[87] "*Küfredenler: "O saat bize gelmeyecek" dediler. De ki: "Hayır, gaybı bilen Rabbim'e andolsun ki o size mutlaka gelecektir"*"[88] âyeti, kıyâmetin varlığını inkâr edenlere karşı Hz. Peygamber'in yemin etmesini isterken; "*Küfredenler öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır, Rabbim'e andolsun ki elbette diriltileceksiniz. Sonra da işlediğiniz elbette size haber verilecektir*"[89] âyeti de öldükten sonra dirilmenin varlığını inkâr edenler karşısında

---

[83] Sabbağ, *a. g. e,* s. 47

[84] Kadı İyaz, *Şifa,* s. 75

[85] Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr,* I, 12 (Hadisin şerh ve îzâhı için Bk. Münâvî, *Feyzu'l-kadîr,* I, 225).

[86] Zerkeşî, *Burhân,*III, 40; Suyûtî, *İtkân,* II, 133

[87] İbn Kayyım, *Tibyân,* s. 8

[88] Sebe' (34), 3

[89] et-Teğâbun (64), 7

Hz. Peygamber'i yemin etmeye çağırmıştır. Her iki âyette de Hz. Peygamber'in yemin ederken "بلى وربى" sîgasını kullanması istenmiştir.

"O gerçek midir? diye senden haber almak isterler. De ki: "Evet, Rabbim'e andolsun ki o elbette gerçektir. Ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz"[90] âyeti ise Hz. Peygamber'i "إى و ربى "sîgası ile yemin ederek, âhiret azâbının varlığını inkâr edenlere,[91] azâbın gerçek olduğunu anlatmaya dâvet etmiştir.

B. HAZRETİ PEYGAMBER'İN DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ IŞIĞINDA, HADİSLERDE YER ALAN YEMİN LAFIZLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dînî esasların anlatımında yeminin kullanımı çok farklı yönlerden ele alınıp değerlendirilebilir. Yeminin, farklı sîgalarla, bir çok hadisin başlangıç cümlesi olması öncelikle dilin kullanımı ile ilgisi açısından değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bir peygamber tarafından dînî esasların anlatımında kullanılması ise bir dînî eğitim-öğretim metodu olması yönüyle değerlendirilmeye tâbi tutulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, yeminin, dilin kullanımı açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği ve bir dînî eğitim-öğretim metodu oluşu yönünden değerlendirilmesi ele alınacaktır. Burada "üslûp" kelimesi, luğavî unsurlar dışında, anlatım metot ve tekniği mânasında kullanılacaktır.

1. Hz. Peygamber'in Arapça'yı Kullanımı ve Yemin

Hazreti Peygamber'in hadislerinin en belirgin niteliklerinden biri *belîğ*, yani dilin kurallarına ve inceliklerine uygun, düzgün, anlaşılır olmanın yanı sıra yerinde ve zamanında ifâde edilmiş sözler olmalarıdır.

Nitekim, "*Onlara, içlerine işleyecek, ruhlarına tesir edecek şekilde (belîğ) söz söyle*"[92] âyeti de Hz. Peygamber'den belîğ sözlerle öğüt vermesinin istendiğini göstermektedir.[93] Hatta bir anlamda da bu âyet Hz. Peygamber'in öğütlerinin belîğ

---

[90] Yunus (10), 53

[91] Âyette yer alan istifhâmın inkâr ve istihzâ amaçlı olduğuna dair Bk. Nesefî, *Tefsir,* II, 167

[92] en-Nisa, (4), 63

[93] Razî, *a. g. e,* X, 159

sözlerden oluştuğuna şahitlik etmekte,[94] diğer bir deyişle hadislerin belîğ bir üslûba sahip olduğunu istek – şehâdet görünümünde doğrulamaktadır.

Bu sebeple muhtelif dönemlerde kaleme alınmış şemâil, delâil ve hasâis eserlerinde Hz. Peygamber'in dili ve üslûbu önemli bir yer tutmuş, bazen hasâis arasında, bazen nübüvvet delilleri arasında zikredilmiştir. Kadî İyaz, fesâhat ve belağat yönünden Hz. Peygamber'in asla görmemezlikten gelinemeyecek düzeyde bir mükemmelliğe sahip olduğunu belirtirken,[95] Mâverdî de, Hz. Peygamber'in insanların en fasîh, en anlaşılır ve en vecîz konuşanı olduğunu kaydetmiştir.[96]

Hz. Peygamber'in hadislerinde ifâdeler yerinde ve zamanında kullanılmış olup ölçüsüz ve gereksiz sözler içermezler.[97] Hz. Peygamber'in dilinin bu yönden mükemmel oluşunun temelinde, insanın, sarf ettiği her sözden dolayı sorumluluk altına gireceği prensibi yer almaktadır. Hz. Peygamber'in kendisinden öğüt isteyen Muaz b. Cebel'e ağzını işaret ederek, "*Bunu muhafaza et*" buyurması,[98] ve "*İnsan hiç ehemmiyet vermeden bir kelime söyler, o söz sebebiyle cehennemde yetmiş yıl sürecek bir çukura yuvarlanır*"[99] beyanı Hz. Peygamber'in bu sorumluluğu ifâde ettiği hadislerden bazılarıdır. Hadis yazma konusundaki tereddüdünü Hz. Peygamber'in öfkeli anlarının da olabileceği gerekçesiyle açıklayan Abdullah b. Amr'a hitaben, ağzını göstererek, "*Yaz, Allah'a yemin ederim ki, buradan yalnızca doğru sözler çıkar*"[100] buyurması onun anlamsız, gereksiz ve kaydedilemeyecek söz söylememe konusundaki dikkat ve titizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan bazı kelime ve isimlerin kullanımını yasaklaması[101] da onun kelime seçiminde gösterdiği titizliği yansıtan önemli örneklerdir.

Hz. Peygamber'in hadislerinin önemli bir kısmının yemin lafızları ile başlaması da, onun sünnetinin sözünü ettiğimiz prensipleri ışığında değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber'in söz söyleme konusundaki prensipleri, hadislerde yeminin gerekli ve

---

[94] Reşid Rıza, *Tefsîr*, V, 231

[95] Kadı İyaz, *Şifa*, I, 71

[96] Mâverdî, *A'lâmu'n-nübüvve*, s. 294

[97] Hz. Peygamber'in ölçülü ve yerinde konuştuğu ile ilgili olarak Bk. Hind b. Ebî Hâle hadisi, Tirmizî, *Şemâil*, s. 283.

[98] Tirmizî, *İman* 8

[99] Tirmizî, *Zühd* 10

[100] Ebû Davud, *İlim* 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 105

[101] Bk. Müslim, *Elfâz* 6-17

yerinde olmadığı sürece kullanılmadığını gösterdiği gibi, her kullanımda bir hedef ve gerekçenin bulunduğuna da işaret eder.

Hz. Peygamber'in hadislerinin diğer bir luğavî niteliği ise, hadislerde oldukça net, anlaşılır ve yalın bir dil kullanılmasıdır. "*De ki: Ben sözü süsleme çabası içerisinde olan, zorlayıcı kimselerden değilim*"[102] âyetinde de ifâde edildiği gibi, zorlayıcı, yapmacık, ağır ve ağdalı bir dil kullanmaya yanaşmamış,[103] sanat kaygısından uzak,[104] güzelliğini tabiîliğinden alan ve doğallığıyla özgünleşen[105] bir dil kullanmıştır. Hatta dilin doğallığını bozacak, süslemeyi ön plana çıkarıp anlamı kaybettirecek, anlaşılmayı güçleştirecek düzeyde secîli konuşmaya yeltenenleri de, "*Kâhinler gibi secî mi yapıyorsunuz*?"[106] diye uyarmış, süsleme uğruna anlamın hebâ edilmesine müsaade etmemiştir.

Hz. Peygamber'in Arapça'yı kullanımında, yalınlığın yanı sıra dikkat çeken bir husus da, onun Kureyş'le, Ensar'la, Hicazlılar'la ve Necidliler'le yaptığı konuşmalarla Hadremevt ve Yemen'in önde gelen isimleri ile yaptığı konuşmalar arasında kullanılan kelime ve deyimler yönüyle büyük bir fark olmasıdır.[107] Bu durum Hz. Peygamber'in,zengin bir kelime hazinesi ile birlikte, Arapça'nın farklı lehçelerini bildiğini de göstermektedir.[108] Ancak Hz. Peygamber'in farklı kabilelere mensup kimselerle kendi lehçelerinde konuşması edebî ve ağır bir dil kullanarak dikkat çekme amacı taşımaz. Onun zengin bir dil kullanması tamamen muhatapları tarafından "anlaşılmak" hedefine yöneliktir.[109]

Bu sebeple hadislerde yer alan yemin lafızlarının sanatsal kaygılarla kullanıldıkları veya yalınlıktan uzak, anlaşılması güç ifâdeler oldukları yahut hadislerin yalınlığını bozdukları söylenemez. Hz. Peygamber'in zengin bir kelime

---

[102] Sâd, (38), 86

[103] Sabbağ, *el-Hadîsu'n-nebevî,* s. 60

[104] Câhız, *Beyân,* II, 17

[105] Râfiî, *İ'cazu'l-Kur'ân,* s. 358

[106] Buhârî, *Tıp* 46; Müslim, *Kasame* 36-38; Ebû Davud, *Diyât* 19, Nesâî, *Kasâme* 40, 41

[107] Kadı İyaz, *Şifâ,* s. 71

[108] Atiyye es-Sa'dî'nin, "Hz. Peygamber bizimle konuşurken bizim lehçemizi kullanırdı." demesi ile Hz. Peygamber'in Atiyye b. Âmir Âmirî ile Âmiroğulları'nın lehçesi ile konuşması, Hemedan'a, Nehd'e ve Vâil b. Hucr'a yazdığı mektuplar, Hz. Peygamber'in Arapça'nın farklı lehçelerini bildiğin gösteren örneklerdir (Bk. Kadı İyaz, *Şifa,* s. 72, 73).

[109] Sabbağ, *a. g. e,* s. 59

hazinesine sahip oluşu ve bütün lehçeleri ile Arapça'ya vukûfuna rağmen, kullandığı yemin sîgalarının İslâm öncesi Araplarının yemin sîgalarına kıyasla oldukça az sayıda olması da, onun, dili kullanımında yalınlığı tercih etmesinin bir neticesi olarak görülmelidir.

Hz. Peygamber'in kullandığı bazı yemin sîgalarının tamamen kendine özgü oluşu ile Câhiliye Araplarının kullandığı bazı yemin sîgalarında yaptığı değişiklikler de,[110] luğavî yönden, Hz. Peygamber'in Arapça'yı kullanımındaki özgünlük bağlamında değerlendirilebilir. Bir şahsın üslûbunun tamamen kendine özgü nitelikler taşıması ve başkalarınca da benimsenebilecek ve kullanılması istenecek yüksek bir düzey ve güzellikte olması anlamına gelen özgünlük,[111] belîğ üslûbun en belirgin niteliğidir. Hz. Peygamber'in hadisleri hem kelime hem kelime gruplarının kullanımı yönünden özgündür.[112] Bu özgünlük mecâzî ifâdelerde, yeni kelimeler türetme veya kelimelere yeni anlamlar yükleme şeklinde de kendini belli eder.[113] Nitekim Hz. Peygamber'in Arapça'ya kazandırdığı yeni kelime ve terimler müstakil bir ilim dalı olan "Ğarîbu'l-hadis" ilmini[114] ortaya çıkarmıştır.

Hadislerin sahip olduğu üslûbun dikkat çekici ve etkileyici bir yönü de kelimelerin kendi içlerinde ve birlikte oluşturdukları tını ve ritimdir. Bu tını, kelimenin sesi ile anlamı arasındaki uyum[115] veya özellikle dua ve zikirlerde görülen secîler olarak kelimeler arası uyum[116] olarak kendini gösterir. Bunun yanı sıra hadislerde yer alan tını; hadisin konusu uyarı ve korkutma ise bir güç ifâdesi olarak, hadisin konusu İslâm'a davet ve müjdeleme ise bir şefkat ve yumuşaklık edâsı içinde karşımıza çıkar. Uykudan önce okunması istenen duada rahatlatıcı ve sakinleştirici

---

[110] Hz. Peygamber, Câhiliye Arapları'nın Kâbe üzerine yaptıkları yeminleri "Kâbe'nin Rabbine" yemin şeklinde değiştirdiği gibi, onların atalar, babalar ve şhısların hayatı üzerine yaptıkları yeminleri "Allah'ın hayatı ve bekâsı üzerine yemin etmek" şeklinde değiştirmiştir. (Hz. Peygamber'in kullandığı yemin lafızları ve Câhiliye dönemi lafızları üzerinde yaptığı değişiklikler için bk. Çalışmamızın "Hz. Peygamber'in Kullandığı Yemin Lafızları" başlığı).

[111] Sabbağ, *a. g. e,* s. 96

[112] Sabbağ, *a. g. e,* s. 97

[113] Râfiî, *a. g. e,* s.349

[114] "Ğarîbu'l-hadis" in müstakil bir ilim dalı olduğuna dair Bk. Hâkim, *Ulûmu'l-hadis,* s. 88; İbnu's-Salah, *Mukaddime,* s. 458

[115] Ölüm anında boğazda oluşan hırıltıyı ifâde etmek üzere "غرغر" fiilinin kullanılması gibi. Kelimenin kullanıldığı hadis için Bk. Tirmizî, *Daavât* 98; İbn Mace, *Zühd* 30

[116] Örnek olarak bak. Hz. Peygamber'in Bera b. Âzib'e öğrettiği yatak duası: Buhârî, *Vudû* 75, *Daavât* 5; Müslim, *Zikir* 56-58; Ebû Davud, *Edeb* 98

tınılar, savaş esnasında okunması istenen duada ise cesaret verici, hamasî ritimler yer alır.[117] Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan yeminler de, çoğu kere, kendi içlerinde oluşturdukları tınıyla, birer başlangıç cümlesi olarak muhatabın dikkatini çekip zihnini konuya yönlendiren cümleler olma niteliği taşımaktadır.

2. Hz. Peygamber'in Üslûbu ve Yemin

Üslûp bir yazar veya hatibin anlatım biçimi ve metodudur. Bilhassa büyük yazarlar ve hatipler ile sanatkârlar, kendilerini aynı sahada bulunan diğer hatip, yazar ve sanatkârlardan ayıran belli bir üslûp ve metoda sahiptirler. Bu üslûp gözlerin rengi veya sesin tonu kadar şahsîdir. Sanat ehli olanlar için üslûp, sanatın bütün inceliklerine riâyet edilerek atılmış bir imza demektir.[118]

Hz. Peygamber'in dînî esasların anlatımında benimsediği üslûp ise iki ana hedefi gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu iki hedef, muhâtapları geçmiş hayatlarından koparark yeni bir hayata çekmek ve öğretilen dînî esasların peygamberden alınan şekil ve duruluk içinde sonraki kuşaklara aktarılmasına zemin hazırlamak şeklinde özetlenebilir.[119] Hz. Peygamber'in üslûbunu bu iki hedef şekillendirmiştir. Dikkat çekici ve ilgi yoğunlaştırıcı unsurlar kullanımı, diyaloglara, isbat ve ikna unsurlarına başvurma ve muhâtabın düzeyini ölçü alma bu üslûbun belli başlı nitelikleridir. Hadislerde yemin lafızlarının kullanımı da, bir anlatım metodu olması itibariyle, söz konusu niteliklerle irtibatlandırılarak değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber'in yeminli anlatımı benimsemesinin bu niteliklerle ilgisi şöyle tesbit edilebilir:

a) Dikkat çekici ve ilgi yoğunlaştırıcı unsurlar kullanımı ve yemin:

Hadislerde kullanılan üslûba dikkat edildiğinde Hz. Peygamber'in herhangi bir dînî esasın öğretiminde muhâtaplarının öğrenmeye hazır bulunuşuna son derece özen gösterdiği kolaylıkla anlaşılabilir. Onun, muhâtaplarını öğrenmeye hazır hale getirmesi çoğu kere, öncelikle onların anlatılacak konuya odaklanabilecekleri şekilde dikkatlerini çekmek tarzında kendini göstermekteydi. Hz. Peygamber'in kullandığı dikkat çekici ve ilgi yoğunlaştırıcı unsurlar, dinleyicilerin konuya odaklanmasını sağladığı gibi, anlatılanların kolaylıkla ve her gerektiğinde hatırlanacak şekilde

---

[117] Sabbağ, *a. g. e,* s. 281

[118] Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitâbeti,* s. 221

[119] Kazancı, *a. g. e,* s. 222

bellenmesine de yardımcı oluyordu.[120]

Bu dikkat çekici ve ilgi yoğunlaştırıcı unsurlar, aşağıdaki hadiste olduğu gibi, bazen muhâtapları şaşırtıcı ve onların meraklarını celb edici davranışlar halinde ortaya çıkmaktaydı:

Câbir b. Abdullah'tan (ö. 78/697) nakledilen bu hadise göre, Hz. Peygamber bir gün minbere çıkar, birinci basamakta "*Âmin*" der. Ardından ikinci basamağa çıkarak yine "*Âmin*" der. Daha sonra da üçüncü basamağa çıkıp "*Âmin*" demeyi sürdürür. Hz. Peygamber'in daha önce hiç sergilemediği bu davranış, mescittekilerin dikkatini celbeder ve onları bu davranışın sebebini sormaya yönlendirir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onların sorusunu şöyle cevaplandırır:

"Birinci basamağa çıktığımda Cibrîl geldi. "Ramazan'a kavuşan fakat mağfiretine sebep olacak sâlih ameller işlemeden Ramazan'dan çıkan bedbaht olsun" dedi. Ben de "*Âmin*" dedim. Sonra "Baba ve anasına yahut onlardan birine kavuşan ve onlara hizmet edip dualarını almayan, böylece onlar tarafından cennete girdirilmeyen kişi bedbaht olsun" dedi. Ben de "*Âmin*" dedim. Sonra Cibrîl "senin adın söylendiği halde sana salavât okumayan kişi bedbaht olsun" dedi. Ben de "*Âmin*" dedim."[121]

Bu hadiste Hz. Peygamber'in mescittekilerin duyacağı şekilde yüksek sesle birkaç defa "*Âmin*" demesi, Cebrâil ile aralarında geçen diyalogu anlatmadan önce, dinleyenlerin zihnen konuya hazırlanmasını sağlamıştır.

Hz. Peygamber hadislerinde dikkati odaklayıcı olması amacıyla bir takım müphem davranışlara yer verdiği gibi, anlamı kapalı bir takım cümleler ile söze başlamak sûretiyle de, muhâtaplarının ilgisin toplama yoluna gitmiştir. Sözgelimi Ebû Hüreyre'den (ö. 58/678) nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber, "*Ölen herkes pişman olur*" diye söze başlamıştır. Bu anlamı kapalı cümle karşısında ashâb, ölen kimselerin nasıl bir pişmanlık duyduğunu sorar. Bu soru üzerine Resûlullah (s.a), "*Eğer iyi bir insan ise daha çok hayır işlemediği için pişman olur. Eğer günahkâr ise kendini günahtan çekmediği için pişman olur*" buyurur.[122]

---

[120] Sabbâğ, *el-Hadîsu'n-nebevî,* s. 50

[121] Buhârî, *el-Edebu'l-müfred,* s. 291

[122] Tirmizî, *Zühd* 58

Yine bir başka hadiste Hz. Peygamber sözüne, "*Cennet bahçelerine uğradığınız zaman nimetlerini devşirmeyi ihmal etmeyin*" diyerek başlar. Bu ilginç ifâde ashâbı şaşırtır ve Resûlullah'a "*cennet bahçeleri*" sözüyle neyi kastettiğini sorarlar. Hz. Peygamber, "*cennet bahçeleri*" ifâdesi ile mescitleri kastettiğini belirtir. Bu sefer de "*mescitlerden nimet devşirme*" ifâdesinin anlamı kendisine sorulur. Bunun üzerine de "*nimet devşirme*" fiili ile Allah'ı tesbih, hamd, tehlil ve tekbirin kastedildiğini açıklar.[123]

Her iki hadiste de görüldüğü gibi ilgi çekici bir cümle, dinleyenleri hemen konuya çekmiş, hatta bir takım sorular yöneltmeye sevk ederek konunun bizzat onların isteğiyle işlenmesini sağlamıştır.

Hz. Peygamber'in, konuşması içerisinde farklı konular arasında geçiş yaparken, muhataplarının ilgi ve dikkatini yeniden toparlamak için oturuşunu değiştirerek sözüne devam ettiği de bilinmektir.[124] O, muhataplarının ilgisini canlı tutmak ve dikkatlerinin dağılmasını önlemek amacıyla anlatımda tekrarlara yer vermiş,[125] kıssa, temsil ve teşbihlerden istifâde etme yoluna gitmiştir.

Hadislerdeki yemin lafızlarının da anlamı kapalı söz ve davranışlar ile tekrarlamalar ve kıssa, temsîl ve teşbîhler gibi bazen dikkat çekici ve ilgi yoğunlaştırıcı birer unsur olarak kullanıldığına rastlarız. Yeminin bu amaçla kullanıldığını gösteren bir rivâyet şöyledir:

Ebû Hüreyre diyor ki: Resûlullah (s.a) bir gün bize hitap etti:

-Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, dedi. Biz ne söyleyeceğini bilemedik. Aynı yemini bir daha yaptı fakat yine bir şey söylemedi. Üçüncü de tekrar "*Nefsimi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki*" dedi, sonra başını eğdi, durdu. Herkes bu durum karşısında başını eğip ağlamaya başlamıştı. Onun neden böyle yemin ettiğini bilemiyorduk. Daha sonra başını kaldırdı, yüzünden müjde okunuyordu. Onun bu hali bize "kırmızı develere" (en değerli nimetlere) sahip olmaktan daha hoş gelmişti. Şöyle buyurdu:

---

[123] Tirmizî, *Daavât 83*

[124] Sözgelimi, Hz. Peygamber'in, büyük günahları sıraladığı hadisinde Allah'a şirk koşmak ve ana babaya isyandan söz ettikten sonra, dinleyicilerin ilgisini yeniden toparlayıp konunun ehemmiyetine dikkat çekmek için oturuşunu değiştirerek yalan yere şahitlikten bahsettiğini bilmekteyiz (Bk. Buhârî, *Şehâdât* 10; *Edeb* 6; Müslim, *İman* 143).

-Beş vakit namaz kılan, Ramazan orucunu tutan, zekâtını veren, yedi büyük günahtan sakınan[126] her kula mutlaka cennet kapıları açılır ve selâmetle gir, denilir."[127]

Yukarıdaki rivâyette bâriz bir biçimde görülebildiği gibi, yeminli anlatıma kutsiyet izâfe eden bir kültür içerisinde, yeminle başlanan bir sözün bu derece dikkat çekip merakları uyandırması oldukça tabiîdir. Yeminle başlayan rivâyetlerin tamamında ashâbın tavır ve tutumlarını îzah eden bu tür cümleler bulunmasa da, yeminin, çoğu kere dinleyenlerin dikkat ve ilgisini çekerek onlar üzerinde benzer etkiler bıraktığını söyleyebiliriz.

b) Anlatımda diyalog ve yemin

Hz. Peygamber'in eğitim-öğretim üslûbu içerisinde diyalog oldukça önemli bir yer tutar. Hz. Peygamber'in hadislerinin önemli bir kısmı ya kendisinin ashâba veya ashâbın kendisine sorduğu sorulardan oluşmuştur. Bu durum, Hz. Peygamber'in, muhataplarının zihninde beliren tereddüt ve istifhâmları dikkate alıp nerede ise hayatının her ânında[128] kendisine sorulan soruları hiçbir zaman için geri çevirmemesinin bir neticesidir. Ashâbın soru sormadığı zamanlarda kendisinin onlara sorular yöneltmesi,[129] Hz. Peygamber'in eğitim-öğretimde diyalogu ne derece mühim addettiğinin önemli bir göstergesidir.

Hz. Peygamber'in yeminli anlatımı benimsemesi de yine muhâtapları ile diyalog içerisinde bulunmaya önem vermesinin bir neticesi idi. Kur'ân'da müşriklerin yemin ettikleri belirtilen konular ile Hz. Peygamber'in yemin etmeye çağrıldığı konuların aynı olması, Hz. Peygamber'in yeminlerinin, muhataplarıyla kurduğu diyalogun bir

---

[125] Buhârî, *İlim* 30; Tirmizî, *Menâkib* 9

[126] Yedi büyük günah için bk. Buhârî, *Vasâyâ* 23; Müslim, *İman* 145

[127] Nesâî, *Zekat* 1

[128] Hz. Peygamber, mescitte ve hutbe verirken muhtelif sorulara muhâtap olduğu gibi evinde, yolculukta, savaşta ve hastalık zamanında da yine farklı sorularla karşılaşabiliyordu. (Bu sorular için bk. Buhârî, *İman* 34; *Menâkib* 28; Müslim, *İman* 12; *Cuma* 60; *Birr* 45; Muvattâ, *Sıyâm* 9)

[129] Hz. Peygamber'in ashâbına sorduğu sorular bazen bir bilmece üslûbunda (Örnek için bk. Buhârî, *İlim,* 4; Müslim, *Sıfatu'l-münâfikîn,* 64); bazen işledikleri hataları anlayıp değerlendirmeye sevk edici mâhiyette (Örnek için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 256); bazen ashâba anlamı bilinen kelimelerin mânasının sorulmasının akabinde kelimelere farklı anlamlar yüklemek şeklinde (Örnek için bk. Müslim, *Birr* 106) idi. (Hz. Peygamber'in sorularının mâhiyeti ile ilgili geniş bilgi için bk. Kazancı, *a. g. e,* s. 222-226).

ürünü olduğunu bâriz bir biçimde ortaya koyar. "Hz. Peygamber'i yeminli anlatımı benimsemeye sevk eden etkenler" başlığı altında ele aldığımız gibi, Kur'ân'ın, Resûlullah'ı yemin etmeye dâvet ettiği konular, kıyâmetin varlığı, öldükten sonra dirilip cezâya çarptırılma gibi meâd ile ilgili konulardır. Kur'ân'da müşriklerin yemin ederek karşı çıktıkları akîdevî esas da yine öldükten sonra dirilme gerçeğidir. Bu iki grup âyet birlikte değerlendirilince müşriklerin yeminlerine cevâben Hz. Peygamber'in yemin etmeye çağrıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in cevâbının "بلى وربى" (Hayır, Rabbime andolsun ki iş, bildiğiniz gibi değil) sîgası ile olması da, bu âyetlerdeki yeminlerin birer diyalog cümlesi olduklarını te'yid eder.

Nitekim yemin, karşılıklı delil sunmanın artık güven vermemeye ve netice getirmemeye başladığı durumlarda, tarafların başvurdukları bir metot olması îtibariyle de[130] bir diyalog sayılır. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerekse hadislerde "لا" veya "بلى" kelimeleri ile başlayan yemin lafızları anlamlandırılırken bu husus dikkate alınmalı, bu yeminlerin herhangi bir iddia veya iftirânın nefy ve inkâr edilmesi amacı taşıyan diyalogların bir parçası olma ihtimâli göz önünde bulundurulmalıdır.[131] Hz. Peygamber'in muhâtaplarının müslümanlar olması durumunda ise, bu tür yeminler zihinde oluşması muhtemel istifhâm ve tereddütlerin önceden nefyedildiği birer diyalog cümlesi olarak kabul edilebilir.

c) İsbât ve iknâ unsurlarına yer verme ve yemin

İslâm dininin, hem Kur'ân hem hadislerde görülen önemli telakkîlerinden biri de, söylenen sözün bir delile dayandırılarak isbât edilmesi, akîdevî esasların öğretiminde dayatma yerine isbât ve iknâ metotlarına başvurulmasıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de akîdevî esasların isbâtı bazen mantıkî deliller ileri sürmek[132] bazen muhataplarını düşünme ve araştırmaya sevk etmek[133] bazen ise Tevrat, İncil ve

---

[130] Râzî, *Tefsir* (trc. Suat Yıldırım vdğ.), XXI, 241, 242

[131] Meydânî, *Kavâidu't-tedebbür,* s. 464

[132] Örneğin, Allah'ın birliği, birden fazla ilah olması halinde yeryüzünün fesâda uğrayacağı hatırlatılarak (Enbiya (21), 22); peygamber olarak melek yerine bir insanın gönderilmesi, yeryüzünde gezip dolaşanların melek olması halinde peygamber olarak meleklerin gönderileceği gerekçesiyle (İsrâ (17), 95); ölümden sonra diriltme, ilk yaratılışa benzetilerek (Yâsin (36), 79) mantıkî deliller ile isbât edilmiştir.

[133] Sözgelimi, evrenin mükemmel bir biçimde yaratılışı (el-Mülk (67), 3-4), yeryüzündeki canlı varlıkların nitelikleri (el-Ğâşiye (88), 17), bazı toplumların tarihi ve akîbetleri (en-Nahl (16),

Zebur'da yer alan ifâdelere atıfta bulunmak şeklindedir.[134]

İsbât ve iknâ unsurları, Hz. Peygamber'in üslûbu içerisinde de önemli bir yere sâhiptir. Sözgelimi, dâvâsını îlan edeceği gün, kavmini Safâ Tepesi'nde toplayarak onlara:

-Ne dersiniz, şu dağın eteklerinden süvârilerin size baskın yapmak üzere geleceğini haber versem bana inanır mısınız? diye sorup onların, "Senin yalan söylediğini hiç görmedik" şeklindeki cevaplarını aldıktan sonra, onlara İslâm'ı tebliğ etmesi[135]; Hz. Peygamber'in söylediklerini isbâtlamaya verdiği ehemmiyeti gösteren önemli bir örnektir. Hz. Peygamber'in yaptığı bazı teşbihler[136] veya hadislerinin akabinde bir âyet okuyarak sözlerini Kur'ân ile desteklemesi[137] de isbât ve iknâ unsurlarına verilen önemin bir uzantısıdır.

Hz. Peygamber'in, hadislerinin başında yemin lafızlarını kullanması da anlatılan konunun isbâtı yahut konu hakkında muhâtabın iknâ edilmesi metodunun bir uygulaması, isbât ve iknâ etmenin bir başka şeklidir. Hadislerde yer alan yemin lafızları kullanılan sîga veya hitap edilen şahsın durumuna göre, konuyu isbât yahut muhâtabı iknâ anlamı taşır. Ancak Alman müsteşrik T. Nöldeke'in iddia ettiği gibi yeminler, Hz. Muhammed'in, muhataplarını mantıkî deliller yerine hitâbet kuvveti ile iknâ çabasının bir göstergesi olarak[138] görülmemelidir. Zira hem Kur'ân hem hadisler dînî esasların öğretiminde iknâ unsuruna yer verdiği ölçüde isbatlamaya da önem vermiş, iknâ veya isbât unsurlarını yerine göre kullanmıştır.[139] Hatta yeminle te'kid edilen inançla ilgili (usûlî) meselelerde yalnızca yeminle iktifâ edilmemiş, aynı

---

36) Kur'ân'ın, insanı araştırma ve düşünmeye sevk ettiği konular arasında yer almaktadır.

134 Bk. A'râf (7), 157; et-Tevbe (9), 111; Enbiya (21), 105; Feth (48), 29

135 Buhârî, *Bed'u'l-vahy* 1

136 Sözgelimi Resûlullah'ın, ashabına hayvanların bütün âzâları yerinde ve eksiksiz doğuşunu hatırlatarak her canlının iman sahibi olmaya yetenekli doğduğunu açıklaması, teşbih yoluyla isbatın bir örneği olarak zikredilebilir. Sözkonusu hadis için Bk. Buhârî, *Cenâiz* 79, *Tefsir (Lokman)* 1, *Kader* 3; Müslim, *Kader* 22, 24; Ebû Dâvud, *Sünnet* 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II, 233, 275, 315, 347, 393; Muvatta', *Cenâiz* 53

137 Hz. Peygamber'in, bazı hadislerin ardından ayet okuduğunu gösteren bir örnek için Bk. Buhârî, *Bed'u'l-halk* 8, *Tevhid* 25; Müslim *İmân* 312; *Cennet* 6, Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 334; Dârimî, *Rikâk* 98, 105

138 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü, s. 169*

139 Râzî, *Tefsir,* XVII, 111

mesele bir başka yerde mutlaka aklî bir delil ile desteklenmiştir.[140]

d) Muhâtabın durumunu ölçü alma ve yemin

Hz. Âişe, Resûlullah'ın, dinleyen herkesin anlayabileceği düzeyde açık seçik konuştuğunu nakletmiştir.[141] Bu söz, Hz. Peygamber'in, muhâtabın durumuna göre uzun, kısa, basit yahut edebî bir ifâde tarzı seçtiğini, maksadını muhâtabının anlayabileceği şekilde ifâde ettiğini gösterir.[142]

Hz. Peygamber'i vecîz yahut mufassal konuşmaya, muhâtabının zekâ ve anlayış derecesi sevk etmiştir. O, muhâtabının durumuna göre, bazen oldukça uzun izâhat isteyen konuları çok kısa ifâdelerle cevaplamış,[143] bazı durumlarda ise oldukça tafsîlatlı açıklamalarda bulunmuştur.[144]

İnsanların zekâ ve anlayış düzeyleri gibi, olaylara bakış ve değerlendirmelerinin de birbirinden farklı olduğu bilinen bir gerçektir. Bazıları için herhangi bir haberin doğruluğunu kabul etmek oldukça güçlü aklî deliller gerektirirken, bazıları için yemin etmek gibi iknâ edici unsurlar yeterli olup aklî deliller herhangi bir anlam ifâde etmez.[145] Sözgelimi Hz. Peygamber'in huzuruna gelip onun gerçekten peygamber olup olmadığını soran bir bedevînin Hz. Peygamber'e yemin verdirmekle yetinerek başka bir soru sormaması,[146] iknâ edici unsurları yeterli görme yaklaşımını açıkça gözler önüne serer.

Hz. Peygamber'in bu farklı yaklaşımlar karşısında, hasımlarını yalnızca bilip anlayabilecekleri bir dil ve üslûp ile susturma yoluna gittiği görülmektedir.[147] Onun

---

[140] Râzî, *a. g. e,* XXV, 240

[141] Ebû Dâvud, *Edeb* 21

[142] Kazancı, *a. g. e,* s. 147

[143] Sözgelimi Hz. Peygamber'in, haccın ne olduğu, nelerin haccı gerektireceği ve kime hacı denebileceği konularını soran muhatabını, ikişer kelimelik cevaplar vererek aydınlattığı bilinmektedir (Bk. İbn Mâce, *Menâsik* 6).

[144] Örneğin Hz. Peygamber, zekâtı verilmemiş altın ve gümüşten dolayı kıyâmet gününde kişinin mâruz kalacağı muâmele hakkında bilgi vermesinin akabinde, dinleyenler sırasıyla zekâtı verilmeyen deve, inek, at ve eşekten dolayı görülecek muâmeleyi sormuşlar; Hz. Peygamber bütün bunlar için verilecek cezânın aynı olduğunu söyleyerek kısa cevap vermek yerine, her bir malın durumunu ayrı ayrı açıklayarak tekrar tekrar bilgi vermekten kaçınmamıştır (Bk. Müslim, *Zekât* 24).

[145] Râzî, *Tefsir,* XVII, 111

[146] Nesâî, *Siyam* 1

[147] Câhız, *Beyân,* II, 17

anlatımda yemine başvurması da tamamen muhâtabının durumuna göre benimsediği bir metot olup[148] yeminin muhâtabı için etkili ve yeterli olacağı yerde sözlerini yeminle desteklemiştir.

C. HAZRETİ PEYGAMBER'İN YEMİNLİ ANLATIMI BENİMSEMEDE GÖZETTİĞİ HEDEFLER

Gerek Kur'an'da gerekse hadislerdeki yeminli ifadeleri anlayabilmek için incelenmesi gereken hususlardan biri, bu ifadelerde yer alan yeminin hangi amaçla kullanıldığıdır. [149]

Arap dilinde ve Kur'an-ı Kerim'de kasem genel olarak, herhangi bir haberi te'kid etmek, *muksemun bih*'in yemin eden nezdinde önemine işaret ederek üzerinde düşünmeye dâvet etmek gibi amaçları ile kullanıldığı gibi sevilen bir şahsın hoşuna gitmeyen şeyleri nefyedip hoşlandığı hususlara değinmek sûretiyle gönlünü hoş tutup memnun olmasını sağlamak amacıyla da yemin edilir.[150] Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan yeminlerin kullanım amaçları ise şöyle sıralanabilir:

1. Te'kid

Çalışmamızın birinci bölümünde ele aldığımız üzere tefsir ve fıkıh gibi muhtelif ilim dalları bünyesinde yapılmış muhtelif kasem târiflerinin çoğunda te'kitten söz edildiği görülmektedir.[151] Bu durum kasemin asıl kullanım amacının te'kid olmasından kaynaklanmaktadır. Herhangi bir ifadede kasem te'kid dışında başka amaçlar için kullanılsa dahi cümleye te'kid anlamı verir, diğer bir deyişle kasem te'kid anlamını her zaman beraberinde taşır.[152] Bu kâide Hz. Peygamber'in yemin ederek ifade ettiği hadislerinin tümü için ileri sürülebilir.

Yeminin karşılıklı bir diyalogun ürünü olduğuna tarafların birbirini yemin etmeye sevk ettiğine değinmiştik. Ancak, Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan yeminlerin her zaman için muhataplarının taleplerinin bir ürünü olduğunu ileri sürme

---

[148] Râzî, *a. g. e,* XVII, 111

[149] Meydânî, *Kavâidu't-tedebbür*, s. 463

[150] Meydânî, *a. g. e*, s. 463-464

[151] Muhtelif kasem tanımları için Bk. Çalışmamızın birinci bölümü, "Yemin Kavramı" başlığı.

imkânına sahip değiliz. Zira herhangi bir konuyu te'kid etmek için yemine başvurmak her zaman muhatabın talebini gerektirmemektedir.[153]

Yeminle te'kid edilmiş ifadelerde yeminin tekrarlanması vurgunun gücünü arttırmak amacından kaynaklanmaktadır.[154] Nitekim Resûlullah'ın da, bazı hadislerinde ardarda üç defa yemin ettiği bilinmektedir.[155]

Hz. Peygamber'in, "Zina eden kimsenin mü'min olarak zina etmediğini, içki içen kimsenin de mü'min olarak içki içmediğini" ifade etmesinin ardından sözlerini yeminle te'kid ederek "Bir mal gasbeden kimse o malı mü'min olarak gasbetmez" buyurduğu nakledilen hadisi,[156] hadislerde yer alan yemin lafızlarının te'kid amacıyla kullanımını açıkça gösteren bir rivâyettir. Bu hadiste yeminden önce zikredilen mâsiyetler, Allah'tan uzaklaştırıcı ve onun hukukundan gafil olmanın neticesinde işlenen mâsiyetler, diğer bir deyişle hukukullaha ait konular iken yeminle te'kid edilerek mâsiyet oluşundan söz edilen gasb, insanı küçümsemek ve kişiden utanmamak şeklinde kendini gösteren, kul hakkı (hukûku'l-ibad) ile ilgili bir mâsiyet olarak bilinmektedir.[157] Bu hadiste, Hz. Peygamber'in hukullaha ait konulardan olduğu ifade edilen zina ve içki içme suçlarından söz ettikten sonra kul hakkını ilgilendiren gasb konusunu ele alırken yemin etmesinin, kul hakkını ihlâlin diğer mâsiyetlere göre büyüklüğünü vurgulamak amacıyla olduğu açıktır.

2. Tâzim ve tezkir

İslâm öncesi Araplar arasında yemin bazen herhangi bir sözün te'kidi veya tasdiki yerine, *muksemun bih*'in şerefini ve yemin edene göre ifade ettiği değerin büyüklüğünü vurgulamak amacıyla kullanılmakta idi.[158] Aynı şekilde Kur'ân-Kerim'de "لعمرك" lafzı ile Hz. Peygamber'in hayatı üzerine edilen yemin de[159] böyle bir amaçla kullanılmış olup Cenab-ı Allah bu yeminle elçisinin konumunu

---

[152] Meydânî, *a. g. e*, s. 463

[153] İbn Hacer, *Fethu'l-bârî,* I, 84

[154] İbn Hacer, *a. g. e,* XII, 58

[155] Örnek olarak Bk. Buhârî, *Edeb* 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 387; II, 336; IV, 31; VI, 385

[156] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 317

[157] İbn Hacer, *a. g. e,* XIV, 8

[158] Ferâhî, *İm'ân,* s. 58

[159] el-Hicr (15), 72

yüceltmeyi ve onun kendi katında ifade ettiği değerin büyüklüğünü insanlara öğretmeyi murâd etmiştir.[160]

Cenab-ı Allah, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber adına yemin ederek onu yücelttiği gibi, bazı hadislerde Hz. Peygamber'in kullandığı yemin lafızlarının da Allah'ı tâzim etmek ve bir takım sıfatlarını hatırlatmak (tezkir) amacı taşıdığı görülmektedir. Bu amacın en bâriz bir biçimde görüldüğü yemin lafızları, cevabı mahzuf kabul edilerek, *muksemun bih*in anlamı olarak takdir edilen "لا و مقلب القلوب" ve "لا و مصرف القلوب" lafızlarıdır.[161]

Hz. Peygamber'in "Kim yemin edecekse Allah adına yemin etsin yahut sussun" buyurarak[162] Allah'tan başka bir varlığın adına yemin etmeyi yasaklaması da, yeminin her zaman için *muksemun bih*'in tâzim edilmesi anlamını taşımasından kaynaklanmaktadır.

3. İsbat ve ikna

Hz. Peygamber'in üslûbu içerisinde söylediklerini isbat ve muhataplarını ikna etmenin önemli bir yer tuttuğundan, hadislerde yeminin kullanımının da muhatabın durumuna göre isbat veya ikna amacı taşıdığından daha önce söz etmiştik. Bu başlık altında ise yeminin ne şekilde ve hangi sîga ve durumlarda bir isbat ve ikna unsuru olduğunu ele alacağız.

Kur'ân-ı Kerim'in, bazı gaybî konuları Tevrat, İncil ve Zebur'da yer alan ifadelere atıfta bulunarak Ehl-i Kitab'a isbat etme metodu, Hz. Peygamber'in hadislerinde de kadim kitaplara atıfta bulunan yemin lafızlarının kullanımı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in, bir yahudîye hitaben, "Tevrat'ı indiren Allah aşkına söyle" anlamına gelen "أنشدك بالذى أنزل التوراة" yemin lafzını kullanarak, Tevrat'ta kendisinin peygamberliğine ve niteliklerine dair bir bilgi olup olmadığını sorması[163] bu isbat metodunun tesbit edebildiğimiz örneğini teşkil etmektedir.[164]

---

[160] İbn Kayyim, *Fevâid,* s. 171; Râzi, *Tefsir,* XXI, 241

[161] İbn Kayyim, *Tibyân,* s. 10-11

[162] Buhârî, *Şehâdât* 26; *Eymân* 4, 5, 8; Tirmizî, *Nüzûr* 8, 9, 18; Ebû Dâvud, *Eymân* 3; İbn Mâce, *Kefârât* 2; Dârimî, *Nüzûr* 6

[163] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 411

[164] Kalkaşendî, Hz. Peygamber'in, yahudîlere hitaben "Tevrat'ı Musa'ya indiren ve Musa'yı

Hz. Peygamber'in, müslümanlara hitaben de yemine bir isbat ve ikna unsuru olarak başvurduğuna rastlanmaktadır. Sözgelimi, emzikli kadınla cinsel ilişki yahut gebeliği ilerlemiş bir kadının süt emzirmesi anlamına gelen "ğayl"in zararlarından söz edilen hadisinde[165] Hz. Peygamber'in yemin etmesi, verdiği bilginin kaynağının vahiy olduğuna dikkat çekmek amacıyladır. Zira Hz. Peygamber'in bu hadisinde vahiyle açıklanan bir bilgi yerine sadece Araplar arasında yaygınlık kazanmış bir görüş dile getiriliyor olsa idi Resûlulah bu konuda yemin etmezdi.[166]

Yine Resululah'ın geçmiş ümmetler ve kendisinden önceki peygamberler hakkında verdiği bilgileri yeminle desteklemesi de birer gayb haberi olan bu bilgilerin kaynağının vahiy olduğuna dikkat çekerek doğruluklarını muhâtaplarına isbatlama ve onları ikna etme amacı taşımaktadır.[167] Bununla birlikte Resûlulah'ın en çok kullandığı yemin lafzının, "Muhammed'in nefsi (hayatı, varlığı) elinde (kudretinde) bulunana yemin ederim" anlamına gelen "والذى نفس محمد بيده" lafzı olması da düşündürücüdür. Resûlullah bu lafzı sık sık kullanarak "Eğer bazı sözler uydurup bize isnad etseydi, Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı"[168] âyetini bilen ümmetine, her bir sözünün vahyin kontrolü altında olduğunu, doğruluk ifâde etmeyecek sözler söylemesi halinde Allah tarafından kendisine yaşama hakkı tanınmayacağını hatırlatarak isbat etmiş oluyordu.

Allah adına yemin etmekten ziyadesi ile çekinen bir kültürün[169] içinde yetişen insanlar karşısında Hz. Peygamber'in, söylediklerini Allah adına ve Allah'ın sıfatları ile yemin ederek desteklemesi, yalan yere yemin edenin hemen cezaya

---

boğulmaktan kurtaran Allah adına" yemin verdirirken hristiyanlar'a hitaben "Meryem oğlu İsa'ya İncil'i indiren Allah" adına yemin verdirdiğini kaydetmektedir (Bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ,* XIII, 211). Ancak biz Kütüb-i Tis'a bünyesinde yaptığımız taramada, "Tevrat'ı indiren aşkına" ifadesi dışında bu şekilde bir yemin lafzına rastlayamadık.

[165] İbn Mâce, *Nikah* 61

[166] Sindî, *Şerhu Süneni İbn Mâce,* I, 621

[167] Örneğin Resûlullah'ın yeminle destekleyerek, "Hz. Süleyman'ın çocuk sahibi olma konusundaki arzusunu ifade ederken "İnşaallah" demiş olması halinde her biri Allah yolunda at koşturan çocukları olacağını" buyurduğu hadisinin vahiy ürünü olduğuna dair bk. Aynî, *Umde,* XIX, 142

[168] el-Hakka (69), 44-47

[169] Câhiliye toplumunun Allah adına yemin etmekten çekindiğine dair tesbitimizle ilgili olarak Bk., Çalışmamızın birinci bölümü, "İslâm'dan Önce Araplar Arasında Yeminin Kullanımı" başlığı.

çarptırılacağına inanan bir toplumda,[170] Hz. Peygamber'in gittikçe daha çok saygı görmesini sağlıyor, yemin ederek verdiği her bilgi ve aktardığı her haberle risâletini bir kere daha isbatlamış oluyordu.

4. Nefy ve tashih

Yeminle te'yid edilmiş ifâdelerin anlaşılması için dikkat edilmesi gereken hususlar arasında, kimlere hitâben yemin edildiği ve yemin lafızlarının başında nefy edatı bulunup bulunmadığı yer almaktadır.[171]

Yeminle desteklenmiş bazı hadislerin içeriğine ve yeminle hitap edilen şahıs ve gruplara dikkat edildiğinde, Hz. Peygamber'in bazen gerek kendisi gerekse ashabı hakkındaki bir takım yanlış kanaatleri düzeltmek yahut yöneltilen iddiaları nefyetmek amacıyla yemin ettiği görülecektir.

Sözgelimi, Mekke'nin fethi gününde Kâbe'nin içinde yer alan, ellerinde fal okları ile İbrâhim ve İsmâil'in (a.s) resimlerini görünce Hz. Peygamber'in, "Onların asla fal okları kullanmadığını" ifade ederken yemin etmesi,[172] müşriklerin onlar hakkındaki bu yanlış kanaatini tashih etme amacı taşırken; ashabın, geceleri hiç uyumaksızın devamlı namaz kılan Havle bint Tuveyt adlı bir hanımdan övgü ve hayranlıkla söz etmesi üzerine Hz. Peygamber'in yemin ederek, "Siz bıkıp usanmadıkça Allah da bıkıp usanmaz"[173] buyurması da müslümanların, ibadetin ölçüsü konusundaki hatalı yaklaşımlarını tashih etmeye yöneliktir.

Ganimetleri adil bölüştürmediğini iddia ederek Hz. Peygamber'i adil olmaya çağıran Zü'l-Hüveysira et-Temîmî'ye hitaben Resûlullah'ın, "Kendisinden sonra daha adil bir yönetici ile karşılaşılamayacağını" ifade ederken[174] kullandığı yemin, kendisine yöneltilen bir iddiayı nefyetme amacı taşımaktadır. İfk olayının ardından Hz. Âişe hakkında yalnızca iyilik bildiğini söylerken[175] yemin etmesi de Hz. Âişe ile

---

[170] Cahiliye toplumunda, yalan yere yeminin hemen cezaya çarptırılacağı telakkisine dair Bk. Çalışmamazın birinci bölümü, "İslâm'dan Önce Araplar Arasında Yeminin Kullanımı" başlığı.

[171] Meydânî, *Kavaidu't-tedebbür*, s. 464

[172] Buhârî, *Hac* 54; *Ehâdîsu'l-enbiya* 8; Ebû Dâvud, *Menâsik* 92

[173] Buhârî, *İman* 32; Müslim, *Salâtu'l-müsâfirîn* 220, 221; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl* 17; *İman* 29; İbn Mâce, *Zühd* 28

[174] Nesâî, *Tahrîmu'd-dem* 26

[175] Buhârî, *Şehâdât* 2, 15; *Meğâzi* 34; *Tefsir* (*en-Nûr*) 6; *İ'tisâm*, 28; Müslim, *Tevbe* 56; Tirmizî, *Tefsir* (*en-Nûr*) 4

ilgili ortaya atılan iddaları nefyetme amacına yöneliktir.

5. Müjdeleme ve uyarı

Hz. Peygamber'in bir takım müjdeler ve uyarılara değindiği yahut bazı amellerin kıymetinden söz ettiği bir kısım hadislerini yeminle te'kid ederek ifâde etmesi, bu hadislerde belirtilen müjde ve uyarılar ile dikkat çekilen değerlerin, ashabın tahmin ve tahayyüllerinin çok ötesinde olduğunu düşündürmektedir. Bizi böyle bir düşünceye sevk eden husus, şahısların düşünce ve beklentilerinin çakışması, uyum içinde olması durumunda yemin etmeye ihtiyaç kalmayacağı, yeminin, düşüncelerin çelişmesi ve uyumsuzluğu neticesinde, tarafların birbirlerini ikna etme durumunda kaldıkları zaman başvurulan bir üslûp olduğu gerçeğidir.

Hz. Peygamber'in, cennet nimetlerinden söz ettiği hadisleri[176] ile kızı Fâtıma dahil olmak üzere en yakınlarına dahi kendisinin, ahirette herhangi bir faydası dokunamayacağını ifâde ettiği hadisi[177] uhrevî hayatla ilgili, yeminle te'kid edilen müjde ve uyarılara birer örnek olarak zikredilebilir.

Fetih Sûresi'nin ilk âyetinin nâzil oluşunun ardından Hz. Peygamber'in bu âyetle kendisine fetih müjdesinin verildiğini ifade ederken yemin etmesi[178] de, bu müjdenin beklentilerin ötesinde olduğunu hissettirmektedir.

"Oruçlunun ağız kokusunun Allah katında misk kokusundan hayırlı olduğu" hadisi[179] ile "Cenaze namazı kılan kimsenin her biri Uhud Dağı ağırlığında iki kırat ecir elde ettiği" hadisi[180] de, kıymeti tahmin ve tahayyül edilemeyen bazı amellerin ifade ettiği değerin, Hz. Peygamber tarafından yemin edilerek açıklandığı hadisler arasında zikredilebilir.

Hz. Peygamber'in, ashâbın farkına varmadan işlediği ve uyarıldıklarında da kolaylıkla farkedemeyecekleri bir takım hataları onlara göstererek onları îkaz ederken de yemine başvurduğunu görmekteyiz. Bedir Savaşı öncesinde, ashaptan bazı kimselerin zenci bir köleyi haksız ve anlamsız yere dövmeleri üzerine Hz.

---

[176] Bk. Çalışmamızın üçüncü bölümü, "İman" başlığı.

[177] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 360

[178] Ebû Dâvud, *Cihâd* 143, 144

[179] Buhârî, *Savm* 2, 9; Müslim, *Sıyâm* 161, 163, 165; Nesâî, *Sıyâm* 41, 42, 43; Muvatta', *Sıyam* 58

[180] İbn Mâce, *Cenâiz* 34

Peygamber'in öncelikle yemin ederek onların dikkatini çekip ardından kendilerini uyarması,[181] onun bu metodunu bariz bir biçimde gözler önüne sermektedir.

6. Azim ve kararlılık belirtmek

Hz. Peygamber'in, gaybî haberlerin aktarımı ve dînî meselelerin anlatımı dışında, kendisinin herhangi bir işi yapacağını yahut terk edeceğini ifade ederken veya etrafındakilerden bu yönde bir talepte bulunurken yemin etmesi, yeminin bir te'kid ifadesi olması sebebiyle, o konudaki azim ve kararlılığının bir ifadesidir.

Hz. Peygamber'in, Akabe Bey'atı esnasında çığlıklar attığı nakledilen Şeytan'a hitaben "Seninle savaşacağım, ey Allah'ın düşmanı" buyururken[182] ve "Kureyş'le savaşacağını" ifade ederken yemin etmesi,[183] onun, yemini bir azim ve kararlılık ifadesi olarak kullandığını gösteren örnekler arasında zikredilebilir.

7. İkram ve rahatlatma:

İslâm öncesinde Araplar'ın, muhataplarına ikramda ve bir nevi iltifatta bulunmak amacıyla, onların yahut atalarının adı üzerine yemin ettiği, bu geleneğin vahiy ile de sürdürülerek Kur'an'da Hz. Peygamber adına yemin edildiği bilinmektedir. Hz. Peygamber'in de yeminle te'kid ettiği bazı hadislerinin muhatapları ve konuları dikkate alındığı zaman bu hadislerde yer alan yeminlerin bir isbat veya te'kid ifadesi olmanın yanı sıra birer ikram ifadesi oldukları söylenebilir.

Örneğin, Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye hitaben yemin ederek "Size ancak sabırlılar ve sadıklar şefkat gösterebilir"[184] buyururken, Ensâr'a ve Muâz b. Cebel'e hitaben kendilerini sevdiğini söylerken[185] ve torunları Hasan ve Hüseyin'e (r.a) "Siz Allah'ın reyhanısınız" şeklinde hitap ederken[186] dile getirdiği yemin lafızları birer ikram ve iltifat görüntüsü arz eden yeminlerdir.

Resûlullah'ın, sıkıntı, endişe ve üzüntü anlarında ashabını rahatlatmak amacıyla ifade ettiği bazı sözlerini yeminle desteklemesi ise yeminin rahatlatıcı bir öğe olarak

---

[181] Müslim, *Cihad* 83; Ebû Dâvud, *Cihâd* 115

[182] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 460

[183] Ebû Davud, *Eymân* 17

[184] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 121

[185] Ebû Dâvud, *Vitir* 26

[186] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 409

da kullanıldığını ortaya çıkarmaktadır. Sözgelimi Uhud Gazvesi öncesinde Hz. Peygamber'in, rüyasında gördüğü sığırın hayra delalet ettiğini ifade ederken[187] yahut Hevâzin ganimetlerinin büyük bir kısmının Kureyş'e dağıtılması üzerine buruk bir görüntü verdiği hissedilen Ensâr'a hitaben "Siz onların elde edip, gittiğinden daha hayırlısını elde ederek gidiyorsunuz" buyurduğunda[188] dile getirdiği yeminler ile ashabını rahatlatma yoluna gittiği anlaşılmaktadır.

D. HZ. PEYGAMBER'İN KULLANDIĞI YEMİN LAFIZLARI

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in kullandığı yirmi beş ayrı yemin ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadelerde ya kasem edatı ile birlikte yalın olarak Allah'ın ismi anılmış yahut Allah'ın bazı sıfatları üzerine yemin edilmiştir. Bu yemin lafızlarının anlamları, Hz. Peygamber tarafından kullanım yerleri ve sıklığı tesbitlerimiz neticesinde şöyle özetlenebilir:

1. Allah'ın İsmi Anılarak Yapılan Yeminler

Hz. Peygamber'in yemin sîgası ile birlikte, herhangi bir sıfatına değinmeksizin doğrudan "Allah" lafzını kullanarak yaptığı yeminler, tesbitlerimize göre altı ayrı lafız şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

a) "أقسم بالله" : Herhangi bir hazfe uğramamış bir yemin lafzıdır. "Allah'a yemin ederim ki" anlamına gelir. Bu lafızda kasem edatı olarak kullanılan "أقسم" fiili, kesmek, bir şeyi parçalara bölmek, zan düzeyindeki bir bilgiyi hakiki bilgi düzeyine çıkarmak, kesin söz söylemek anlamlarına gelen "قسم" kökünden türetilmiştir.[189] Kasem fiilinin de yer alması hasebiyle söylenişi dile ağır gelen bu ifade Araplar tarafından çok fazla kullanılmayıp "والله , بالله , تالله" şekillerinde ifade edilir.[190] Nitekim Hz. Peygamber'in hadislerinde kullanımı da pek yaygın değildir. Tesbitlerimize göre Hz. Peygamber yüz sene sonra ashâbından hiç kimsenin hayatta

---

[187] Dârimî, *Rüya* 13

[188] Buhârî, *Farzu'l-humus* 19; *Meğâzi* 56; Müslim, *Zekat* 132-135

[189] İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab,* "k.s.m" mad., XII, 478; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs,* "k.s.m" mad., IX, 25

[190] Zemahşerî, *Mufassal*, s. 410

kalmayacağını bu lafız ile te'kid ederek bildirmiştir.[191]

b) "أنشدكم بالله" : Türkçe'de "Allah aşkına" deyimi ile ifâde edilen bu lafız "Sizden Allah adına isterim ki" anlamına gelmektedir. Bu ifadeye yemin anlamı kazandıran "أنشدكم" fiili ise seslenmek, istemek anlamlarına gelen "نشد" kökünden türetilmiştir. Allah lafzı ile kullanımı fiile mecazî bir anlam kazandırmaktadır.[192]

"أنشدكم بالله" yemin ifadesi, Hz. Peygamber'in, muhataplarından Allah adına doğru cevaplar istediği sorular içeren hadislerin birer cümlesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kütüb-i Tis'a bünyesinde yaptığımız tesbitlere göre "أنشدكم بالله" yemini Hz. Peygamber tarafından sık ve yaygın olarak kullanılmamıştır. Hz. Peygamber'in, hutbeleri esnasında, risaletini tebliğ etmede herhangi bir eksik bırakmadığını ümmetine takrir ettirmek amacı ile bu lafzı kullandığına rastlamaktayız.[193]

c) "أشهد عند الله" : "Allah katında şahitlik ederim ki" anlamına gelen bu yemin ifadesinin Hz. Peygamber tarafından kullanıldığına mevcut hadis musannefatı içerisinde yer alan hadislerde rastladığımız gibi[194] Hz. Peygamber'in bu lafzı kullandığı ayrıca Rifaa b. Arâbe el-Cühenî adlı bir sahabî tarafından da dile getirilmiştir. [195]

d) "و الله" : "أقسم بالله" ifadesinde yer alan "أقسم" fiilinin hazfedilmesi, ardından da "ب" harf-i cerrinin "و" harfine dönüştürülmesi ile oluşturulan[196] bu yemin ifadesine Hz. Peygamber'in hadislerinde çok sık rastlanmaktadır.[197]

Yeminin *muksemun bih*'in *muksemun aleyh*'le birlikte zikredilerek *muksemun aleyh*'e şahit kılınması anlamını taşıması, yemin ederken, birliktelik (maiyyet) anlamı içeren "و" harfinin kullanılmasını gerektirmiştir.[198] Dolayısıyla başında "الله

---

[191] Müslim, *Fedâilu's-sahabe* 218; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 322

[192] İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, "n.ş.d" mad., III, 421; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, "n.ş.d" mad., IX, 220

[193] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 8. hadis

[194] Örnek olarak Bk. Çalışmamazın ek bölümü, 9. hadis

[195] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 6. hadis

[196] Zemahşerî, *a. g. e*, s. 410

[197] Örnek olarak Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 10. hadis

[198] Ferâhî, *İm'ân*, s. 53

و" yemin lafzının bulunduğu hadisler Hz. Pegamber'in, anlamına ve doğruluğuna Allah'ı şahit tuttuğu hadisler olarak değerlendirilme imkanına sahiptir.

e) "آلله" : İstifham hemzesi ile kasem "و"nın birlikte kullanılması gereken durumlarda yemin, "أ و الله" şeklinde, kullanımı dile ağır gelecek bir tarzda ifade edilmeyip "آلله" şeklinde kısaltılarak söylenmektedir.[199] Araplar arasında yaygın olan bu kısaltma Hz. Peygamber tarafından da muhataba Allah adına yemin verdirerek soru sorulan durumlarda kullanılmıştır. Sözgelimi Hz. Peygamber, hanımını tek talakla boşamayı kastettiğini iddia eden Rükâne b. Abdiyezid'den (41/661) bu kastını isbatlamasını isterken, ona "آلله" lafzı ile yemin verdirdiğini bilmekteyiz.[200]

f) "و ايم الله": Bu lafız "يمين الله" ifadesinin kısaltılmışı olup "Allah'a yemin ederim ki" anlamına gelmektedir. "لعمر الله" veya "عهد الله" ifadeleri gibi Araplar tarafından kullanılan kasem lafızlarından biridir. Gramer yönüyle "Allah'ın yemini" şeklinde tercüme edilmeye elverişli olmakla birlikte, bu şekilde bir tercüme caiz kabul edilmemektedir.

"وايم الله" lafzının hemzesi vasıl hemzesi kabul edildiği gibi kat' hemzesi addedilerek fetha yahut kesre ile okunabilmektedir. Kûfeli nahiv alimlerine göre "ايم" kelimesi "يمين" kelimesinin çoğuludur. Diğer bir kısım nahivcilere göre ise kasem anlamı taşıyan bir isimdir. Abdullah b. Abbas'a (ö. 68/687) nisbet edilerek bu kelimenin Allah'ın isimlerinden biri olduğu rivâyet edilmiştir. Abdullah b. Abbas ile Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/692) bu lafız ile yemin ettiği ancak Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) ile İbrahim en-Nehaî'nin (ö. 96/714) bu lafız ile yemin etmekten kaçındıkları nakledilmiştir. İmam Şafiî (ö. 204/819), bu ifadenin yemin anlamına gelmesini yemin niyeti ile kullanılmasına bağlı kılmış ancak Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel ve Hanefîler bu ifadeyi her zaman için yemin ifadesi olarak kabul etmişlerdir. Gazzali'ye (ö. 505/1111) göre "وايم الله" ifadesi "أحلف بالله" ifadesi ile özdeştir.[201]

---

[199] Zemahşerî, *a. g. e,* s. 410

[200] Tirmizî, *Talak* 2; Ebû Dâvud, *Talak* 13-14; İbn Mâce, *Talak* 19; Dârimî, *Talak* 8

[201] Aynî, *Umde*, XIX, 136; Kastallânî, *İrşâd*, IX, 366, 367

Kütüb-i Tis'a çerçevesinde yaptığımız tesbite göre Hz. Peygamber'in "و ايم الله" lafzı ile te'kid ettiği on iki hadisi bulunmaktadır. Göklerin ve yerin yedişer kat oluşları ile katmanlar arasındaki mesafenin îzah edildiği bir rivâyette Allah'ın güç ve kudretine işaret etmek amacıyla buyrulan "Siz yerin en alt katmanına kadar bir ip sarkıtırsanız, Allah'ın güç ve kudretini görürsünüz" ifadesi "وَ ايم الله" lafzı ile te'kid edilen bu hadislerden biridir.[202]

2. Allah'ın Sıfatları Anılarak Yapılan Yeminler

Tesbitlerimize göre Hz. Peygamber'in, bazı sıfatlarına değinerek Allah adına yaptığı yeminler on sekiz ayrı lafız halinde karşımıza çıkmaktadır:

a) "و الذى لا إله إلا هو" : "Kendisinden başka ilah olmayana yemin ederim" anlamına gelen bu ifade, Kalkaşendî, Hz. Peygamber'in, bu lafzı müslümanlara hitaben kullandığını ileri sürmekle birlikte,[203] biz, Kütüb-i Tis'a bünyesinde yaptığımız taramada Resûlullah'ın bu lafzı Yahûdîler'e hitaben de kullandığını tesbit etmiş bulunuyoruz.[204] Ancak, tesbitlerimize göre, bu lafzın Hz. Peygamber tarafından kullanımı pek yaygın değildir.[205]

b) "و الذى لا إله غيره": "Kendisinden başka ilah olmayana yemin ederim" anlamına gelmekte olup "و الذى لا إله إلا هو" yemin lafzı ile aynı anlamı taşımaktadır. [206]

c) "و الذى نفس محمد بيده" : "Muhammed'in nefsi (varlığı, hayatı) elinde (kudret ve tasarrufunda) bulunana yemin ederim ki" anlamına gelen bu ifade Hz. Peygamber'in hadislerinde en sık rastlanan yemin lafzıdır.[207] Hz. Peygamber'in yemin ederken bu lafzı kullandığı sahabîlerden Rifâa b. Arâbe el-Cühenî tarafından da ayrıca nakledilmiştir.[208]

Hz. Peygamber'in herhangi bir gaybî haberin yahut dînî meselenin anlatımında,

---

[202] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 12. hadis

[203] Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, s. 211

[204] Bk. Buhârî, *Menâkibu'l-Ensâr* 45

[205] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 19. hadis

[206] Lafzın kullanımı ile ilgili örnek için bk. Çalışmamızın ek bölümü, 14. hadis

[207] Örnek için bk. çalışmamızın ek bölümü, 15. hadis

[208] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 5. hadis

kendi hayatının ve varlığının Allah'ın kudretine bağlı ve tasarrufu altında olduğunu vurgulayarak yemin etmesi, verdiği bilgi ve aktardığı haberlerin Allah'ın gözetimi altında olduğunu ümmetine hatırlatması anlamı taşımakta ve "Eğer bazı sözler uydurup bize isnad etseydi, Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı"[209] âyetlerinde ifade edilen "Hz. Peygamber'in dine vahyin hilafına ve kendi hevâsına göre şekil verme imkan ve selâhiyetinin olmadığı" gerçeğine temas etmektedir. Bu yemin lafzının içerdiği anlam ile söz konusu âyetin dikkat çektiği husus birlikte değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in bir kısım hadislerinin başında "والذى نفس محمد بيده" sîgası ile yemin etmesinin, söylediklerinin vahyin kontrolü ve onayından geçtiğinin bir nevi isbatı anlamına geldiği söylenebilir.

d) "و الذى نفسى بيده" :"والذى نفس محمد بيده" lafzında yer alan Hz. Peygamber'in isminin hazfedilip yerine Hz. Peygamber'e işaret eden birinci tekil şahıs zamirinin getirilmesi ile oluşturulmuş bir yemin lafzıdır. "Nefsim (hayatım, varlığım) elinde (kudret ve tasarrufunda) bulunana yemin ederim" şeklinde tercüme edilebilir. "Nefsime gücü ve kudreti sayesinde dilediği gibi tasarrufta bulunana yemin ederim" veya "Kendisine ibadet ettiğim zâta yemin ederim" anlamlarına gelmektedir.[210] "والذى نفس محمد بيده" yemin lafzı gibi bu lafza da Hz. Peygamber'in hadislerinde oldukça sık ve yaygın bir biçimde rastlanmaktadır.[211] Hz. Peygamber'in bu yemin lafzını kullandığı Rifaa el-Cühenî tarafından da ayrıca nakledilmiştir.[212]

e) "و الذى نفس أبى القاسم بيده" :"والذى نفس محمد بيده" ve "والذى نفسى بيده" lafızlarında, Hz. Peygamber'e işaret eden isim ve zamirlerin yerine Hz. Peygamber'in künyesinin kullanılması ile oluşturulmuştur. "Ebû Kâsım'ın nefsi (varlığı, hayatı) elinde (kudret ve tasarrufunda) bulunana yemin ederim ki" anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in yeminde mübalağa amacıyla bu lafzı kullandığı rivâyet edilmiştir.[213]

f) "و ايم الذى نفس محمد بيده" : "و ايم" kelimesinin "و يمين" lafzının kısaltılması ile

---

[209] el- Hakka (69), 44-47

[210] Kastallânî, *İrşâd,* IX, 368

[211] Örnek için Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 16. hadis

[212] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 6. hadis

[213] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 4. hadis

oluşturulduğundan ve Hz. Peygamber'in "و ايم الله" lafzını kullandığından söz etmiştik. Hz. Peygamber en çok kullandığı "والذى نفس محمد بيده" yemin lafzını da, "وايم الله" lafzında olduğu gibi yemin lafzını zikretmek sûretiyle و ايم الذى نفس محمد بيده şeklinde kullanmıştır. Mevcut hadis musannefatı içerisinde çok sık rastlayamadığımız bu lafız Hz. Peygamber'in "Sizler benim gördüklerimi görseydiniz az güler, çok ağlardınız" buyurduğu hadisinin bazı tariklerinde yer almıştır.[214]

g) "لا و مقلب القلوب": Kimi rivâyetlerde Hz. Peygamber'in en çok kullandığı yemin lafzı olduğundan söz edilen bu ifade "Hayır, kalpleri çekip çevirene (kalplere dilediği gibi tasarruf edene) yemin ederim ki" anlamına gelmektedir. İfadede yer alan "لا" nefy edatı, "و" ise kasem vâvıdır. "مقلب القلوب" lafzı ile kastedilen ise Allah'tır. "مقلب"" kelimesi bir şeyi değiştirmek, ters düz etmek anlamına gelen "قلب" kökünden[215] türetilmiş tef'îl babında ism-i faildir.

Bu ifadede yer alan kalp kelimesi "insan bedeninde bilgi, düşünme ve idrâkin merkezi" anlamında kullanılmış, kalp kelimesi ile insan ruhunun, bilgisinin, cesaret gibi bir takım mânevî özelliklerinin tamamı kastedilmiştir. Kalplerin çekip çevrilmesi ise bir düşünce ve görüşten bir başka düşünce ve görüşe meyletmesi anlamındadır. Bu ifade ile kalbin "iyi" ve "kötü" arasında gidip gelmesinin Allah'ın "kalpleri çekip çevirici olması" sıfatı sayesinde gerçekleşebileceği vurgulanmıştır.[216] Nitekim Hz. Peygamber'in sıklıkla yaptığı dualardan birinin de "Ey kalpleri çekip çeviren! Kalbimi senin dininde sabit kıl" duası olduğu bilinmektedir. [217]

İbn Kayyim, Hz. Peygamber'in kullandığı "لا و مقلب القلوب" ifadesinin, cevabı mahzuf bir yemin olduğunu söylemektedir.[218] Nitekim bu ifadenin Hz. Peygamber'in en çok kullandığı yemin olduğu nakledilmekle birlikte, mevcut hadis musannefatı içerisinde yer alan hadislerden herhangi birinin bu lafız ile te'kid edilmiş olmaması, İbn Kayyim'in bu kanaatini doğrular mahiyettedir.

---

[214] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 17. hadis

[215] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* "k.l.b" mad. I, 685; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs,* "k.l.b" mad., IV, 68

[216] Aynî, *Umde*, XIX, 129; Kastallânî, *İrşâd*, IX, 367, 368

[217] Tirmizî, *Kader* 7

[218] İbn Kayyim, *Tibyan*, s. 11

h) "لا و مصرف القلوب" : Hz. Peygamber tarafından kullanıldığı rivâyet edilen[219] bu yemin, "Hayır, kalplere tasarruf edene (onları idare edene) yemin ederim" anlamına gelmektedir. İfadedede yer alan "مصرف" kelimesi bir şeyi tersine çevirmek anlamına gelen "صرف" kökünden[220] türetilmiş, tef'îl babında ism-i fâildir. "لا و مصرف القلوب" lafzı içerdiği anlam itibariyle, "لا و مقلب القلوب" yemini ile özdeş olup yine bu lafız gibi, mevcut hadis musannefâtı içerisinde bulunan herhangi bir hadisin başında yer almamaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in kullandığı "لا و مصرف القلوب" yemininin de, cevabının mahzuf olduğu söylenebilir.

k) " و الذى بعث محمدا بالحق" : Hz. Peygamber'in kullandığı bu yemin lafzı, "Muhammed'i hak ile gönderene yemin ederim" anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in, herhangi bir bilginin aktarımından önce bu yemin lafzını kullanması, kendisinin Allah tarafından gönderildiğine ve söylediklerinin birer hakikat olduğuna dikkat çekerek muhatabını ikna amacı taşımaktadır. Bu yemin lafzının mevcut hadis musannefatı içerisinde yaygın bir kullanımına rastlamamaktayız.[221]

l) "و الذى بعثنى بالحق" : "و الذى بعث محمدا بالحق" lafzındaki ismin yerine Hz. Peygamber'e işaret eden birinci tekil şahıs zamirinin getirilmesi ile oluşturulmuş bu lafız, "Beni hak ile gönderene yemin ederim" anlamına gelmektedir. Tesbitlerimize göre, mevcut hadis musannefatında yer alan hadislerde yaygın bir kullanıma sahip değildir.[222]

m) "لعمر الله": Bu ifadedede yer alan "عمر" kelimesi, ömür, hayat anlamına gelmektedir.[223] Allah'a izâfeten söylendiğinde ise "Allah'ın hayatı ve bekâsı (varlığının devamlılığı)" anlamı taşır.[224] Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kullandığı bu ifade "Allah'ın varlığının devamlılığına yemin ederim" şeklinde tercüme edilebilir.

---

[219] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 2. hadis

[220] İbn Manzûr, *a. g. e.*, "s.r.f" mad., IX, 189; Zebîdî, *a. g. e.*, "s.r.f" mad., XXIV, 12

[221] Lafzın kullanımı ile ilgili bir örnek için Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 18. hadis

[222] Lafzın kullanımı ile ilgili bir örnek için Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 19. hadis

[223] Zebîdî, *a. g. e*, "a.m.r" mad., XIII, 123

[224] Sindî, *Hâşiyetu Sahihi'l-Buhârî*, IV, 108

Lafzın başında yer alan "ل" harfi bir yemin edatıdır.[225]

İslâm öncesi Araplar arasında muhatabın hayatına yemin edilerek "لعمرك" yani "Senin hayatına yemin ederim" şeklinde kullanılan bu lafız, Kur'ân-ı Kerim'de yine "لعمرك" şekliyle Hz. Peygamber'e hitaben kullanılmıştır.[226] Bu yemin ifadesi muhataba ikramda bulunmak amacı taşımakta hatta Araplar arasında "لعمر أبيك" veya "لعمر جدك" şeklinde baba ve ataların hayatına yemin edilmek sûretiyle kullanılmaktaydı.[227] Araplar arasında yaygın olan "لعمرك" ifadesinin Hz. Peygamber tarafından kullanımı ise, yeminin sadece Allah adına yapılması prensibinden hareketle, "لعمر الله" lafzı ile yemin etmek şeklinde olmuştur.[228]

n) "لعمر إلهك": Yukarıda açıkladığımız "لعمر الله" ifadesinde yer alan Allah lafzı yerine "senin ilahın" anlamına gelen "إلهك" kelimesinin getirilmesi ile oluşturulmuş bir ifadedir. "Senin ilahının bekâsına (varlığının devamlılığına) yemin ederim anlamına gelmektedir. [229]

Hz. Peygamber bu yemin ifadesini, bir heyetle birlikte huzuruna gelip öldükten sonra dirilme ve âhiret hayatı ile ilgili muhtelif sorular soran Lakît b. Âmir adlı bir sahâbîye verdiği her bir cevabın başında kullanmıştır. Muhatabın müslüman olması sebebiyle "senin ilâhının bekâsına yemin ederim" anlamına gelen bu yemin ifadesinde de, "لعمر الله" lafzında olduğu gibi, yine Allah'ın bekâsı vurgulanmıştır.

p) "لعمرى": Kütüb-i Tis'a bünyesinde yaptığımız taramada Hz. Peygamber'in hadisleri içerisinde sadece bir yerde tesbit edebildiğimiz bu lafız[230] Hz. Peygamber'in kendi hayatına yemin etmesi anlamı taşımaktadır. İslâm öncesi Araplar arasında bir kimsenin kendi hayatına yemin etmesi alışılagelmiş bir üslûp idi. Ancak Allah'tan başka bir varlık adına yemin etmenin Hz. Peygamber tarafından

---

[225] Zemahşerî, *Mufassal,* s. 411

[226] el-Hicr (15), 72

[227] Ferâhî, *a. g. e,* s. 58

[228] Lafzın kullanımı ile ilgili örnek için Bk. Çalışmamazın ek bölümü, 20. hadis

[229] Lafzın kullanımı ile ilgili örnek için Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 21. hadis

[230] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 22. hadis

yasaklandığı yolundaki nakiller[231] bu rivâyet üzerinde ayrıca düşünmeyi gerektirmektedir.

Bizce Hz. Peygamber'in kendi hayatı üzerine yemin etmesi, Kur'ân-ı Kerim'de "لعمرك" lafzı ile onun hayatı üzerine yemin edilmesinden ötürü[232] sadece kendisine özgü kılınan bir kullanım olarak kabul edilebileceği gibi, mensûh bir ifade olarak da değerlendirilebilir.

r) "و رب محمد": "Muhammed'in Rabbine yemin ederim" anlamına gelen bu ifade Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in kullanması istenen "و ربی" ve "بلی و ربی" ifadelerinde bulunan birinci tekil şahıs zamirinin yerine Hz. Peygamber'in isminin getirilmesi ile oluşturulmuştur. Tesbitlerimize göre Hz. Peygamber tarafından yygın bir biçimde kullanılmamıştır.[233]

s) "و ربی": Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in "إی و ربی" ve "بلی و ربی" şekillerinde kullanması istenen yemin ifadeleri[234] hadislerde "و ربی" şeklinde karşımıza çıkmaktadır.[235] "Rabbime andolsun ki" anlamına gelen bu ifadenin hadislerde yaygın bir kullanımı yoktur.

t) "و رب الکعبة": İslâm öncesinde Araplar arasında oldukça yaygın bir yemin ifadesi olan Kâbe üzerine yemin, Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış[236] ve toplumun istek ve alışkanlıkları paralelinde İslâmîleştirilerek "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim" anlamına gelen "و رب الکعبة" şeklinde kullanılmaya başlamıştır.[237]

v) "لا واستغفر الله": Ebû Hureyre tarafından Hz. Peygamber'in bu lafız ile yemin ettiği rivâyet edilmiştir.[238] Bilinen yemin kalıplarına benzemeyen bu ifâde[239] "Hayır,

---

[231] Buhârî, *Edeb* 74; *Eymân* 4; Müslim, *Eymân* 1-4; Tirmizî, *Eymân* 8-9; Ebû Dâvud, *Eymân* 4; Nesâî, *Eymân* 4 –6, 9, 10; İbn Mâce, *Talak* 2, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 18, 19, 32, 42; II, 7, 8, 11, 17, 20; Dârimî, *Nüzûr* 6; Muvatta', *Nüzûr* 14

[232] el-Hicr (15), 72

[233] Lafzın kullanımı için Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 23. hadis

[234] Yunus (10), 53; Sebe' (34), 3; et-Tağâbün (64), 7

[235] Bk. Çalışmamazın ek bölümü, 24. hadis

[236] Nesâî, *Eymân* 9

[237] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 25. hadis

[238] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 3. hadis

Allah'tan bağışlanma dilerim" anlamına gelmektedir.

Kadı İyaz'a göre bu lafız aslında yemin lafzı olmayıp "Eğer mesele bunun aksine ise, Allah'tan bağışlanma dilerim" anlamı taşımakta ve sözü te'kid etmesi bakımından yemine benzemektedir.

Mişkâtu'l-mesâbîh adlı esere yazdığı şerh ile bilinen muhaddis Hüseyin b. Muhammed et- Tıybî'ye (ö. 743/1342) göre bu ifadede yer alan "و" bir atıf harfi olup mahzûf bir cümlenin varlığına delâlet eder. Nitekim bu ifaedede yer alan "لا" sözü de, Kur'ân-ı Kerim'de bulunan "لا أقسم" sözünde olduğu gibi, bir sözü reddetmek maksadıyla yemine hazırlık için yahut başlı başına bir yemin edatı olarak kullanılmış olup mahzûf bir cümlenin varlığını işaret etmektedir.[240]

Hanefî fakîhlerinden İbn Melek (ö. 801/13989, Resûlullah'ın lağv yemini ettiği zaman yahut konuşma esnasında ağzından çıkan "Evet, vallahi", "Hayır, vallahi" gibi sözlerin yemin olmadığına işaret etmek için hemen "لا واستغفر الله" dediğini belirtirler. Nitekim Tıybî'nin görüşü de İbn Melek'in yaklaşımını te'yid etmektedir.

Yine bir Hanefî fakîhi ve aynı zamanda muhaddis olan Ali el-Kârî'ye (ö. 1014/1605) göre ise, Hz. Peygamber'in yanlışlıkla yemin etmesi mümkün değildir. Aksine Hz. Peygamber yemin edip yemininde mübalağa ettiği zaman istiğfar ederdi. Bu istiğfarın amacı ise, kendisinin ifade ettiklerinin hilafına Allah'ın bildiklerinden dolayı af dilemekti. Zaruret olmadıkça yemin etmemenin daha faziletli oluşu dikkate alınacak olursa, bu ifadenin yemin etmekten dolayı Allah'tan af dileme anlamına geleceği de söylenebilir.[241]

y) "و الذی کرم وجه محمد": Hz. Peygamber'in kullandığı bu yemin lafzının anlamını vermeden önce, lafızda yer alan "کرم" ve "وجه" kelimelerinin anlamları üzerinde durmak gerekmektedir.

"کرم" kelimesi sözlükte yüceltmek, temiz, pak ve nezih kılmak anlamlarına

---

[239] Sehârenfûrî, *Bezlu'l-mechûd,* XIV, 231

[240] Tıybî, *Şerh,* VII, 28

[241] Ali el-Kârî, *Mirkât,* VI, 595

gelmektedir.[242] "وجه" kelimesinin asıl anlamı yüz ve çehre kelimelerine karşılık gelmekte, mecâzen zat ve kalp anlamları taşımaktadır.[243] Dolayısıyla "و الذی کرم وجه محمد" lafzı "Muhammed'in kalbini ve zatını temiz ve pak kılana yemin ederim" şeklinde tercüme edilebilir.[244]

z) "أنشدك بالذی أنزل التوراة": "Tevrat'ı indiren Allah aşkına" anlamına gelen bu ifadenin Hz. Peygamber tarafından bir yahudîye hitaben kullanıldığı rivâyet edilmiştir.[245] Hz. Peygamber'in, kendi nübüvvetinin Tevrat'ta yer alan dayanaklarına işaret ederken bir ikna ve isbat unsuru olarak kullandığı bu yeminin akabinde, orada bulunan bir yahudînin Hz. Peygamber'in nübüvvetini ikrâr etmesi,[246] kullanılan yemin lafzının etkisini ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir.

---

[242] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* "k.r.m" mad., XII, 512

[243] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* "v.c.h" mad., XIII, 555

[244] Lafzın kullanımı ile ilgili örnek için bk. Çalışmamızın ek bölümü, 26. hadis

[245] Bk. Çalışmamızın ek bölümü, 27. hadis

[246] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 411

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YEMİN LAFIZLARI İLE BAŞLAYAN HADİSLER VE KONULARI

Hz. Peygamber'in bundan önceki bölümde ele alıp açıkladığımız yirmi beş farklı yemin lafzı ile te'kid ettiği hadislerinin sayısı iki yüz yetmiş yediye ulaşmaktadır. Bu hadisler içerikleri bakımından iman, ibadet, muâmelât, ahlak, cihad, fezâil, libas, fiten ve tefsir gibi mevcut hadis musannefatı içerisinde yer alan bölümlerin nerede ise tamamına yayılabilecek şekilde zengin bir konu dağılımına sahiptir.

Biz bu bölümde, içerisinde yemin lafzı bulunduğunu tesbit ettiğimiz hadislerin tamamına, yeminle te'yid edilen konuları ile ilgili bir başlık altında değinecek ve Kütüb-i Tis'a içerisindeki yerlerine temas edeceğiz.

A. İMAN

Hz. Peygamber'in yemin lafızları ile îrâd buyurduğu hadislerin sayıca yarısına yakını îmânî meseleler ile ilgilidir. Yeminle gaybî ve gizli konuların te'yid edileceği prensibi[247] göz önünde bulundurulacak olursa, yemin lafızlarıyla başlayan hadislerin îmân konusunda yoğunluk kazanması anlaşılabilir bir durum olarak değerlendirilecektir.

İman ile ilgili olarak yemin lafızlarıyla ifâde edilen hadisler, akîdevî meselelerin ulûhiyet, nübüvvet ve âhiret şeklinde özetlenen üç ana başlığı altında değerlendirilebilecek şekilde zengin bir konu dağılımına sahiptir. Biz iman konusunda yeminle te'yid edilen hadisleri söz konusu üç ayrı başlık altında tasnif etmenin yanı sıra, imanın mahiyeti, neticeleri ve mü'minlerin özellikleri ile ilgili olarak yeminle te'yid edilen hadisleri de iman kavramı başlığı altında inceleyerek dördüncü bir alt başlık seçme yoluna gittik. Bu arada yine iman başlığı altında ele alınmasını uygun bulduğumuz "şeytan ve cin kavramları" ile ilgili hadisleri de bir diğer alt başlık halinde iman konularına ilave ettik.

---

[247] İbn Kayyim, *Tibyân*, s. 6

1. İman Kavramı

İman kavramı ile ilgili vârid olan yeminli hadisler imanın mâhiyeti, neticeleri ve mü'minlerin özellikleri başlıkları altında değerlendirilebilir:

a) İmanın mahiyeti

Hz. Peygamber'in imanın mâhiyeti ile ilgili olarak yeminle te'yid ettiği hadisler arasında bizce ilk sırada zikredilmesi gereken; Resûlullah'ın, imanın insan doğasında var olan bir değer olduğunu vurguladığı hadistir. Resûlullah bu hadisinde, Huneyn Gazvesi'nde müşriklerin çocuklarını öldüren ashâba hitâben yemin etmek sûretiyle, her canlının iman sahibi olmaya yetenekli doğduğunu ifâde etmiştir.[248]

Hz. Peygamber bu başlık altında zikredilebilecek bir başka hadisinde, kalbi ve dili teslim olmadıkça hiç kimsenin müslüman olmuş addedilemeyeceğini yemin ederek ifâde etmek sûretiyle "İslâm" kavramına açıklık getirmiştir.[249]

Resûlullah, imânı zedeleyen hususlar konusunda ise bir mal gasp eden kimsenin o malı mü'min olarak gasp etmediğini yeminle te'kid ederek ifâde etmiştir.[250]

Bir kimsenin Resûlullah'ı çocuğundan ve babasından,[251] bir başka rivâyete göre kendi nefsinden daha çok sevmedikçe[252] yahut kendi nefsi için istediğini mü'min kardeşi için istemediği sürece[253] gerçek mü'min olamayacağını ifâde eden, kâmil iman ile ilgili hadisler de yemin ile te'kid edilmiştir. Yemin ile te'yid edilerek kâmil imanın niteliklerinden söz edilen bir başka hadiste ise komşusunun kendisinden emin olmadığı kimsenin iman etmiş sayılamayacağı buyurulmuştur. Bu hadisin bazı tarîklerinde "و الله" sîgası ile bazı tariklerinde "لا و الله" sîgası ile edilen yemin üçer defa tekrarlanmıştır.[254]

Kureyş'in, ashabı gördükçe yüzlerini ekşitip surat asmaları karşısında, Resûlullah'ın bir rivâyete göre "و الله" lafzı ile, bir başka rivâyete göre

---

[248] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 453; IV, 24

[249] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 387

[250] Ahmad b. Hanbel, *Müsned,* II, 317

[251] Buhârî, *İman* 8; Nesâî, *İman* 19

[252] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 336

[253] Müslim, *İman* 72; Nesâî, *İman* 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 206

[254] Buhârî, *Edeb* 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 387; II, 336; IV, 31; VI, 385

"و الذی نفس محمد بیده " yahut "و الذی نفی بیده" lafzı ile yemin ederek, ashabı sevmedikçe hiç kimsenin kalbine iman giremeyeceğini ifâde ettiği hadis[255] de, sahabe sevgisinin imanın bir gereği olduğuna temas etmesi hasebiyle, imanın mahiyeti başlığı altında değerlendirilebilir.

b) İmanın neticesi

Resûlulah yemin etmek sûretiyle iman edilmedikçe cennete girilemeyeceğini,[256] ancak iman edenlerin cennete girebileceğini[257] ve cennette birer yıldız gibi parlayacaklarını ifâde etmiştir.[258] Ayrıca kelime-i şehâdeti kalben söyleyene ateşin haram olacağının ifâde edildiği hadis[259] ile biri İslâm davetini duyamayan sağır, biri anlayamayacak durumda olan akıl hastası, biri İslâm'ın çağrısına icabet edemeyecek kadar yaşlı, bir diğeri ise herhangi bir İslâm davetinin olmadığı fetret döneminde yaşamış kimse olmak üzere dört ayrı nitelikteki insanın cehenneme girmeleri halinde ateşin onlar için serinliğe dönüşeceğinin ifâde edildiği hadis de yeminle te'kid edilmiştir.[260] Hz. Peygamber, iman etmemenin neticelerinden söz ettiği bir rivâyetinde ise, ister bu ümmetten ister Yahûdî ister Hıristiyan olsun Hz. Muhammed'e iman etmeden ölen herkesin cehennem ehlinden olacağını belirtmiştir.[261] Kendilerinden sonra cehenneme girecek ümmetin Müslümanlar olacağını iddia eden Yahûdîlere hitaben ise, Hz. Peygamber, "و الله" sîgası ile yemin ederek, bu iddiayı nefyetmiştir.[262]

c) Mü'minlerin özellikleri

Mü'minlerin, Resûlullah'ın dilinden yeminle te'yid edilerek söz edilen

---

[255] Tirmizî, *Menâkıb* 28; İbn Mâce, *Mukaddime* 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* , I, 207, 208; IV, 165

[256] Müslim, *İman* 93; Tirmizî, *Sıfatu'l-kıyame* 54; *İsti'zan* 1; Ebû Dâvud, *Edeb* 131; İbn Mâce, *Mukaddime* 9; *Edeb* 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 165, 167; II, 442, 477, 495, 516

[257] İbn Mâce, *Zühd* 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 16

[258] Buhârî, *Bed'u'l-halk* 8; Müslim, *Cennet* 11; Tirmizî, *Cennet* 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 335, 339

[259] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 174; IV, 43, 44;

[260] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 24

[261] Müslim, *İman* 240; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 317, 350

[262] Buhârî, *Tıp* 55; *Cizye* 7; Dârimî, *Mukaddime* 11

özelliklerinin başında, bir rivâyete göre siyah bir hayvanın üzerindeki beyaz kıl,[263] bir diğer rivâyete göre devenin bir tarafındaki ben veya atın ayağındaki tırnağımsı çıkıntı mesâbesinde sayıca az olmaları niteliği gelmektedir.[264] Bununla birlikte Resûlullah, mü'minin, (imanının zarara uğramaması yönüyle) üfleme ile aşınıp bozulmayan bir altın parçası gibi kıymetli; aynı zamanda güzel yiyip güzel ürün veren bir arı gibi (temiz ve faydalı) olduğunu belirtmiştir.[265] Bir başka hadisinde ise, mü'minin, malının ve canının haram oluşundan ve hakkında ancak hüsn-i zan beslenebileceğinden ötürü, Allah katında, Kâbe'den daha kıymetli olduğunu buyurmuştur.[266]

2. Ulûhiyet

Hz. Peygamber'in ulûhiyet konuları ile ilgili yeminle te'yid ettiği rivâyetler, Allah'ın sıfatları ve kadere iman başlıkları altında değerlendirilebilir:

a) Allah'ın sıfatları

Hz. Peygamber yemin ederek Allah'ın, kullarına karşı merhametinin bir annenin, yavrularına duyduğu merhametten çok daha fazla olduğunu belirtmiştir.[267] Kendisi dahil olmak üzere herkesin ancak Allah'ın rahmeti ile cennete girebileceğini ifâde ettiği bir hadisinde de Hz. Peygamber yemin ederek hiç kimsenin amelleri sayesinde cennete giremeyeceğini bildirmiştir.[268]

Allah'ın güç ve kudretinden söz ettiği bir hadisinde ise, göklerin ve yerin yedişer kat oluşlarını ve katmanlar arasındaki mesafeyi îzah ettikten sonra, yemin ederek, "Siz yerin en alt katmanına kadar bir ip sarkıtsanız, Allah'ın güç ve kudretini görürsünüz" buyurmuştur.[269]

Hz. Peygamber'in, yeminle te'yid ederek söz ettiği ilâhî sıfatlardan biri de ğayretu'llahtır. Hz. Peygamber, Sa'd b. Ubâde'nin, eşini aşırı derecede kıskanmasına şaşıran ashabına hitaben, yemin ederek, kendisinin Sa'd'dan daha kıskanç olduğunu,

---

[263] Ahmed b. Hanbel, *Müsned* VI, 441

[264] Tirmizî, *Tefsir* 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 435

[265] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 219

[266] İbn Mâce, *Fiten* 2

[267] Ebû Dâvud, *Cenaiz* 1

[268] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 256

[269] Tirmizi, *Tefsir* 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 370

ğayretu'llah'ın da peygamberin kıskançlığından çok daha ileri derecede bulunduğunu ifâde etmiştir[270]. Güneşin tutulduğu bir gün îrad ettiği bir hutbede ise, yemin ederek, zinanın ğayretullaha dokunduğu kadar hiç kimseye dokunamayacağını belirtmiştir.[271]

b) Kadere iman

Kadere iman, Allah'ın ilim ve irade sıfatlarının ezelî oluşuna imanın bir neticesi olması hasebiyle, ulûhiyet konuları içerisinde değerlendirilmektedir. Hz. Peygamber'in yeminle îrad ettiği hadisler içerisinde, tesbit edebildiğimiz ölçüde, kader konusu ile ilgili iki rivâyet bulunmaktadır. Bunlardan biri aslında Abdullah b. Revâha'ya ait bir şiirdir. Ancak şiirin Hz. Peygamber'in diliyle seslendirilmesi, anlamının Hz. Peygamber tarafından takrir edildiğini göstermekte, Hz. Peygamber'in yeminle te'yid ettiği diğer rivâyetler arasında zikredilmesini mümkün hale getirmektedir. Bu rivâyette "و الله" lafzı ile yemin edilerek Allah'ın dilemesi olmaksızın hidâyete ermenin imkansızlığı dile getirilmiştir.[272]

Kadere iman ile ilgili olarak yeminle te'yid edilen bir diğer hadiste ise Hz. Peygamber, bir rivâyete göre "فو الذى نفسى بيده", bir rivâyete göre "فو الذى لا إله غيره", bir diğer rivâyete göre ise "و الله" sîgasını kullanarak yemin etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Herhangi biriniz cennetliklerin amelini işler de sonra kaderi galip gelir ve cehennemliklerden oluverir."[273]

3. Nübüvvet

Tesbitlerimiz, iman ile ilgili yeminle te'yid edilen hadisler içerisinde nübüvvet ile alâkalı olanların, ulûhiyet konularına ve iman kavramı ile ilgili olan hadislere sayıca yakın olduğunu göstermektedir. Tesbitlerimize göre iman kavramı ile ilgili olarak on dokuz, ulûhiyet konuları ile ilgili yedi hadis yeminle te'yid edilirken, nübüvvet ile ilgili olarak yirmi dokuz hadis yemin lafızları ile desteklenerek ifâde edilmiştir. Hz. Peygamber'in nübüvveti ile ilgili olan bu hadislerini; onun,

---

[270] Buhârî, *Tevhid* 20; Dârimî, *Nikah* 37; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 326

[271] Muvatta', *Salâtu'l-küsûf* 1

[272] Buhârî, *Meğâzî* 29; *Kader* 16; Müslim, *Cihad* 125

[273] Buhârî, *Kader* 1; Müslim, *Kader* 1; Tirmizî, *Kader* 4; İbn Mâce *Mukaddime*, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 382, 414, 430; VI, 108.

nübüvvetini tebliğ ettiği hadisler, nübüvvet delillerine değinen hadisler, vahiy alışı ve İslâm'ı tebliği ile ilgili hadisler ve peygamberlik özelliklerini dile getirdiği hadisler şeklinde dört ayrı başlık altında tasnif etmeye elverişli bulduk.

a) Hz. Peygamber'in, nübüvvetini tebliği

Hz. Peygamber iki ayrı yer ve zamanda, yemin etmek sûretiyle, kendisinin, Allah'ın elçisi olduğunu îlan etmiştir. Bunlardan biri, Medine'de Yahûdîlere hitaben "فو الذى لا إله إلاهو" lafzi ile yemin ederek, "Ey Yahûdî topluluğu, siz benim, Allah'ın elçisi olduğumu pekâlâ bilmektesiniz" diye buyurduğu çağrısıdır.[274] Bir başka sefer ise Hudeybiye Antlaşması'nda, "Allah'ın elçisi Muhammed" ifâdesinin altını imzalamayı reddederek, antlaşma metnine "Abdullah'ın oğlu Muhammed" ifâdesinin yazılmasını isteyen müşriklere hitaben, "Vallahi ben Abdullah oğlu Muhammed'im. Vallahi ben, Allah'ın elçisi Muhammed'im" buyurmuştur.[275]

Hz. Peygamber, nübüvvetine herkesin tâbi olmakla mükellef olduğunu ifâde ettiği bir diğer hadisinde ise, Tevrat okuyan Hz. Ömer'e hiddetlenerek, yemin etmek sûretiyle, "Musa (a.s) hayatta olsa, bana tâbi olurdu" buyurmuştur.[276]

b) Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delileri

Hz. Peygamber'in hadislerinde yeminle te'yid edilen nübüvvet delilleri, Ehl-i Kitab'ın kaynaklarında yer alan deliller, Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi hayatı ile ilgili deliller ile bazı mûcizeleri şeklinde üç ana kategoride değerlendirilebilir.

Hz. Peygamber, risâletinin, kendinden önceki peygamberlere gönderilmiş kutsal kitaplarda müjdelendiğini hatırlatmak amacıyla bir yahûdîye hitâben, "Benim özelliklerimi Tevrat'ta bulamıyor musunuz?" sorusunu yöneltmiş; bu soruyu "Tevrat'ı indiren Allah aşkına" anlamına gelen, "أنشدك بالذى أنزل التوراة" yemini ile te'yid ederek, nübüvvetini yemin verdirmek sûretiyle isbat yoluna gitmiştir.[277]

İçeriği itibariyle, Hz. Peygamber'in nübüvvet delilleri arasında zikredilebilecek,

---

[274] Buhârî, *Menâkibu'l-Ensâr* 45

[275] Buhâri, *Şurût* 15; *Cizye* 21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 330

[276] Darimî, *Mukaddime* 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* , III, 387, 471; IV, 266

[277] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 411

yeminle te'kid edilmiş diğer bir rivâyet ise, Resûlullah'ın, peygamberlik öncesi hayatında, Hz. Hatice'ye hitâben, "والله" lafzı ile iki defa yemin ederek, Lât ve Uzzâ putlarına asla tapmayacağını ifâde ettiği beyânıdır.[278] Bu beyan, Hz. Peygamber'in, peygamberlik öncesi hayatının şirkten uzak oluşunu göstermesi îtibâriyle, bir peygamberlik delili olarak ele alınabilir.

Hz. Peygamber'in yeminle te'yid ettiği nübüvvet delillerinin üçüncü kısmını onun mûcizeleri oluşturmaktadır. Hz. Peygamber bazen herhangi bir mûcizenin varlığından ashabını haberdar etmek; bazen onların gördüğü bir mûcizeyi değerlendirmek amacıyla yemin etmiştir.

Sözgelimi, cennet ve cehennemin görüntülerinin, mescidin duvarının üzerinde kendisine arz edilmesi[279] ve oturduğu yerden cennetteki havzı görebilmesi[280] yahut o anda kendisine sorulan her soruyu cevaplandırabilecek olması[281] gibi mûcizelerini yeminle te'yid ederek ashabına açıklamıştır.

Hz. Peygamber'in, hutbelerini mescide inşa edilen yeni minberin üzerinde okumaya başlamasının ardından, hurma kütüğünden yapılmış eski minberin inlemeye başlaması hadisesi de Hz. Peygamber'in mûcizelerinden biridir. Resûlullah bu olay karşısında eski minberin yanına giderek sarılmak sûretiyle onu teskin etmiş, böylece minberin inlemesi dinmiştir. Ashâbın gözleri önünde cereyan eden bu mûcizeyi Resûlullah, yemin ederek "Ben bu hurma kütüğüne sarılıp da onu teskin etmeseydim, onun bu hazîn hâli kıyâmete kadar sürerdi" sözleriyle değerlendirmiştir.[282]

Bir sofrada Resûlullah, azatlı kölesi Ebû Ubeyd'den birkaç defa koyun budu isteyince Ebû Ubeyd'in, "Ey Allah'ın elçisi, bir koyunun kaç budu olur ki?" diye sorması üzerine Hz. Peygamber "Eğer sesini çıkarıp itiraz etmeseydin ben istediğim sürece bana ikrâm edilirdi" buyurmuş, Allah'ın kendisine sunduğu sınırsız ikrâmı ortaya koyan bu mûcizesini de yeminle te'yid ederek açıklamıştır.[283]

---

[278] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 222; V, 362

[279] Buhârî, *İ'tisâm* 3; Müslim, *Fedâil* 136; Nesâî, *Küsûf* 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 159

[280] Buharî, *Cenaiz* 73; *Menâkıb* 25; *Rikâk* 7, 53; Müslim, *Fedâil* 30; Dârimî, *Mukaddime* 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 149, 153;

[281] Buhâri, *İ'tisâm* 3; Müslim, *Fedâil* 136; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 162

[282] Dârimî, *Mukaddime* 6

[283] Dârimî, *Mukaddime* 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 485;

c) Hz. Peygamber'in vahiy alması ve İslâm'ı tebliği

Hz. Peygamber İslâm'ın tebliği ile ilgili olarak kendisine yüklenen görevler ile verilen yetkiler konusunda ashabını bilgilendirdiği bazı hadislerini yeminle te'yid etmiştir. Onun muhtelif vakit ve şekillerde vahye muhatap oluşu ve Cebrâil ile ilişkileri konusunda da yeminle desteklediği bazı beyanları bulunmaktadır.

Hz. Peygamber, "Bazılarınız rahat koltuğuna yaslanarak, Allah'ın Kur'ân'da yer alanlar dışında herhangi bir şeyi haram kılmadığını mı zannediyor?" diye buyurarak sünnette yer alan bazı uygulamaları kabul etmeyenlere karşı çıktığı hadisinde, ayrıca, yemin ederek, kendisinin de "Kur'ân'ın benzeri bir takım emirlerde bulunduğunu" ifâde etmiş,[284] böylelikle kendisine verilen haram ve helal kılma yetkisi konusunda ümmetini uyarmıştır.

Hz. Peygamber, huzuruna gelerek malını nasıl tasadduk etmesi gerektiğini soran bir sahâbîye öncelikle, "Sorduğun sorunun cevabı verilecektir" şeklinde hitap edip bu hitabını da bir yeminle destekleyerek[285] ise, ümmetin sorularını cevaplayarak onları aydınlatmanın bir peygamberlik görevi olduğu hususunu te'yid etmiştir.

Meşhur Cibrîl hadisinde, Hz. Peygamber'in, Cibrîl'i ancak gidişinden sonra tanıyabildiğini hayretle ifâde etmesinin ardından, "Bu sefer hariç, Cibrîl'i her gelişinde tanımıştım" buyurması[286] ile yine onun, vaad ettiği halde Cebrâil'in gelmediği bir gün, üzüntü içerisinde Hz. Meymûne'ye hitâben, "Cibril bugüne kadar her ne zaman geleceğini vaad ettiyse vaadini yerine getirmişti" buyurması[287] muhtelif vakit ve şekillerde vahye muhatap oluşu ve Cebrâil ile ilişkileri konusunda yeminle te'yid ettiği hadislerdir. Hz. Peygamber, vahyin kontrol ve denetimi altında olduğunu ifâde ettiği yeminle te'kid edilmiş bir diğer hadisinde ise, hadis yazma konusunda tereddütleri olan Abdullah b. Amr'a hitaben, "Yaz, Allah'a yemin ederim ki bu ağızdan ancak hak olan sözler çıkar" buyurmuştur.[288]

d) Hz. Peygamber'in vasıfları

Hz. Peygamber, muhtelif olaylar karşısında yer yer, etrafındakilere, bazen onları

---

[284] Ebû Dâvud, *Harâc* 33

[285] İbn Mace, *Vesâye* 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 327, 391

[286] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV,129, 164

[287] Müslim, *Libâs* 82; Nesâî, *Sayd* 11

[288] Ebû Dâvud, *İlim* 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 162, 192; Dârimî, *Mukaddime* 43

haberdar kılmak bazen bir hatalarını tashih etmek amacıyla bazı peygamberlik niteliklerinden, yeminle te'yid ederek, söz etmiştir.

Örneğin, Hz. Ali'nin (r.a) kapısı dışında, mescide bakan tüm kapıların kapanmasını emretmesinin ardından insanların ileri geri konuşması üzerine Hz. Peygamber, bu uygulamanın keyfî olmayıp kendisine Allah tarafından emredildiğini ifâde ettikten sonra, yeminle te'yid ederek, ümmetine şu hatırlatmada bulunmuştur: "Ben kendiliğimden hiçbir şeyi yasaklayıp hiçbir şeyi serbest bırakmam. Yalnızca emrolunur ve emrolunduğumu yaparım."[289]

Hz. Peygamber, Zü'l-Huveysira et-Temîmî tarafından adaletsizlikle suçlanması karşısında da üç defa yeminle te'yid ederek, insanların kendisinden sonra daha adil bir yönetici bulamayacaklarını söylemiş,[290] kendi nitelikleri hakkında etrafındakilerin düştüğü bir hatayı tashîh etme yoluna gitmiştir.

Ensâr'ın üzgün oldukları bir günde onlara, "Hoş geldiniz ey Ensâr topluluğu," diye hitap ettikten sonra, gönüllerini almak ve onları rahatlatmak amacıyla, yemin ederek, "Bugün benden her ne isterseniz size vereceğim. Ben Allah'tan ne istersem, O bana verir" buyurmuş,[291] Allah tarafından kendisine, dualarının geri çevrilmemesi nîmetinin bahşedildiğini bildirmiştir.

Avf b. Mâlik adlı bir sahâbînin de içlerinde bir topluluk ile birlikte bir yahûdî havrasına giderek onları İslâm'a dâvet ettikten sonra yemin ederek, "Ben Hâşir'im, ben Âkib'im, ben seçilmiş bir peygamberim" demek sûretiyle[292] de sahip olduğu bazı nitelikleri tebliğ etmiştir.

Hz. Peygamber'e Lebîd b. A'sam adında bir yahûdî tarafından büyü yapıldığı ve bu büyünün, onun peygamberlik niteliklerine ve İslâm'ı tebliğine zarar vermeksizin yalnızca özel hayatı üzerinde etkili olduğu muhtelif tefsir ve hadis kaynaklarında nakledilen bir olaydır. Hz. Peygamber'in bu olay ile ilgili olarak, "Kendisine büyü yapılan kuyunun suyunun sanki içinde kına ıslatılmış gibi renk değiştirdiğini" yemin etmek sûreti ile açıkladığı nakledilmiştir.[293]

---

[289] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 369

[290] Nesâî, *Tahrîmu'd-dem* 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 65

[291] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 139

[292] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 25

[293] Buhâri, *Tıp* 46; Müslim, *Selam* İbn Mâce *Tıp*, 44

Hz. Peygamber, ümmetine duyduğu sevgi ve şefkati ifâde ettiği "Ben yeryüzündeki bütün mü'minlerin velisiyim. Hanginiz ardında bir borç ve çoluk çocuk bırakırsa, onun borcunu ödemek, çoluk çocuğunun geçimini sağlamak bana aittir" hadisi[294] ile "Rabbimden, kızgınlık anlarımda kendilerine hoş olmayan sözler söylediğim kimseler için, bu sözlerin birer bağışlanma vesilesi kılınmasını istedim" hadisini[295] de yeminle desteklemiştir. Ümmetinin ona duyduğu sevgi ve düşkünlüğün devamlılığını ifade ettiği "Sizleri artık beni görmesinin imkansız olduğu gün gelince, beni görebilmek sizden birinize kendi ailesinden ve servetinden çok daha güzel görünecektir" hadisini de yine yeminle te'yid etmiştir.[296]

Hz. Peygamber, sahabenin İslâm'ı yaşamada ifrâta kaçtıkları muhtelif olaylar karşısında ise, hatalarını tashîh ederek onları îtidâle çağırmak amacıyla, yeminle te'yid ettiği hadislerde, takvalı olmak isteyenler için en uygun hayat biçiminin kendi sünneti olduğunu vurgulamıştır. Tesbitlerimize göre, Hz. Peygamber'in bu konuda yeminle te'yid ettiği altı ayrı hadisi bulunmaktadır. Metin bakımından birbirine oldukça yakın olan bu hadislerde Resûlullah'ın, "Ben Allah'tan en çok korkanınızım",[297] "Ben Allah'ı en iyi bileniniz ve en takvalınızım",[298] "Ben en iyiniz ve en takvalınızım"[299], "Ben en takvalınız ve hudûdu en iyi bileninizim",[300] "Ben Allah'tan en çok korkanınız ve sakınacağı hususları en iyi bileniniz olduğumu ümîd ediyorum",[301] "Ben ruhsatlardan istifâde etmeyi en iyi bileniniz ve en takvâlınızım"[302] buyurduğu nakledilmiştir.

Hz. Peygamber, Allah'ın elçisi olmasından kaynaklanan, dualarının kabul edilişi, haram ve helal kılma yetkisi oluşu gibi niteliklere sahip olduğunu yeminle te'yid ederek ashâbına anlatmakla birlikte, bu tür peygamberlik niteliklerinden ötürü kutsanmak ve tanrılaştırılmanın önüne geçmek amacıyla ümmetine, kendileri gibi bir insan olduğunu hatırlatma yoluna da gitmiştir. Kendisine, "Efendimiz, efendimizin

---

[294] Müslim, *Ferâiz* 15; Dârimî, *Büyû'* 54

[295] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 107

[296] Müslim, *Fedâil* 142

[297] Buhârî, *Nikah* 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 226

[298] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 61

[299] Buhâri, *Şerike,* 10

[300] Müslim, *Sıyâm* 74; Muvatta', *Sıyâm* 13

[301] Müslim, *Sıyâm* 79; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 67, 245

[302] Buhârî, *Edeb* 72; *İ'tisâm* 5; Müslim, *Fedâil* 127, 128; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 45, 181

oğlu, en hayırlımızın oğlu" diyerek övgü ve tâzim dolu ifâdelerle seslenen birine, "Beni, Allah'ın koyduğu makamdan daha yukarıya çıkarmanızı istemiyorum" buyurması;[303] bir başka sefer, Allah'ın elçisi olmasına rağmen uhrevî âkibetini bilemediğinden söz etmesi;[304] Vedâ Hutbesi'nde ashâbına hitâben onları tekrar görüp göremeyeceğini bilmediğini söylemesi;[305] oğlu İbrâhim'in hastalığı esnasındaki hüzün ifâdeleri[306] bu konuda yeminle te'kid ederek buyurduğu hadislerdir.

4. Şeytan ve cin kavramları

Kur'ân'da ve hadislerde şeytan ve cinlerin varlığından ve niteliklerinden söz edildiği mâlumdur. Tesbit edebildiğimiz ölçüde, Hz. Peygamber şeytan ve cinlerle ilgili üç ayrı hadisini yeminle te'yid etmiştir.

Hz. Peygamber söz konusu üç hadisten birinde, Akabe Bey'atı'nın gerçekleştirilmesi karşısında etraftakilerin duyabileceği derecede çığlıklar attığı nakledilen şeytana seslenerek yemin etmiş ve "Seninle savaşacağım ey Allah'ın düşmanı" demek sûretiyle[307] şeytanla mücâdele etmek konusundaki kararlılığını dile getirmiştir.

Hz. Peygamber'in yemin ederek, şeytanın niteliklerinden söz ettiği bir diğer hadis ise, besmele çekilmeden başlanan bir yemeğe şeytanın ortak olacağını vurgulamaktadır. Hz. Peygamber, besmele çekmeden yemeğe uzanan bir câriyenin elini çekerek şeytanın besmele çekilmeyen yemeğe ortak olduğunu ifâde ettikten sonra yemin etmek sûretiyle, şeytanın elinin câriyenin eliyle birlikte yemeğe uzandığını, câriyenin eli yemekten çekilince şeytanın da elini yemekten çekmek zorunda kaldığını belirtmiştir.[308]

Hz. Peygamber namazda iken karşısına çıkan bir cini serbest bırakması olayını ashabına anlattıktan sonra yemin ederk "Süleyman peygamberin duası olmasa idi, dün gece namazda iken karşıma çıkan ifriti bağlardım. O da Medine çocuklarının

---

[303] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 153

[304] Buhârî, *Cenâiz* 3; *Şehâdât* 30; *Menâkibu'l-Ensâr* 46; Tâbir 13, 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 237

[305] Dârimî, *Mukaddime* 24

[306] Müslim, *Fedâil* 62; Ebû Dâvud, *Cenâiz* 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 194

[307] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 460

[308] Müslim, *Eşribe* 102; Ebû Dâvud, *Et'ime* 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 383

oyuncağı haline gelirdi" buyurduğu hadis ise cinlerin tâzim edildiği ve insanların cinlere sığındığı bir kültürde yetişen ashâbın zihinlerinden bu telakkinin kalıntılarını silmeyi hedeflemiş görünmektedir.[309]

5. Âhiret

Akîdevî konuların ulûhiyet ve nübüvvet konularından sonra bir diğer ana başlığını oluşturan âhiret konusu ile ilgili, tesbit edebildiğimiz kadarıyla, yeminle te'yid edilmiş otuz iki hadis bulunmaktadır. Bu hadisler kabir azâbı, hesap günü, âhiret hayatı ile cennet ve cennet ehlinin vasıflarını anlatan hadisler olarak dört ayrı başlık altında değerlendirilebilirler.

a) Kabir azâbı

Âhiret konuları ile ilgili tesbit ettiğimiz, yeminle te'yid edilmiş otuz bir hadisten üçü kabir azâbını konu edinmektedir.

Bu üç hadisten birinde Resûlullah, insanların kabirde gördükleri azabın şiddetiyle attıkları çığlıkların hayvanlar tarafından işitilebildiğini ifâde etmiş,[310] bir diğerinde ise kabirden daha korkunç bir manzara görmediğini belirtmiştir.[311]

Hz. Peygamber'in, kabir azâbı ile ilgili yeminle te'yid ettiği diğer hadisinde ise, insanların, ölümünden sonra ardından ağlayıp durdukları bir yahûdînin, o anda kabrinde azâp gördüğünü belirtmiştir.[312]

b) Hesap günü

Bu başlık altında ele alacağımız hadislerde kıyâmet tasvirleri ve hesap gününde insanların muhtelif durumları konu edinilmiştir.

Hz. Peygamber, yemin lafızları ile bütünleştirilmiş kıyâmet ve hesap günü tasvirleri içeren hadislerinde, yeryüzünün herhangi bir köşesinde ölen veya herhangi bir yere gömülen ne kadar insan varsa, o gün Allah'ın gönderdiği yağmur aracılığıyla hepsinin kabirlerinin açılacağını;[313] elli bin yıl sürecek olan hesap

---

[309] Müslim, *Mesâcid* 40; Nesâî, *Sehv* 19

[310] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 205

[311] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 63

[312] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 79

[313] Ebû Dâvud, *Eymân* 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 13

gününün, mü'minler tarafından dünyada kıldıkları bir farz namaz süresi kadar kısa bir an olarak hissedileceğini;[314] bu günde bütün varlıkların, hatta birbirini boynuzlayan koçların dahi Allah'ın huzuruna getirilip[315] hasımlaşacaklarını;[316] insanların dünyada sahip oldukları bütün nîmetlerden ötürü hesaba çekileceklerini;[317] hatta zekâtı verilmemiş bir malın kıyâmet gününde, insanı yutmak isteyen bir dev hâline geleceğini anlatmıştır.[318]

İnsanların dünyada işledikleri amellerinin kıyâmetteki yansımaları ile ilgili olarak yeminle te'kid edilen hadislerde ise, iyilik ve kötülüğün kıyâmet günü birer canlı varlık gibi sahibinin karşısına dikileceği;[319] kıyâmet gününde Hacer-i Esved'e dünyada iken kendisini selamlayanlara şâhitlik etmesi için iki göz ve bir dil verileceği belirtilmiştir.[320]

Hesap gününü konu edinen, yeminle te'kid edilmiş diğer bir grup hadiste ise Hz. Peygamber, hesap gününde insanların birbirinden farklı durumlar içerisinde olacaklarını, muhtelif örneklerle anlatmıştır. Sözgelimi bu hadislerinden birinde Hz. Peygamber, Ebû Zer el-Ğıfârî'ye (ö. 32/653) mescitte bulunan en fakir kimseyi sorup ardından yemin ederek o fakir insanın kıyâmette Allah katında dünyanın önde gelenlerinden daha fazîletli olacağını belirtmiştir.[321] Bir diğer hadisinde ise, kıyâmet gününde peygamberlerin ve şehitlerin gıpta ile bakacağı bir takım kimselerin varlığından söz edip bu kimselerin, aralarında kan ve mal bağı olmadığını, birbirlerini yalnız Allah için sevdiklerini belirttikten sonra yemin ederek, onların yüzlerinin aydınlığından söz etmiştir.[322]

Hz. Peygamber'in hesap gününde insanların karşılaşacakları farklı muâmeleler hakkında ümmetini uyardığı bir takım yeminli beyanları da bulunmaktadır. Bu uyarılarından birinde, kıyâmet gününde bazı kimseleri havzından uzaklaştıracağını

---

[314] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 75

[315] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 173

[316] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 29

[317] Müslim, *Eşribe* 140; Tirmizî, *Zühd* 38

[318] Buhârî, *Hiyel* 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 316

[319] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,*IV, 391

[320] Tirmizî, *Hac* 113

[321] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 171

[322] Ebû Dâvud, *Büyû'* 76

bildirmiş;[323] bir diğerinde ise, "Kıyâmet gününde bana en yakın olacak kimse, benim kendisini bıraktığım şekilde dünyadan ayrılandır" buyurarak[324] kendisinden sonra dünyevîleşmemeleri konusunda ümmetini uyarmıştır.

c) Cezâ ve mükâfat yönüyle âhiret hayatı

Âhiret hayatında cezâ ve mükâfatın varlığını hatırlatıcı uyarı ve müjdeler içeren hadisler içerisinde, tesbitlerimize göre beş tanesi yeminle te'yid edilmiştir.

Hz. Peygamber, cehenneme atılan bir taşın yetmiş sene sonra bile dibe ulaşamayacağını söyledikten sonra, insanların yine de cehennemi dolduracaklarını yeminle te'kid ederek açıklamıştır.[325] Sırasıyla Kureyş'e, Kâb b. Lüeyoğulları'na, Abd-i Menâfoğulları'na, Hâşimoğulları'na, Abd-i Muttalipoğulları'na ve en son, kızı Fâtıma'ya seslenerek onları, kendilerini ateşten korumaya çağırmasının ardından, kendisinin onlara hiçbir şey yapamayacağını da yine yemin ederek ifâde etmiştir.[326] Hz. Peygamber'in "Âhiret hayatında, cehennemdeki kardeşlerinizin oradan kurtulması için Allah'a, o güne kadar yalvarmadığınız kadar çok yalvaracaksınız" buyurduğu hadis[327] de, onun, âhiret hayatı hakkında yeminle te'kid ettiği, uyarıcı nitelikteki beyanlarından biridir.

Hz. Peygamber, âhiret hayatı ile ilgili, yeminle te'kid edilmiş müjdeleyici bir hadisinde ise, cennetliklerin yarısının kendi ümmeti olacağı ümîdini taşıdığını;[328] bir diğerinde ise, âhirette Kureyş'in karşılaşacağı hayır ve berekete îmâda bulunarak, "Kibirlenmeyeceklerini bilsem, Allah'ın Kureyş'in hayırlılarına vereceği nîmetleri anlatırdım"buyurmuştur.[329]

d) Cennet ve cennet ehlinin vasıfları

Tesbit ettiğimiz ölçüde Hz. Peygamber, cennetin genişliği, güzelliği ve

---

[323] Buhârî, *Müsâkât* 10, Müslim, *Tahâre* 38; İbn Mâce, *Zühd* 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 298, 467

[324] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,*V, 165

[325] Müslim, *Zühd* 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 174

[326] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 360

[327] Müslim, *İman* 302

[328] Buhârî, *Ehâdîsu'l-enbiyâ* 7; *Rikâk* 45, 46; *Eymân* 3; Müslim, *İman* 377, 379; İbn Mâce, *Zühd* 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 386, 437, 445; III, 32

[329] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 101

nîmetlerinden söz ettiği on ayrı hadisini yeminle te'yid etmiştir. Bu hadislerde, cennetin parıldayan bir nur olduğu;[330] kapılarının Mekke ile Himyer arasındaki mesâfe kadar genişken;[331] tahtlarının yer ile gök arasındaki mesâfeden daha yüksek;[332] cennetteki havzın kaplarının sayısının ise gökteki yıldızların sayısından fazla olduğu ifâde edilmiştir.[333]

Cennet ehlinin vasıfları hakkında ise, cennetteki kadınların giysilerinin ve takılarının parlaklığına dikkat çekilerek, onlardan birinin dünyaya dönmesi halinde dünyanın aydınlanabileceğinin ifâde edildiği hadis[334] ile cennette bekâr kimse olmayacağı[335] ve cennet ehlinden her birine yeme içme ve cinsel hayat bakımından yüz kişilik güç verileceğinin ifâde edildiği hadisler[336] yeminle te'yid edilmiştir. Cehennemden kurtulup da cennete giren mü'minlerin, cennetteki evlerini, dünyada iken kendi evlerini bulduklarından çok daha kolay ve rahat bulacaklarının ifâde edildiği hadis de, yine yeminle te'kid edilmiş hadislerden biridir.[337]

Yeminle te'yid edilerek verlığından söz edilen diğer bir cennet nîmeti ise rü'yetullahtır. Rü'yetullahın cennet ehline verilmiş en güzel nîmet olduğu[338] ve ayın on dördünde, bulutsuz bir gökyüzünde, ay nasıl rahatlıkla, hiçbir meşakkat çekilmeden görülebiliyorsa, cennette de Allah'ın, aynı rahatlıkla görülebileceğinin ifâde edildiği hadisler,[339] rü'yetullah hakkında yeminle te'kid edilen hadislerdir.

Hz. Peygamber'in, huzuruna gelerek öldükten sonra dirilme, rü'yetullah, hesap günü ve cennet hayatı hakkında kendisine muhtelif sorular soran Lakît b. Âmir adlı bir sahâbîye her birini "لعمر إلهك" yemin lafzı ile te'yid ederek verdiği cevaplardan

---

[330] İbn Mâce, *Zühd* 39

[331] Buhârî, *Tefsir* (*İsrâ*) 5; Müslim, *İman* 327; Tirmizî, *Sıfatu'l-kıyâme* 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 436

[332] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 75

[333] Müslim, *Fedâil* 36; Tirmizî, *Sıfatu'l-kıyâme* 15; İbn Mâce, *Zühd* 36

[334] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 147

[335] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 507

[336] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 367

[337] Buhârî, *Mezâlim* 1; *Rikâk* 48

[338] Tirmizî, *Sıfatu'l-cenne* 16; *Tefsir* (*Yunus*) 1

[339] Müslim, *Zühd* 16; Ebû Dâvud, *Sünne* 19

oluşan uzunca bir rivayet de[340] yine âhiret başlığına ilave edilebilir.

B. İBADETLER

Tesbitlerimize göre, Hz. Peygamber ibadetler hakkında kırk üç ayrı hadisi yeminle te'kid etmiştir. Bu hadisler, tevbe, namaz, zekât, oruç, sadaka, zikir, yemin ve kabir ziyâreti şeklinde sekiz ayrı başlık altında değerlendirilebilecek bir konu dağılımına sahiptir.

1. Tevbe

Tevbenin insan hayatına girişi, insanın Allah'a yakınlık hislerinin daima aynı düzeyde seyretme imkansızlığına dayanmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in tevbe ile ilgili yeminle te'kid ettiği sekiz hadisin içerisinde öncelikle Hanzala b. Rebî el-Esedî'ye bu gerçeği hatırlattığı hadise yer vermek gerektiği kanaatindeyiz. Hz. Peygamber'in yanından ayrılıp da gündelik işler ile ilgilenmeye başlayınca Allah'a yakınlık hislerinin zayıfladığını farkeden Hanzala bu durum karşısındaki endişe ve korkularını Hz. Peygamber'e açtığında Hz. Peygamber yemin ederek, "Allah'a bu yakın haliniz sürse, melekler sizinle musafahalaşırdı" buyurmuştur.[341] Hz. Peygamber'in, bu hadisiyle, insanın, Allah'a yakınlık duygusunun her an aynı düzeyde seyredememesinin âdeta insana has tabiî bir durum olduğunu ve Allah'a yakınlık duygusunu her an aynı düzeyde yaşama arzusunun ise bir nevî melekleşme talebi olacağını îma ettiği söylenebilir. Hz. Peygamber'in anlamca bu hadise oldukça yakın olan "Hiç günah işlemeyen topluluklar olsaydınız, Allah tarafından yok edilir, sizin yerinize günah işleyip de tevbe eden topluluklar yaratılırdı" hadisi de yine yeminle te'yid edilmiştir.[342]

"Yerden göğe kadar günah işler ancak istiğfâr ederseniz, Allah sizi affeder"[343] ve "Allah'ın, kulun tevbesine sevinci, herhangi birinizin ıssız bir çölde devesini kaybedip bulduktan sonraki sevincinden çok daha fazladır" hadisleri[344] de Hz. Peygamber'in yemin ederek insanları tevbeye teşvik ettiği hadislerdir.

---

[340] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 13

[341] Müslim, *Tevbe* 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 346

[342] Müslim, *Tevbe* 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 309

[343] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 238

[344] Müslim, *Tevbe* 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 275

Hz. Peygamber, recim cezâsına çarptırılan bir kadının cenaze namazının kılınışına anlam veremeyen sahâbeye hitâben buyurduğu "O öyle bir tevbe etti ki, içinizde en günahkâr olanınız onun gibi tevbe etse affedilirdi" hadisini[345] de yeminle te'yid etmek sûretiyle, tevbenin onların tahmin edemeyecekleri ölçüde bir etki ve değer taşıdığını ifâde etmiştir.

Hz. Peygamber'in, amcası Ebû Tâlib için istiğfâr etme konusundaki kararlılığını da yeminle te'kid ederek ifâde ettiği nakledilmiştir[346]. Bununla birlikte Hz.Peygamber'in iki müslümanı öldüren birinin istiğfar dileğini de yemin ederek reddettiği bilinmektedir.[347]

2. Namaz

İbadetler konusunda yeminle te'kid edildiğini tesbit ettiğimiz hadislerden on iki tanesi namaz ile ilgilidir.

Hz. Peygamber'in namazla ilgili, yeminle te'kid ettiği hadislerinde, safların düzgün tutulması konusu ağırlık kazanmıştır. Hz. Peygamber bu hadislerde, bulunduğu yerden arkasını görebildiğine dair yemin ederek cemaati safları düzgün tutmaya dâvet etmiş;[348] şeytanın saflardaki boşluklara girdiğini;[349] safların düzgün tutulmamasının müslümanlar arası ihtilafa yol açacağını[350] da yine yeminle te'kid ederek ifâde etmiştir.

Hz. Peygamber'in namaz hususunda yemin ederek önem verdiğini vurguladığı bir diğer konu ise cemaatle namaz kılmaktır. Hz: Peygamber cemaatle namaz kılmaya verdiği önemi vurguladığı "Odun toplatıp mescide gelmeyenlerin evlerini yakmayı arzuluyorum" hadisi[351] ile "Sizden biriniz bir parça et verileceğini duysa

---

345 Müslim, *Hudûd* 23; Ebû Dâvud, *Hudûd* 24; Dârimî, *Hudûd* 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* V, 348

346 Buhârî, *Cenâiz* 81; *Tefsir* (*en-Neml*) 1; Müslim, *İman* 39

347 Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 449

348 Buhâri, *Salât* 40; *Ezan* 88; *Eyman* 3; Müslim, *Salat* 111; Nesâî, *İmâme* 27; *Tatbîk* 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 505

349 Ebû Dâvud, *Salât* 93; Nesâî, *İmâme* 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,*III, 283

350 Ebû Dâvud, *Salât* 93: Ahmed b. Hanbel, *Müsned,*IV, 276

351 Buhârî, *Ezan* 29; *Ahkâm* 52; Nesâî, *İmâme* 49, Muvatta', *Salâtu'l-cemâa* 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,*II, 314

mescide gelirdi" hadisini yeminle te'yid etmiştir.[352] Hz. Peygamber'in cemaatle namaz konusunda yeminle te'kid ettiği bir diğer hadisi ise, namazı kısa kıldırma gerekçesini, arka saflardan bir çocuk ağlamasının duyulmasına bağladığı hadistir.[353] Hz. Peygamber bu hadisinde, bu gerekçeyi yeminle te'kid ederek açıklamış böylelikle, cemaat içindeki çocuk sahibi kadınların dikkate alınarak namazın kısa tutulmasının ehemmiyetine dikkat çekmiştir.

Mekke'nin fethedilmesi halinde Beyt-i Makdis'te namaz kılmayı adayan ancak fetihten sonra Beyt-i Makdis'e gitme olanağı kalmadığını ifade eden birine Resulullah tarafından Mescid-i Haram'da namaz kılmasının tavsiye edildiği bilinmektedir. Ancak söz konusu kişinin bu tavsiye ile mutmain olmaması üzerine Hz. Peygamber'in, Mescid-i Haram'da kılınacak namazın Beyt-i Makdis'te kılınması adanan bir namazın yerine geçebileceğini yemin ederek belirttiği rivâyet edilmiştir.[354]

Hz. Peygamber'in namaz başlığı altında zikredilebilecek bir diğer yemini de Hendek Savaşı'nda, güneş batıncaya kadar namaz kılma fırsatı bulamayan Hz. Ömer'in, Kureyş müşriklerine duyduğu kızgınlığı ifade ettiği sözler ile birlikte, ikindi namazını kılamadığını söylemesi üzerine cevaben Hz.Ömer'i rahatlatmak amacıyla buyurduğu "Vallahi ben de ikindiyi kılamadım" sözüdür.[355]

Hz. Peygamber'in ümmetini her konuda mûtedil olmaya dâvet ettiği mâlumdur. Kendisine geceleri hiç uyumayıp devamlı namaz kılan Havle bint Tuveyt adlı bir hanımdan söz edilince Hz. Peygamber yemin ederek, "Siz bıkıp usanmadıkça Allah da bıkıp usanmaz"[356] buyurmak sûreti ile bu ibadet tarzının ashabın kanaatinin hilafına, övünülecek bir yanının bulunmadığını ifâde etmiştir.

Namaz konusunda yeminle te'yid edilen diğer hadisler ise cenâze, terâvih ve hâcet namazı ile ilgilidir. Cenaze namazı kılan bir kimsenin, her biri Uhud Dağı

---

[352] Neseî, *İmâme* 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 371

[353] Tirmizî, *Salât* 159

[354] Ebû Dâvud, *Eymân* 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 373

[355] Buhârî, *Mevâkît* 36; *Ezan* 26; *Salâtu'l-havf* 4; *Meğâzî* 29; Müslim, *Mesâcid* 209; Tirmizî, *Salât* 18; Nesâî, *Sehv* 105

[356] Buhârî, *İman* 32; Müslim, *Salâtu'l-müsâfirîn* 220, 221; Nesâî, *Kıyâmu'l-leyl* 17; *İman* 29; İbn Mâce, *Zühd* 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 51

ağırlığında iki kırat ecir elde edeceğinin belirtildiği hadis[357] ile hâcet namazı kılan bir mü'minin her istediğini elde edeceğinin açıklandığı hadis,[358] cenaze ve hâcet namazı hususunda yeminle te'kid edilen hadislerdir. Terâvih namazı ile ilgili yeminle vârid olan hadis ise, Hz. Peygamber'in terâvih kılmak için mescitte toplanan ashabının yanlarına çıkmama gerekçesini, "Vallahi, bu gece sizin namaz kılmak için buraya toplandığınızı biliyordum. Ancak size farz kılınmasından korktuğum için yanınıza gelip bu namazı size kıldırmadım" buyurarak açıkladığı hadistir.[359]

3. Zekât

Tesbitlerimize göre zekât konusunda Hz. Peygamber'den nakledilen, yeminle te'yid edilmiş beş hadis bulunmaktadır.

Hz. Peygamber bu hadislerden birinde, zekâtını vereceğini ancak zekâtından fazla hiçbir ödeme yapmayacağını söyleyen bir şahıs hakkında, yemin ederek, bu şahsın, söylediğini yerine getirmesi hâlinde cennete gireceğini buyurmuş;[360] bir diğerinde ise, "Develeri, sığırları veya koyunları olup da bunların zekâtını vermeden ölen kimsenin karşısına kıyâmet gününde, bu hayvanların çok daha fazlası ve semizlerinin getirileceğini, onların da bu kimseyi ayakları ile çiğneyip boynuzları ile toslayıp duracaklarını" yeminle te'yid ederek ifâde etmiştir.[361]

Hz. Peygamber, Fadl b. Abbas ve Abdulmuttalib b. Rebîa'nın (ö. 62/681), kendi ailesinden olmalarından ötürü, zekât memuru olup zekât malından istifâde etme taleplerini de yemin ederek reddetmiştir.[362] Ayrıca, "Herhangi biriniz, zekât memuru olarak gittiği yerden bir hediye alırsa, kıyâmet gününde, o hediye omzunda asılı olarak mahşere getirilir" hadisi[363] de yine yeminle te'kid edilerek ifade edilmiş hadislerden biridir.

Zekâtla ilgili olarak Hz. Peygamber'in yeminle te'yid ettiği bir diğer hadisinde

---

[357] İbn Mâce, *Cenâiz* 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 131

[358] Tirmizî, *Daavât* 114

[359] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 267

[360] Dârimî, *Vudû* 1

[361] Buhârî, *Zekat* 43; Müslim, *Zekât* 30; Tirmizî, *Zekat* 1; Nesâî, *Zekât* 2, Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 152, 169

[362] Ebû Dâvud, *Harac* 20

[363] Buhârî, *Hîbe* 17; *Eymân* 3; *Ahkâm* 24; Müslim, *İmâre* 26; Dârimî, *Zekat* 31; *Siyer* 52; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 423

ise, "Herhangi biriniz benden ısrarla mal ister de ben de istemeye istemeye vermek zorunda kalırsam, o maldan hayır görmez" buyrulmuştur.[364]

4. Oruç

Hz. Peygamber'in ibadetler ile ilgili yeminle te'yid ettiği hadislerden ikisi oruç hakkındadır. Hz. Peygamber bu iki hadisten birinde "Oruçlunun ağız kokusunun Allah katında misk kokusundan daha hayırlı olduğunu" belirtmiş;[365] diğerinde ise visal orucu tutanlara duyduğu kızgınlığı "Mümkün olsa, aşırı gidenlere, aşırılıklarından vazgeçene kadar, ardarda, iftar ettirmeksizin oruç tuttururdum" hadisini yeminle te'kid ederek ifâde etmiştir.[366]

5. Sadaka

Hz. Peygamber'in sadaka konusunda yeminle te'yid ettiği altı ayrı hadis tesbit etmiş bulunuyoruz. Hz. Peygamber bu hadislerinde sadaka vermeye atfettiği önemi ve sadaka verme konusunda benimsediği bazı ilkeleri vurgulamıştır.

Hz. Peygamber sadaka hakkında, "Uhud Dağı kadar altını olsa tamamını infak edeceğini" yemin ederek ifâde ettiği gibi;[367] kendisinden hizmetçi isteyen Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın bu isteklerini yemin ederek reddetmiş ve onlara hizmetçi verip Ehl-i Suffe'yi aç bırakamayacağını belirtmiştir.[368] Açlıktan şikâyet ettikleri bir günde Ehl-i Suffe'ye hitaben yemin ederek, evde yiyecek bulması halinde onlara yedireceğini buyurması[369] da onun sadaka vermeye düşkünlüğünü ve sadaka verme konusundaki azmini gösteren bir diğer hadistir.

Hz. Peygamber sadaka verirken özellikle sevdiği kimseleri tercih etme gibi bir yola gitmediğini, cehennemde yüz üstü kapaklanmalarına sebep olur korkusuyla, sevdiklerini bırakıp başkalarına sadaka verebildiğini etrafındakilere açıklamış,[370] bu açıklamayı yaparken de sevdiklerinin gönlünü almak amacıyla açıklamasını yeminle

---

[364] Müslim, *Zekat* 99; Dârimî, *Tahâre* 112; Ahmed b. Hanbel, *a. g. e,* IV, 98

[365] Buhârî, *Savm* 2, 9; Müslim, *Sıyâm* 161, 163, 165; Nesâî, *Sıyâm* 41, 42, 43; Muvatta', *Sıyam* 58; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 232, 240, 273, 313, 465, 505, 516; VI, 240

[366] Müslim, *Sıyâm* 59; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 193

[367] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 316

[368] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 106

[369] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 487

[370] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 182

desteklemiştir.

Hz. Peygamber, sadakaların dağıtılması esnasında kendisine yalnızca iki dinar düştüğünü iddia ederek itiraz eden birinin bu iddiasını, "Şu kimseye gerçekte yüz dinar verdim" deyip yemin etmek sûretiyle nefyetme yoluna gitmiş ve ardından, "Benden bir şey isteyerek onu alıp giden, koltuğunun altında ateş taşımaktadır" buyurmuştur.[371]

Hz. Peygamber ayrıca, "Evde bulduğu bir hurmayı bile sadaka olması korkusuyla yiyemediğini" de yeminle te'kid etmek sûretiyle ifâde ederek;[372] Ehl-i Beyt'in sadaka ve zekât mallarından uzak durması için göstermeleri gereken titizliğe dikkat çekmiştir.

6. Zikir

Hz. Peygamber'in muhtelif zikir ve duaların Allah katındaki değerini ifâde ettiği hadislerin, tesbit edebildiğimiz ölçüde, altısı yeminle te'yid edilmiştir.

Hz. Peygamber, mescitte, bir rivâyete göre "Bir ve tek olan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, eşi ve benzeri bulunmayan Allah";[373] bir diğer rivâyete göre, "Tüm övgüleri sahibi, kendisinden başka ilah olmayan, tüm varlıklara karşı lütufkâr, göklerin ve yerin yaratıcısı, celâl ve ikrâm sahibi, diri olan ve bütün varlıkları her an gözetip yöneten Allah" demek sûretiyle Allah'ı anarak dua eden birinin, ism-i âzam ile dua ettiğini ve ism-i âzam ile yapılan dualara Allah'ın icâbet edeceğini yeminle te'yid ederek açıklamıştır.[374]

Hz. Peygamber, mescitte, "Allah yüceler yücesidir. Bütün övgüler onun olsun. Günün doğuşunda ve batışında onu tesbih ederim" diyerek Allah'ı anan birinin bu zikri için göğün kapılarının açıldığını;[375] bir başka sefer yine mescitte, "Kendisinin hoşnut olacağı ve ona yaraşacak kadar, tüm övgüler Allah'a olsun" diyen birinin bu zikrini otuz küsur meleğin yarışırcasına Allah'a ulaştırdığını da yeminle te'kid

---

[371] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 4

[372] Müslim, *Zekat* 163

[373] Tirmizî, *Daavât* 63

[374] Nesâî, *Sehv* 58

[375] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* , IV, 355

ederek ifâde etmiştir.[376]

Hz. Peygamber, kendisinin günde yetmiş defa istiğfâr ettiğini de yeminle te'yid ederek ashabına açıklamıştır.[377]

Hz. Peygamber'in, zikir başlığı altında ele alınabilecek, yeminle te'yid ettiği bir diğer hadisinde ise, Kur'ân'ın çokça okunması tavsiye edildikten sonra, "O bağlı bir devenin bağlarını hemen çözüvermesi gibi, çabucak zihninizden uzaklaşıverir" buyurulmuştur.[378]

7. Yemin

Hz. Peygamber, ibadetler başlığı altında ele alınabilecek bir fıkıh konusu olan yeminle ilgili olarak, "Hakkında yemin edilen bir işten hayırlısı görülünce, yeminin bozulabileceği"[379] ve "Herhangi bir kimsenin ailesi hakkında ettiği bir yeminde ısrar etmesinin, kendisine, o yemini bozup yerine kefâret ödemesinden daha çok günah kazandıracağı"[380] hususlarını yeminle te'yid ederek ümmetine öğretmiştir.

Hz. Peygamber'in bu başlık altında ele alınabilecek bir diğer yemini hakkında ise, Ebû Hüreyre'den nakledilen bir rivâyette, "Hz. Peygamber ağlayarak yemin etti. Ardından hepimiz onun neye yemin ettiğini bilmeden ağladık" denilmiştir.[381]

Hz. Peygamber'in, yemin ederek açıklanması gereken üç husus bulunduğunu ifade ettiği hadisi de yine yemin başlığı altında değerlendirilebilir. Hz. Peygamber'in, bu hadisinde sözünü ettiği hususlar sadakanın malı eksiltmeyeceği, kendisine zulmeden kimseleri Allah rızası için affeden kişinin Allah tarafından yüceltileceği ve dilenciliğe başvuranı Allah'ın fakirleştireceğidir.[382]

---

[376] Tirmizî, *Salât* 179; Nesâî, *İftitâh* 36

[377] Buhârî, *Daavât* 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 341

[378] Buhârî, *Fedâil* 23; Müslim, *Salâtu'l-müsâfirîn* 231; Tirmizî, *Kırâa* 7; Dârimî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 4

[379] Buhârî, *Farzu'l-humus* 15; *Zebâih*, 26; *Eymân* 1, 4, 18; *Kefâretu'l-eymân* 9, 13; *Tevhid* 56; Müslim, *Eymân* 7, 9; Ebû Dâvud, *Eymân* 14; Nesâî, *Eymân* 15; İbn Mâce, *Kefârât* 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 401

[380] Buhârî, *Eymân* 1; Müslim, *Eymân* 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 317

[381] Nesâî, *Zekat* 1

[382] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 193

8. Kabir Ziyareti

Hz. Peygamber'den, kabir ziyareti konusunda, tesbitimize göre, yeminle te'kid edilmiş yalnızca bir rivâyet nakledilmiş olup bu rivâyet de kadınların kabir ziyâretini yasaklayıcı mâhiyette bir rivâyettir. Bu rivâyette Resûlullah'ın, cenaze evinden dönen hz. Fâtıma'ya hitaben, "Onlarla beraber kabristana gitseydin, asla cennete giremezdin" buyurduğu nakledilmiştir.[383]

C. SOSYAL VE HUKÛKÎ HAYAT

Sosyal ve hukûkî hayat ile ilgili, yeminle te'yid edildiğini tesbit ettiğimiz on yedi hadis, aile hayatı, yönetim ve yargılama ile suçlar ve cezaları şeklinde üç ayrı başlık altında toplanabilecek bir dağılım göstermektedir.

1. Aile Hayatı

Hz. Peygamber, aile hayatı ile ilgili olarak "Bir adam hanımını yatağa dâvet eder de kadın karşı çıkarsa, kocası kendisinden razı oluncaya kadar, gökte bulunan (melekler) ona gazap eder" hadisi[384] ile "Kocasının vücûdu baştan aşağı cerahat akıtan yaralarla dolsa, kadın da o yaraları yalayarak temizlese yine de kocasının hakkını ödeyemez"[385] ve "Bir kadın kocasının hakkını ödemedikçe Rabb'inin hakkını ödemiş sayılmaz"[386] hadislerini yeminle te'yid ettiği gibi, hamama giden bir sahâbî hanımı uyararak, "Evinden başka bir yerde elbisesini çıkaran bir kadın, Rahman olan Allah'a duyduğu hayayı kaybetmiştir" buyurduğu hadisini de yeminle te'yid etmiştir.[387]

Hz. Peygamber, ayrıca, etrafındakilerin kendisi ile evleneceği yolunda tahminlerde bulunduğu Dürre bint Ebû Seleme'nin süt kardeşinin kızı olması sebebiyle, kendisine olmadığını da yeminle te'kid ederek ashâbına anlatmak sûretiyle[388] süt akrabalığı konusuna dikkat çekmiştir.

---

[383] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 168

[384] Müslim, *Nikah* 121

[385] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 158

[386] İbn Mâce, *Nikah* 4

[387] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 362

[388] Buhârî, *Nikah* 26; *Nafakât* 16; Ebû Dâvud, *Nikâh* 6; Nesâî, *Nikâh* 44, 45, 46; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 309

Hz. Peygamber'in, ashaptan Abdurrahman b. Zebîr'in hanımına hitaben, "Çocukların, karganın kargaya benzediği gibi, aynen babalarına benziyorlar" buyurması[389] ile, Rükâne b. Abdiyezîd'in (ö. 41/661), hanımını tek talakla boşamayı kastettiğini söylemesi üzerine ona, "Evet, karını yalnızca tek talakla boşadın" buyurması[390] da yemine bir ikna ve isbat unsuru olarak başvurduğu hadisler arasında zikredilebilir.

Hz. Peygamber'in, aile hayatı hakkında yeminle te'yid ettiği bir diğer ifadesi ise onun aile hayatının ilginç bir yönünü ortaya çıkarmaktadır. Tahyir âyetinin nüzûlünden önce Hz. Peygamber'in, eşlerinin nafaka taleplerini yeterince karşılayamadığı günlerde onlar tarafından evde hapsedilmiş, kendisini merak edip gelen Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e anlatırken gülerek yemin etmiş ve eşlerinin nafaka isteklerini karşılayamamaktan ötürü evde mahsûr edildiğini ifade etmiştir.[391]

2. Yönetim ve Yargılama

Resûlullah'ın, huzuruna getirilen bir dâvayı karara bağlamadan önce, "Taraflar arasında Allah'ın kitabı ile hükmedeceğine" dair yemin ettiği hadisi ile[392] "İdârî bir görevi, bu görevi isteyen kimse ile bu görevi elde etmek için çabalayan kimselere vermeyiz" buyurduğu hadisi[393] bu başlık altında ele alınabilecek, yeminle te'yid edilmiş hadislerdir.

3. Suçlar ve Cezaları

Tesbitlerimize göre Hz. Peygamber'in yeminle te'yid ederek değindiği suçlar, katil, hırsızlık ve zina suçlarıdır. Hz. Peygamber, bu suçlar ile ilgili yeminle te'yid ettiği hadislerinde, bu suçların büyüklüğüne ve bunlara uygulanacak cezalardan taviz verilmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Hz. Peygamber, katil suçu ile ilgili olarak, "Bir müslümanı öldürmenin günahının Allah katında, dünyanın harap edilmesinden daha büyük bir cürüm olarak

---

[389] Buhârî, *Libas* 23

[390] Tirmizî, *Talak* 2; Ebû Dâvud, *Talak* 13-14; İbn Mâce, *Talak* 19; Dârimî, *Talak* 8

[391] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 342

[392] Buhârî, *Şurût* 9; *Eymân* 3; *Hudûd* 30, 34, 38, 46; *Ahbâru'l-âhâd* 1; Müslim, *Hudûd* 25; Tirmizî, *Hudûd* 8; Ebû Davud, *Hudûd* 24; Nesâî, *Âdâbu'l-kudât* 22; İbn Mâce, *Hudûd* 7; Dârimî, *Hudûd* 5; Muvatta', *Hudûd* 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 115

[393] Müslim, *İmâre* 14

addedildiği" hadisi[394] ile, "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik eden hiçbir müslümanın kanının helal olmayacağını" ifâde ettiği hadisini yeminle te'kid etmiştir.[395] Bir müslümanı öldürmenin günahını vurgulamak amacıyla da, ashabına, namazını henüz bitirmiş bir müslümanı göstererek, içlerinden kimin onu öldürebileceğini sorarak adeta onları imtihan etmiş, ardarda iki kişinin bu işe girişmekle birlikte korku içinde kılıçlarını ellerinden atıp bir müslümanı öldüremeyeceklerini ifade etmeleri üzerine de yemin ederek "Bu adamı öldürseydiniz bu, ilk ve son fitne olurdu" buyurmuştur.[396] Mekke'nin fethinde, adam öldürmenin yasaklanmasının ardından, bir grup sahâbînin Hüzeyloğulları'ndan bir adamı öldürmesi üzerine de, Hz. Peygamber'in kızgınlıkla îrâd ettiği bir hutbenin akabinde "Şu öldürdüğünüz kişinin diyetini ben vereceğim" deyip bu sözünü yine yeminle desteklediği bilinmektedir.[397]

Muhtelif suçlar ve suçlulara uygulanacak cezalar ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in yeminle te'kid ederek önemine değindiği bir diğer konu, cezanın uygulanmasında kişi ayrımı gözetilmemesidir. Hz. Peygamber, yakınlarının, suçlunun, asâletinden ötürü affedilmesini istedikleri bir hırsızlık dâvasında, suçlunun yakınlarına hitaben, yemin ederek, "Hırsızlık yapan Fâtıma olsa, onun da elini keserdim" buyurmuş,[398] suçlunun cezalandırılmasında hiçbir zaman için şahıs ayrımı gözetmeyeceğini vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, zina suçu ile ilgili olarak da, "Nefsine hakim olamayarak zina edenleri gücü yettiğince cezâlandırarak başkalarına ibret kılacağını" yeminle te'kid ederek ifâde etmiş;[399] böylelikle, açığa çıkan bir suçun cezaya tabi tutulması konusundaki kararlılığını ifâde etmiştir. Hz. Peygamber'in, zina eden Mâiz b. Mâlik'e suçunu açıklaması önerisinde bulunan Hezzâl b. Ziâb adlı bir sahabîye hitaben, "Mâiz'in suçunu örtseydin çok daha hayırlı olurdu" diye buyurduğu

---

[394] Nesâî, *Tahrîmu'd-dem*, 2

[395] Müslim, *Kasâme* 26; Nesâî, *Tahrîmu'd-dem* 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 181

[396] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 42

[397] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 32

[398] Buhârî, *Ehâdîsu'l-enbiya* 53; *Meğâzî* 53; *Hudûd* 11, 12; Müslim, *Hudûd* 8, 9; Tirmizî, *Hudûd* 6; Ebû Dâvud, *Hudûd* 4; Nesâî, *Kat'u's-sârık* 6; İbn Mâce, *Hudûd* 5; Dârimî, *Hudûd* 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 162

[399] Müslim, *Hudûd* 12, 17; Dârimî, *Hudûd* 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 86

tavsiyesini de yeminle te'yid ettiği görülmektedir.[400]

D. CİHAD

Bu başlık altında, Hz. Peygamber'in İslâm'a dâvet, iyiliği emredip kötülükten yasaklama ve Allah yolunda cihadın fazîletleri hakkında yeminle te'kid ettiği hadisleri ile, Mekke'de, müşriklerle başlayıp Bedir Gazvesi'nden Mekke'nin fethi ve Tebük Gazvesi'ne kadar süren cihad hayatı içerisinde, müslümanlara Allah yolunda cihad hakkında yeminle te'yid ederek bir takım ilkeler öğrettiği hadislerini ele alacağız. Tesbitlerimize göre, Hz. Peygamber'in bu konular ile ilgili yeminle te'yid ettiği otuz iki hadisi bulunmaktadır. Genel anlamda cihad ve cihadın fazîletlerinden söz edilenler dışında, bu hadislerin büyük bir kısmı muhtelif gazvelerde Hz. Peygamber'in buyurduğu sözlerden oluşmaktadır. Vürûd zamanlarının belli olması hasebiyle, biz bu hadisleri vârid oldukları gazvelere göre kronolojik bir sıra içerisinde değerlendirmeye çalışacağız.

Hz. Peygamber'in, İslâm'a dâvet ile iyiliği emredip kötülükten sakındırma ile ilgili hadislerini cihad başlığı altında ele almamızın sebebi, cihad ile İslâm'a dâvet arasındaki amaç birliğinden kaynaklanmaktadır. Tesbit edebildiğimiz ölçüde, Hz. Peygamber'in, İslâm'a dâvet konusunda yeminle te'kid ettiği iki hadisi bulunmaktadır. Hz. Peygamber bu hadislerden birinde, Ali b. Ebû Tâlib'e hitâben, "Allah'ın, senin elinle bir kişiyi hidâyete erdirmesi, senin kırmızı develere (en değerli nîmetlere) sahip olmandan çok daha hayırlıdır" buyurmuş;[401] diğerinde ise, müslümanları, insanları iyiliğe çağırıp kötülükten alıkoymaya çağırarak, iyiliği emredip kötülüğü yasaklamamaları ve zalimi zulüm yapmaktan alıkoymamaları halinde İsrailoğulları gibi lanetleneceklerini ifâde etmiştir.[402] Resûlullah bu hadislerini yeminle te'yid etmek sûretiyle İslâm'a dâvetin, umulanın üstünde bir değer taşıdığını, toplumda varlığını sürdüren kötülük ve zulme aldırış etmemek ile toplumu iyi değerlere sevk etme ideali taşımamanın ise Allah'ın gazabını tahminlerin ötesinde çektiğini ifâde etmiştir.

---

[400] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 217

[401] Buhârî, *Cihâd* 102, 144; *Ashâbu'r-resûl* 9; *Meğâzi* 38; Müslim, *Fedâil* 34; Ebû Dâvud, *İlim* 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 333

[402] Tirmizî, *Fiten* 9; *Tefsir* (*el-Mâide*) 6; Ebû Dâvud, *Melâhim* 17

Hz. Peygamber, cihad etmenin fazîletleri ile ilgili olarak, "Farz namazdan sonra, Allah yolunda cihad etmek dışında cenneti elde etmek uğruna hiçbir amelde bu kadar beden yorulmamış, tozlara bulanmamıştır. Allah yolunda üzerinde yük taşınması için adanan bir binek kadar hiçbir şey mîzanda ağır basmamıştır"[403] ve "Allah yolunda sabah veya akşam yola çıkmak bütün dünyadan ve dünyanın içindeki her şeyden hayırlıdır"[404] hadislerini yeminle te'kid ettiği gibi, cihatta alınan yaralarla ilgili olarak da "Allah yolunda savaşırken alınan bir yaranın kıyâmet günü kan kırmızısı renginde ve misk kokulu olarak yaratılacağını"[405] yeminle te'kid ederek ifâde etmiştir.

Hz. Peygamber'in kendi içinde taşıdığı cihad sevgisine temas ettiği "Müslümanlara meşakkat vermeyeceğimi bilsem, her seriyyeye katılırdım"[406] ve "Allah yolunda savaşmak ve öldürülmek, sonra yine savaşmak ve öldürülmek, sonra yine savaşmak ve öldürülmek isterdim"[407] hadislerini de yeminle te'yid ederek ifâde ettiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber'in, Kureyş'le savaşacağını üç defa yemin ederek tekrarlaması[408] da, onun, cihad etme konusundaki azim ve kararlılığını göstermektedir. O, Kureyş'le cihad konusundaki azmini ifâde ettiği "Allah'ın beni gönderdiği dâva uğruna, Kureyş'le mücadele etmeyi asla bırakmayacağım" hadisini[409] de yeminle te'yid etmiştir.

Hz. Peygamber yine cihad ile ilgili olarak, cihada arkadaşlarından bir namaz vakti daha geç çıkan bir sahâbîye hitaben, yemin ederek, "Cihada senden önce giden arkadaşların seni fazîletçe iki doğu ve iki batı arasındaki mesâfeden çok daha fazlasıyla geçtiler"[410] buyurduğu gibi; kocası cihada giden bir sahâbî hanıma hitaben de yemin ederek, "Kocan dönene kadar devamlî oruç tutsan, namaz kılsan ve ara

---

[403] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 246

[404] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 266

[405] Buhârî, *Cihâd* 10; Müslim, *İmâre* 103; Muvatta', *Cihâd* 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 313

[406] Buhârî, *Cihâd* 7; *Temennî* 2; Müslim, *İmâre* 106; Nesâî, *Cihâd* 3, 30; İbn Mâce, *Cihad* 2; Ahmed b. Hanbel, *a. g. e,* II, 231

[407] Buhârî, *Şurût* 15; *Cihâd* 7; *Temennî* 2; Müslim, *İmâre* 103; Nesâî, *Cihâd* 3, 30; İbn Mâce, *Cihad* 1; Muvatta', *Cihâd* 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 231

[408] Ebû Dâvud, *Eymân* 17

[409] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 323

[410] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,*III, 438

vermeksizin Allah'ı zikretsen bile, onun aldığı ecrin onda birini alamazsın"[411] buyurmuştur. Hz. Peygamber bu hadislerini yeminle desteklemek sûretiyle cihadın, ashâbının tahminlerinin çok üstünde bir değer taşıdığını te'yid etmiştir. Dahhâk b. Kays'ın Nümeyroğullarına giderek onlardan aldığı bir deveyi gazvelerde binmesi ve kullanması için Hz. Peygamber'e sunması üzerine Hz. Peygamber'in müslümanlardan savaşarak mal alınamayacağını ancak zekât alınabileceğini belirtmesinin ardından Dahhâk'ın bu deveyi getirmemiş olmasını çok daha güzel karşılayacağına dair yemin etmesi ise cihadın müslümanlara karşı yapılamayacağını vurgulamaktadır.[412]

Hz. Peygamber'in, cihadın fazîletlerine değindiği hadislerinin yanı sıra, muhtelif gazvelerde yeminle te'yid ederek ifade ettiği bazı hadislerini de, vârid oldukları gazvelere göre kronolojik bir sıra içerisinde, cihad başlığı altında ele alacağımızdan söz etmiştik. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, Hz. Peygamber'in Bedir Gazvesi'nde ifade ettiği üç hadisi, Uhud Gazvesi'nde ifade ettiği iki hadisi yeminle te'yid edilmiştir. Diğer rivâyetler ise Hudeybiye Musâlahası, Hayber, Huneyn ve Tebük Gazvelerine dağılmış durumdadır.

Bedir Gazvesi'nden önce bir grup sahâbî Haccacoğullarına ait zenci bir köle yakalamış, ondan Ebû Süfyan hakkında bilgi istemişlerdi. Ancak zenci köle Ebû Süfyan hakkında bir şey bilmediğini, Mekke'nin azılı müşrikleri Ebû Cehil, Utbe, Şeybe ve Ümeyye b. Halef hakkında bilgi verebileceğini söyleyince, ashâb köleyi dövmeye başlamıştı Dayak yiyen köle, can havliyle, "Tamam, size Ebû Süfyan hakkında bilgi vereceğim" değince, sahâbe köleyi dövmeyi bırakmış ancak dayak durunca köle yine, Ebû Süfyan hakkında bir şey bilmediğini, Ebû Cehil, Utbe, Şeybe ve Ümeyye b. Halef hakkında bilgi verebileceğini söylemiş, sahâbe de kendisini yeniden dövmeye başlamıştır. Bu durum ard arda üç defa tekrarlayınca o sırada namazda bulunan Hz. Peygamber namazını bitirerek ashabın yanına gelmiş ve onlara hitaben yemin ederek, "Şu zenci köle doğru söyledikçe onu dövüyor, yalan söyleyince bırakıyorsunuz" buyurmuştur.[413] Hz. Peygamber'in bu yemini, savaş öncesinde ashâbın farkına varmadan işledikleri bir hataya dikkat çekerek onları uyarmak amacı taşımaktadır.

---

[411] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 439

[412] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 72

Hz. Peygamber Bedir Gazvesi'nde ölen müşriklerin başında durarak onlarla konuşmasına bir anlam veremeyen sahâbîlere hitaben yemin ederek, "Benim söylediklerimi, siz onlardan daha iyi duyuyor değilsiniz" buyurmuştur.[414]

Ensâr'ın, Bedir Gazvesi'nde müslümanlara esir düşen, Hz. Peygamber'in amcası Abbas b. Abdulmuttalib'in fidyesini vermek istemesi üzerine de Hz. Peygamber, "Onun için tek dirhem vermeyeceksiniz" buyurmuş, Ensâr'ın bu teklifini yemin ederek reddetmiştir.[415]

Bedir Gazvesi'nin ardından Yahûdî Nadîroğulları'nın Hz. Peygamber'e suikast girişiminde bulunmaları üzerine Hz. Peygamber askerî bir kuvvetle Nadîroğulları'nın üzerine yürüyüp onları kuşatmış, kendisiyle antlaşma yapmadıkları sürece hayatlarının güvencede olmayacağına dair yemin ederek kendilerini tehdid etmiştir.[416]

Uhud Gazvesi öncesinde ise Hz. Peygamber rüyasında gördüğü bir sığırın hayra delâlet ettiğini yemin ederek ifâde etmiş, savaş öncesinde yeminle te'yid ettiği bu yorumuyla ashâbın rahatlamasını temin etmiştir.[417]

Uhutta şehid olan Câbir b. Abdullah'ın babasının Selemeoğulları kabristanına gömülmesine olan îtirâzını da Hz. Peygamber yemin ederek ortaya koymuş, ve onun şehit düşen diğer arkadaşları ile birlikte gömüleceğini belirtmiştir.[418]

Hudeybiye Antlaşması gününde ise Hz. Peygamber, Mekke'ye kurbanla geldiğini yemin ederek îlan etmiş,[419] böylelikle amacının savaş değil umre yapmak olduğunu açık bir dille ortaya koymuştur. Yine Hudeybiye Antlaşması gününde Hz. Peygamber, yemin etmek sûretiyle, "Müşriklerin, karşılığında Allah'ın hudûduna saygı gösterecekleri her isteklerini yerine getireceğini" belirtmiştir.[420]

Hudeybiye'den dönüşte, Fetih Sûresi'nin ilk âyetinin nüzûlü ile, Resûlullah bu

---

[413] Müslim, *Cihad* 83; Ebû Dâvud, *Cihâd* 115; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 258

[414] Buhârî, *Meğâzi* 8; Müslim, *Cennet* 77; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 145

[415] Buhârî, *Meğâzi* 11

[416] Ebû Dâvud, *Harâc* 22-23

[417] Dârimî, *Rüya* 13

[418] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 398

[419] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 218

[420] Buhârî, *Şurût* 15; Ebû Dâvud, *Cihâd* 156; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 426

âyetin Mekke'nin fethine delâlet ettiğini yemin ederek ashâbına müjdelemiştir.[421]

Hz. Peygamber, Hayber'in kuşatılmasından önce de yemin ederek, sancağı savaştan asla kaçmayacak birine vereceğini îlan etmiş[422] ardından da sancağı Hz. Ali'ye vermiştir. Hz. Peygamber "و الذی کرم وجه محمد" lafzını kullanarak yaptığı bu yemini ile Hz. Ali'nin cesâret ve şecaatine duyduğu güveni de îlan etmiş sayılmaktadır. Hayber Kuşatması sırasında, Mid'am isminde zenci bir kölenin bir ok ile vurularak öldürülmesi üzerine sahâbe Mid'am'ın şehit olduğunu birbirlerine müjdeleyince, Hz. Peygamber, yemin ederek, "Henüz paylaşılmayan Hayber ganimetinden aldığı bir hırka, Mid'am'ın üzerinde cehennem ateşinin tutuşturucusu olmuştur" buyurmuş;[423] böylelikle ashâbın Mid'am'ın şehit olduğu yolundaki zannını nefyetme yoluna gitmiştir.

Umretü'l-kaza esnasında, Mekke'de, Abdullah b. Revâhâ'nın söylediği şiirlerin müşriklere karşı kılıçtan daha etkili olduğunu da yeminle te'kid ederek ifâde eden Hz. Peygamber,[424] böylelikle, dille yapılan cihadın kılıçla yapılan cihada göre, ashabın tahminlerinin üstünde bir etkiye sahip olabileceğine dair taşıdığı inanç ve güveni ortaya koymuştur.

Mekke'nin fethinin akabinde Ebû Süfyan'ın hanımı Hind'in Hz. Peygamber'e, "Düne kadar yeryüzünde en çok nefret ettiğim kimse sendin. Şimdi ise bütün yeryüzünde en çok sevdiğim insan sensin" demesi üzerine, Hz. Peygamber'in yemin ederek, kendisi için de aynı durumun geçerli olduğunu belirtmiştir.[425] Hz. Peygamber bu yemini ile, insanların birbirini sevme ve birbirinden nefret etmeleri konusunda inancın etkin rolünü fark eden Hind'i onaylamıştır.

Hz. Peygamber'in, Huneyn'de müşriklere bir avuç çakıl taşı atıp "و رب محمد" lafzı ile yemin ederek onların yenileceğini ilan etmiştir.[426] Huneyn Gazvesi'nin akabinde ise Hz. Peygamber, kabîlelerin kendisini ağaca sıkıştırıp ganimet istemesi üzerine

---

[421] Ebû Dâvud, *Cihâd* 143, 144; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 420

[422] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 16

[423] Buhârî, *Eymân* 33; *Meğâzi* 38; Müslim, *İman* 183; Ebû Dâvud, *Cihad* 133, 143, 144; Muvatta', *Cihâd* 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 420

[424] Nesâî, *Menâsik* 121; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 460

[425] Buhârî, *Eymân* 3; Müslim, *Akdiye* 8, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 225

[426] Müslim, *Cihad* 76; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 207

yemin ederek, "Tihâme'nin ağaçları ganimet olsa, onları size dağıtırdım" buyurmuş, ardından da kendisinin ganimette humustan başka payı olmadığını da yine yemin ederek onlara hatırlatmıştır.[427]

Hz. Peygamber'in ganimetler konusunda ashabına yeminle te'yid ederek sık sık hatırlatmalarda bulunduğunu görmekteyiz. "Ganimetleri size veren veya vermeyen ben değilim. Ben sadece kendisine emredileni yerine getiren bir memurum" hadisi[428] ile "Bazı kimseleri daha çok sevdiğim halde onları bırakıp ganimetleri başkalarına vermekteyim"[429] hadisleri Hz. Peygamber'in ganimetler konusunda yeminle te'kid ederek îrad ettiği hadislerdir. Hz. Peygamber, ayrıca Hevâzin ganimetlerinin dağıtımında Kureyş'in ön planda tutulması üzerine Ensâr'a hitaben, onların gönüllerini almak amacıyla yemin ederek, "Siz onların elde ettiğinden daha hayırlısını elde ederek gidiyorsunuz" buyurmuş,[430] hatta böylece kendisinin onlarla birlikte Medine'ye döneceğini îmada bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in, Tebük Gazvesi'ne katılmak için kendisinden binek isteyen, Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin mensup olduğu, Yemenli bir kabile olan Eş'arîler'e hitaben yemin ederek, onlara verebileceği bir bineği olmadığını ifâde etmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in daha sonra imkan bulunca, Eş'arîler'e binek tedârik ederek bu yemininden döndüğü bilinmektedir.[431]

Hz. Peygamber'in cihad başlığı altında değerlendirilebilecek, yeminle te'kid edilmiş bir diğer hadisi ise peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime'nin elçilerine hitaben îrad edilmiştir. Müseylime'nin elçileri Hz. Peygamber'in huzuna gelip Müseylime'nin mektubunu okuduklarında Hz. Peygamber onlara Müseylime hakkındaki kanaatlerini sormuş, onlar da Müseylime'nin peygamberliğine inandıklarını ifade edince, Hz. Peygamber yemin ederek, elçilerin öldürülmesi caiz olsa onları öldüreceğini belirtmiştir.[432]

---

[427] Nesâî, *Hibe* 1; Muvatta', *Cihad* 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*,II, 184

[428] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 314

[429] Buhâri, *Cihad* 29

[430] Buhârî, *Farzu'l-humus* 19; *Meğâzi* 56; Müslim, *Zekat* 132-135; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 188

[431] Buhârî, *Farzu'l-humus* 15; *Meğâzî* 78; *Eymân* 1, 4, 18; *Kefârât* 9, 10; *Tevhid* 56; Müslim, *Eymân* 7-10; İbn Mâce, *Kefârat* 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 108

[432] Ebû Dâvud, *Cihad* 154

E. GEÇMİŞ ÜMMETLER VE PEYGAMBERLER

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, Hz. Peygamber'in geçmiş ümmetler ve peygamberler hakkında yeminle te'yid edilmiş on hadisi bulunmaktadır. Bu hadislerde, haklarında bilgi verilen peygamberler İbrahim, İsmail, Musa ve Süleyman (a.s)'dır. Hz. Peyamber bu hadislerde İsrâiloğulları'ndan söz ettiği gibi, isimlerinden söz etmeksizin geçmişte yaşayan bazı ümmetlere ait bir takım kıssalara da yer vermiş, bu kıssaları yeminle te'yid ederek yorumlamıştır.

Hz. Peygamber Mekke'nin fethi esnasında, Kâbe'nin duvarlarına çizilmiş, ellerinde fal okları tutan İbrahim ve İsmail'in (a.s) resimlerini görünce, yemin ederek, İbrahim ve İsmail'in (a.s) asla fal okları kullanmadığını ifâde etmiştir.[433]

Hz. Peygamber'in, Musa (a.s) hakkında yeminle te'yid ederek îrad ettiği iki hadisi bulunmaktadır. Hz. Peygamber bu hadislerden birinde, elbiselerini koyduğu taşın yuvarlanması üzerine Hz. Musa'nın taşın arkasından koşarak elbiselerini almaya çalıştığından söz etmiş, ardından Hz. Musa'nın taşa birkaç defa asasıyla vurduğunu belirterek, onun ard arda üç, dört veya beş kere vurmasından ötürü taşta darbe izleri oluştuğuna dair yemin etmiştir.[434] Hz. Musa hakkında yeminle vârid olduğunu tesbit ettiğimiz diğer hadiste ise, Hz. Peygamber, Hz. Musa'nın mukaddes beldede vefat ettiğini anlatmasının akabinde yemin ederek, "Şu anda o mukaddes beldede olsam, size, Musa'nın yol kenarında, kırmızı bir kum yığınının yanında bulunan kabrini gösterebilirim" buyurmuştur.[435]

Hz. Süleyman ile ilgili olarak ise, onun çocuk sahibi olma isteğini "Allah dilerse" demeksizin ifâde etmesi sebebiyle, bu arzusuna ulaşamadığı belirtilmiş, ardından da yemin edilerek, "Allah dilerse" demiş olması halinde Allah yolunda at koşturan çocukları olacağı, ifâde edilmiştir.[436]

Hz. Peygamber'in, çektikleri eziyet ve işkencelerden şikâyette bulunan ashâba hitaben, "Önceki müslümanların testerelerle doğranacak kadar işkence gördüklerini" ifâde ettiği hadisi[437] ile "Yahûdîlere güvenmediğini" belirttiği hadisi[438]

---

[433] Buhârî, *Hac,* 54; *Ehâdîsu'l-enbiya* 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 334

[434] Buhârî, *Ehâdîsu'l-enbiya* 27; *Tefsir* (*Ahzab*) 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 515

[435] Müslim, *Fedâil* 158; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 315

[436] Buhârî, *Eymân* 2; Müslim, *Eymân* 25; Nesâî, *Eymân* 40

[437] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 110

de geçmiş ümmetler hakkında, yeminle te'yid edilerek nakledilen rivâyetlerdir.

Hz. Peygamber'in önceki ümmetlerden yeminle te'yid ederek bahsettiği hadislerinin diğer bir kısmı ise muhtelif kıssalar oluşmaktadır. Hz. Peygamber bu kıssalardan birinde, devamlı günah işleyen arkadaşının hiçbir zaman bağışlanamayacağını ve cennete giremeyeceğini söyleyen İsrailoğulları'ndan bir kişiden söz etmiş, ardından da yemin ederek, o kişinin bu ifadelerinin, onun hem dünyasını hem de âhiretini karartacak sözler olduğunu belirtmiştir.[439]

Bir diğer kıssada ise, evde kendisine verecek bir yemek olmadığını kocasına sezdirmemeye çalışan bir kadından bahseden Hz. Peygamber, bu kadının bir müddet sonra tandırını et, değirmenini un dolu bulduğunu ifâde ederek, kadının, değirmenindeki unları silkelememiş olması halinde, o değirmenin kıyâmete kadar kendisi için un öğütebilecek olduğuna dair yemin etmiştir.[440]

Hz. Peygamber, "Sizden öncekilerden, elbiseleri ile gururlanan birine Allah gazap etti de yer o adamı yutuverdi. O adam kıyâmete kadar yerin içinde ıstırapla bağırıp çağıracaktır" şeklinde anlattığı kıssayı da yeminle te'kid etmek sûretiyle[441] gurur ve kibrin, Allah'ı, ashabın tahminlerinin ötesinde gazaplandırdığını ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber, geçmiş ümmetler hakkında anlattığı bir diğer kıssada ise, Allah korkusundan ötürü, öldükten sonra yakılmak isteyen bir adamdan söz etmiş, ardından da, çocuklarının o adamın vasiyetini yerine getirdiklerine dair yemin etmiştir.[442]

F. SAHABENİN FAZİLETLERİ

Ashâbın güzel vasıfları ile Resûlullah'ın onlara duyduğu sevgi ve verdiği kıymetin bir çok hadiste dile getirildiği mâlumdur. Sahabenin fazîletlerinden söz edilen bu hadislerin, tesbitlerimize göre, yirmi tanesi yeminle te'yid edilmiş bulunmaktadır. Bu hadislerde, Hz. Ömer, Hz. Osman, Ehl-i beyt ve Ensâr'ın sahip oldukları hayır ve fazîlet vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in, "Daha sonraki nesillerin,

---

[438] Tirmizî, *İsti'zân* 22; Ebû Dâvud, *İlim* 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 186

[439] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 323

[440] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 421

[441] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 498

[442] Buhârî, *Tevhid* 35; Müslim, *Tevbe* 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 69

Uhud Dağı ağırlığında altın infâk etse dahi, ashâbın infâk ettiği bir hatta yarım müdd altının sevabına erişemeyeceğini" ifâde ettiği hadisi[443] de yeminle te'kid edilmiştir.

Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in son derece muttakî bir insan oluşunu ifâde ettiği, "Şeytan seni görse yolunu değiştirir, ya Ömer" hadisi[444] ile, Hz. Osman'ın haya sahibi oluşunu, "Meleklerin dahi ondan utandığını" belirtmek sûretiyle açıkladığı hadisini yeminle te'kid etmiştir.[445]

Hz. Peygamber yeminle te'kid ederek Hz. Ali'nin Allah yolunda olduğunu vurgulamış,[446] onun ganimet hisselerinden bir cariyeye almasına kızan Ebû Büreyde'ye hitaben yemin ederek, Hz. Ali'nin ailesinin humus payının, aldığı cariyenin kıymetinden fazla olduğunu dile getirmiştir.[447] Ancak, Hz. Ali'nin, Hz. Fâtıma'dan sonra, Ebû Cehil'in kızı ile de evlenmek istemesi üzerine Resûlullah, yeminle vurgulamak sûreti ile, "Peygamber'in kızı ile bir Allah düşmanının kızının aynı kişinin nikâhı altında birleşemeyeceklerini" ifâde etmiş,[448] böylelikle Hz. Ali'nin bu talebinden hoşnut olmadığını ortaya koymuştur.

Resûlullah'ın, torunları Hasan ve Hüseyin'e (r.a) hitâben bir sevgi ve ikrâm ifâdesi olarak yemin etmek sûretiyle, onları Allah'ın reyhânı olarak vasfettiği bilinmektedir.[449]

Hz. Peygamber'in, el-Cuma Sûresi'nin üçüncü âyetinin nüzûlünün ardından, Selmân-ı Fârisî'nin elinden tutup ona hitaben, "İman gökte bir yıldızda olsa, bu soydan bir takım insanlar yine ona erişebilirlerdi" buyurduğu rivâyet edilen hadisi de yeminle te'kid edilmiştir.[450]

Hz. Âişe'nin fazîletlerinin vurgulandığı rivâyetlerde ise, Hz. Peygamber, ifk

---

[443] Müslim, *Fedâil* 221; Tirmizî, *Menâkıb* 58; Ebû Dâvud, *Sünne* 10; İbn Mâce, *Mukaddime* 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 54

[444] Buhârî, *Bed'u'l-halk* 11; *Ashâbu'n-nebî* 6; *Edeb* 68; Müslim, *Fedâil* 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 171

[445] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 62

[446] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 68

[447] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 350

[448] Buhârî, *Farzu'l-humus* 5; *Ashâbu'n-nebi* 17; Müslim, *Fedâil* 95, 96; Ebû Dâvud, *Nikah* 12; İbn Mâce, *Nikâh* 56

[449] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 409

[450] Tirmizî, *Tefsir* (*Muhammed*) 3; (*el-Cuma*), 1; *Menâkıb* 70

olayının ardından, Hz. Âişe hakkında yalnızca iyilik bildiğine dair yemin etmiştir.[451] Kendisine, eşleri arasından yalnızca Hz. Âişe'nin yanında iken vahiy geldiğini de yeminle te'kid ederek açıklamıştır.[452] Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'ye duyduğu sevgiyi de "و رب الكعبة" lafzı ile yemin ederek, ifâde ettiğini bilmekteyiz.[453] O, Hz. Âişe'ye hitaben, "Sizler ardımda bırakacağım en değerli varlıklarsınız. Size ancak sabırlılar ve sadıklar şefkat gösterir" buyurduğunda da bu sözlerini yeminle desteklemiştir.[454]

Hz. Peygamber'in hastalanarak geçirdiği bir baygınlık esnasında, istememesine rağmen, ev halkı tarafından ağzına ilaç damlatılması üzerine kızgınlıkla, amcası Abbas b. Abdulmuttalib dışında evde bulunan herkesin ağzına ilaç damlatılmasını istediğini de yeminle te'kid ederek ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in bu yemininde amcasını hariç tutması, Hz. Âişe tarafından, Resulullah'ın, amcası Abbas'a duyduğu saygının bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir.[455]

Hz. Peygamber'in yeminle te'kid ederek niteliklerinden söz ettiği bir diğer sahâbî ise Zeyd b. Hârise'dir. Resûlullah yeminle te'kid ederek Zeyd'in liderlik vasfına temas etmiştir.[456]

Hz. Peygamber'in, "İnsanlar bir vâdiye Ensâr da bir başka vâdiye girse, kendisinin, Ensâr'ın bulunduğu vâdiye gireceğini";[457] "Hicret olmasa, Ensâr'dan biri olmayı arzu edeceğini";[458] "Ensâr'ı sevenin, Allah'ı sevmiş, Ensâr'a buğzedenin Allah'a buğzetmiş olacağını"[459] ifâde ettiği hadisler ise Ensâr hakkında yeminle te'yid ederek îrad ettiği hadislerdir. Hz. Peygamber'in, Ensâr'a duyduğu sevgiyi açıklarken de yemin ettiğini bilmekteyiz.[460] Hz. Peygamber, Ğıfâr, Eslem, Müzeyne

---

[451] Buhârî, *Şehâdât* 2, 15; *Meğâzi* 34; *Tefsir* (*en-Nûr*) 6; *İ'tisâm* 28; Müslim, *Tevbe* 56; Tirmizî, *Tefsir* (*en-Nûr*) 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 60

[452] Buhârî, *Ashâbu'n-nebî* 30; Nesâî, *İşretu'n-nisâ* 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 293

[453] Ebû Dâvud, *Edeb* 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 130

[454] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 121

[455] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 118

[456] Buhârî, *Menâkib* 41; Müslim, *Fedâilu's-sahâbe* 63, 64; Tirmizî, *Menâkib* 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 20, 110

[457] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 188

[458] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 76

[459] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 129

[460] Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 5; Müslim, *Fedâilu's-sahâbe* 175

ve Cüheyne kabilelerinin, kıyâmet günü Allah katında Esed, Tay ve Ğatafan kabilelerinden hayırlı olacağını yeminle vurguladığı gibi,[461] Ensâr'ın hayırlılarını saydığı bir hadisinin ardından yemin ederek, mensubiyette, bu kabilelerin dışında birilerini tercih edecek olması halinde, kendi aşîretini tercih edeceğini belirtmiştir.[462]

Ashâbın, kendisine hediye edilen hâlis ipek bir cübbeye hayranlıkla bakması karşısında Hz. Peygamber yemin ederek, "Ensâr'dan Sâd b. Muâz'ın cennetteki mendillerinin, onların hayranlıkla baktığı bu halis ipek cübbeden daha güzel olacağını" ifâde etmiştir.[463]

Resûlullah'ın, yemin ederek hayır ve fazîletine işarette bulunduğu bir diğer sahâbî ise Abdullah b. Mesud'tur. Hz. Peygamber, Abdullah b. Mesûd'un bacaklarının zayıflığı ile alay edenleri uyarıp hatalarına dikkat çekmek amacıyla yemin ederek, "Onun bacaklarının mîzanda Uhud Dağı'ndan ağır gelecek bir değerde olduğunu" ifâde etmiştir.[464]

G. MEKKE VE MEDİNE'NİN FAZİLETİ

Tesbit edebildiğimiz ölçüde, Hz. Peygamber'in, yeminle te'kid ederek, Mekke ve Medine'nin fazîletlerine işaret ettiği altı hadis bulunmakta olup bu hadislerden birinde Mekke'den, diğer beşinde ise Medine'den söz edilmiştir.

Hz. Peygamber, "Mekke'nin, yeryüzünün en hayırlı toprağı ve Allah'ın en çok sevdiği yer olduğunu" yeminle te'kid ederek ifâde ederken;[465] "Medine'nin dar veya geniş bütün sokaklarında, düzlük veya dağlık her köşesinde, kıyâmete kadar, kılıcını kuşanmış bir halde bekleyen bir melek bulunacağına" dair yemin etmiştir.[466] Hz. Peygamber, Medine'ye duyduğu muhabbeti de yine yemin ederek, "Devemle yolculuğa çıkmayı, Medine'ye varıncaya kadar da hiçbir yerde konaklamamayı isterdim" buyurmak sûretiyle açıklamış;[467] ayrıca yemin ederek, "Medine'nin

---

[461] Buhârî, *Menâkıb* 6; *Eymân* 3; Müslim, *Fedâilu's-sahâbe* 191, 193; Tirmizî, *Menâkıb* 74

[462] Müslim, *Fedâilu's-sahâbe* 178

[463] Buhârî, *Bed'u'l-halk* 8; *Eymân* 3; *Hibe* 28; Müslim, *Fedâilu's-sahâbe* 127; İbn Mâce, *Mukaddime* 11

[464] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 420

[465] Tirmizî, *Menâkıb* 68; İbn Mâce, *Menâsik* 103; Dârimî, *Siyer* 67

[466] İbn Mâce, *Fiten* 33; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 373

[467] Müslim, *Hac* 475

zorluklarına ve sıkıntısına katlanan herkese kıyâmet günü şahitlik yapıp şefaatçi olacağını" belirtmiştir.[468] Resûlullah'ın, Medine halkının fazîleti, hayır ve temizliğini ifâde ettiği "Körüğün, demirin üstündeki kirleri atması gibi, Medine de ahâlîsini eler durur"[469] ve "Her kim isteyerek Medine'den ayrılırsa, o kişiye karşılık Allah Medine'ye daha hayırlı birisini gönderir"[470] hadisleri de yeminle te'kid edilmiş hadislerdir.

H. AHLÂKÎ PRENSİPLER VE İLİŞKİLER

Hz. Peygamber'in, ahlâkî prensipler ve ilişkiler konusunda yeminle te'yid ederek ifâde ettiğini tesbit ettiğimiz yirmi iki hadis, "temel ahlâkî değerler", "insanlar arası ilişkiler" ve "hayvanlarla ilişkiler" başlıkları altında toplanabilecek bir konu dağılımı göstermektedir.

1. Temel Ahlâkî Değerler

Allah'a karşı duyulması gereken edep, Hz. Peyamber'in yeminle te'kid ederek altını çizdiği temel ahlâkî değerlerin başında gelmektedir.

Tüm işlerin gerçekleşmesinin, Allah'ın mutlak ve bağımsız irâdesine bağlı olduğunu ifâde etmek isteyen sahabenin, "Allah dilediği ölçüde" demekle yetinmeyip "Allah ve Muhammed'in dilediği ölçüde" ifâdesini kullanagelmeleri, Tufeyl b. Sahbere adlı bir sahâbînin rüyasında, Ehl-i Kitâb'ın diliyle şirk olarak nitelendirilince, Resûlullah, ashabının bu hatasını bildiğine dair yemin etmiş[471] ardından da, Allah'ın ve peygamberin iradesini müsâvî kılan bu ifâdeyi kullanmamalarını istemiştir.

Hz. Peygamber'in temel ahlâkî değerler ile ilgili yemin ederek ifâde ettiği hadislerinin bir kısmı da zühd başlığı altında değerlendirilebilecek mahiyettedir. Resûlullah'ın, dünyaya değer verilmemesi ve dünya nîmetlerine dalarak âhiretin unutulmaması gerektiğine işâret ettiği "Parmağınızı denize batırıp da çektiğiniz zaman parmağınızla ne elde ediyorsanız, işte dünyanın kıymeti de o kadardır"[472];

---

[468] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 439

[469] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 439

[470] Müslim, *Hac* 487; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 439

[471] İbn Mâce, *Kefârât* 13

[472] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 329

"Dünyanın Allah katındaki değeri, sizin şu gördüğünüz leşe verdiğiniz değerden de azdır";[473] "Sizin için tek korktuğum şey, dünyanın güzelliklerinin size sunulmasıdır";[474] "Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey, size dünyanın nîmetlerinin verilmesi, sizin de birbirinizi kıskanmanız ve böylece helâk olmanızdır"[475] ve "Sizin hakkınızda fakirlikten değil, çokluk yarışından korkuyorum"[476] hadislerini yeminle te'kid etmiştir. Hz. Peygamber'in yemin ederek, "Siz benim gördüklerimi görseydiniz, az güler, çok ağlardınız" buyurduğu hadisi[477] de, yine zühd başlığı altında ele alınacak mâhiyettedir.

Hz. Peygamber'in, ahlâkî değerlerden biri olan sabır hakkında da, tesbitlerimize göre, yeminle te'yid edilmiş iki hadisi bulunmaktadır. Resûlullah bu hadislerden birinde, "Hastalık veya benzeri bir ezâ ile karşılaşan bir müslümanın, ağaçların, yapraklarını döktüğü gibi, günahlarının dökületeceğini" buyururken;[478] diğerinde, üç, iki veya bir çocuğunun ölümüne sabreden kimsenin cennete gireceğini ifâde ettikten sonra yemin ederek, "Vaktinden önce bir ceninin dahi kendisine kıymet veren annesini cennete eriştireceğini" ifâde etmiştir.[479]

Hz. Peygamber'in hadislerinde yeminle vurgulanarak, insanların benimsemesinin istendiği bir diğer ahlâkî davranış ise, tembellikten uzak durup çalışmak ve alın teri ile kazanmaktır. Hz. Peygamber, bir bedevinin, kendisinden ısrarla yiyecek ve mal istemesi üzerine "Benim bildiklerimi bilseydiniz, bir gecelik yiyeceği olan kimse başkalarından asla bir şey istemezdi" diye yemin ederek, dilenciliğe karşı çıkmış;[480] yeminle te'yid ettiği bir diğer hadisinde ise, "Herhangi birinizin, sırtında odun taşıyarak geçimini sağlaması ve başkalarına muhtaç olmaması, kendisine verip vermeyeceği belli olmayan kimselerden istemesinden çok

---

[473] Müslim, *Zühd* 2; İbn Mâce, *Zühd* 3; Dârimî, *Rikâk* 27

[474] Müslim, *Zekat* 121; İbn Mâce, *Fiten* 18

[475] Buhârî, *Meğâzi*, 11; Cizye, 1; *Rikâk* 7; Müslim, *Zühd* 6; Tirmizî, *Sıfatu'l-kıyâme* 15; İbn Mâce, *Fiten* 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 137

[476] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 540

[477] Buhârî, *Küsûf* 2; *Eymân* 3; Müslim, *Salât* 112; *Küsûf* 1; Tirmizî, *Zühd* 9; Nesâî, *Küsûf* 11; *Sehv* 102; Muvatta', *Salâtu'l-küsûf* 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 357

[478] Müslim, *Birr*, 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 181

[479] İbn Mâce, Cenâiz, 58; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 241

[480] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 65

daha hayırlıdır" buyurmuştur.[481] Hz. Peygamber'in yeminle te'yid ederek "Bir kişi Allah yolunda öldürülse, sonra yeniden diriltilse, sonra yeniden öldürülse, yeniden diriltilse ve yeniden öldürülse, borçlu ise borcunu ödemedikçe cennete giremez" buyurduğu hadisi[482] de "kul hakkı" mefhumuna temas etmesi hasebiyle bu başlık altında zikredilebilir.

2. İnsanlar Arası İlişkiler

Hz. Peygamber'in ahlakî değerler ve ilişkiler başlığı altına girebilecek hadislerinin on tanesi insanlar arası ilişkiler ile ilgili olup bu hadislerde kölelere karşı nasıl muâmele edilmesi gerektiği, kıskançlık, gıybet, atalarla övünme, hediyeleşme gibi konular ele alınmıştır.

Kölelere karşı muâmelede dikkatli davranma konusunda Hz. Peygamber kölesini döven bir sahâbîye hitâben yemin ederek, "Allah'ın sana karşı gücü, senin bu köleye karşı gücünden çok daha fazladır" buyurmuş,[483] böylelikle kölelere iyi davranmamanın ilâhî cezâyı gerektireceğine dair ümmetini uyarmıştır.

Kıskançlık ile ilgili olarak ise Hz. Peygamber, ümmeti hakkında şirkten değil, birbirlerini kıskanmalarından korktuğuna dair yemin etmiş,[484] ümmetinin şirke düşme ihtimalinin birbirlerini kıskanmaları ihtimâline kıyasla oldukça düşük olduğuna temas etmiştir.

Sarhoş olduğu için kendisine had uygulanan Himâr lakaplı, Abdullah adlı bir müslümanın bazılarınca lanetlenmesi üzerine de Hz. Peygamber, "Onu lânetlemeyin" buyurarak, onun, Allah ve Resûlü'nü sevdiğine dair yemin etmiştir.[485]

Zina cezasına çaptırılıp recmedilen Mâiz el-Eslemî hakkında ashâptan bazı kimselerin ileri geri konuştuğunu görünce de, onların zanlarını bertaraf etmek ve gıybetin çirkinliğini îzah etmek amacıyla, yemin ederek, Mâiz'in, o anda cennet nehirlerinde yüzdüğünü belirtmiştir.[486]

---

[481] Buhârî, *Zekât* 50; Müslim, *Zekât* 106; Nesâî, *Zekât* 85; Muvatta', *Câmi'* 106; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 257

[482] Nesâî, *Büyû'* 98

[483] Müslim, *Eymân* 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 120

[484] Buhârî, *Cenâiz* 71; *Menâkıb* 22; *Meğâzi* 25; *Rikâk* 7

[485] Buhârî, *Hudûd* 5

[486] Ebû Dâvud, *Hudûd* 23

Hz. Peygamber, içinde bulunduğu toplumun kötü bir geleneği olan atalarla övünme âdetini yasakladığı bir hadisinde de yemin ederek, "Domuzlan böceğinin burun delikleri ile yuvarladığı pislik, sizin Câhiliye'de ölen atalarımızdan hayırlıdır" buyurmuş,[487] atalarla övünmeyi haklı kılacak herhangi bir gerekçenin ileri sürülmesine imkân tanımamıştır.

Hz. Peygamber Fezâreoğulları'ndan bir adamın kendisine genç bir deve hediye etmesi akabinde bu şahsa bir takım hediyelerle mukabelede bulunmuş ancak bu hediyelerle söz konusu kişiyi memnun edemediğini görünce yemin ederek bundan böyle, Kureyş'li, Ensarî, Sakîfe yahut Devs kabilesine mensup şahıslar dışında, hiç kimseden hediye kabul etmeyeceğini belirtmiştir.[488]

Hz. Peygamber'in, insanların yüzlerine karşı övülmesinden hoşlanmadığı mâlumdur. Bu sebeple bir arkadaşını öven bir sahâbîye hitaben yemin ederek, "Kardeşin kendisini övdüğünü duysaydı asla iflâh olmazdı" buyurmuştur.[489]

Hz. Peygamber, insanlar arası ilişkilerin bozulma sebebinin işlenen bir takım günahlar olduğu yolundaki kanaatini ortaya koyduğu, "Birbirlerini sevdikleri halde, iki mü'minin araları açılırsa mutlaka içlerinden birinin işlediği bir günah buna sebep olmuştur"[490] hadisini de yeminle te'kid etmiştir.

Hz. Peygamber'in, Muâz b. Cebel'e hitâben yemin ederek, onu sevdiğini belirtmesi de ashabına duyduğu sevgiyi bazen yemin ederek açıkladığını göstermektedir.[491]

Hz. Peygamber'in, ashâbı mescide topladığı bir gün onlara hitaben yemin ederek, "Bugün sizi buraya öğüt vermek için toplamadım. Sizi, hıristiyan olan Temîm ed-Dârî'nin bey'at edip İslâm'a girmesi sebebiyle topladım" buyurması[492] da etrafındakilerin herhangi bir ümit yahut beklentisinden farklı bir şekilde hareket edeceği zaman, onları zihinlerinde tasarladıkları konudan çekip yeni bir konuya intibak ettirebilmek amacı ile yemine başvurduğunun bir göstergesidir.

---

[487] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 301

[488] Tirmizî, *Menâkıb* 73; Ebû Dâvud, *Büyû'* 81

[489] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 51

[490] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 68

[491] Ebû Dâvud, *Vitir* 26

[492] Müslim, *Fiten* 119; İbn Mâce, *Fiten* 33

3. Hayvanlarla İlişkiler

Tesbitlerimize göre insanların hayvanlara nasıl muâmele etmesi gerektiği konusunda Hz. Peygamber'in yeminle te'yid edilmiş bir hadisi bulunmakta olup Hz. Peygamber, yüzü damgalanmış bir merkep görmesinin ardından îrad ettiği bu hadisinde, "Asla merkeplerin yüzünü damgalamayacağına" dair yemin etmiştir.[493]

I. GİYİM-KUŞAM

Tesbitlerimize göre, giyim kuşam konuşunda Resûlullah'tan, yeminle te'kid edilmiş bir hadis nakledilmiştir. Hz. Peygamber'in, bu hadisinde, "Asla altın yüzük takmayacağına" dair yemin ettiği bilinmektedir.[494]

J. GELECEKTE VUKÛ BULACAĞI BİLDİRİLEN OLAYLAR

Hz. Peygamber'in, gelecekte vukû bulacağını bildirdiği olaylar ile ilgili hadislerden tesbit edebildiğimiz kadarıyla yirmi beş tanesi yeminle te'kid edilmiştir. Bu hadislerin yeminle te'kid edilmeleri, gaybe ait haberler içermelerinden dolayıdır.

Hz. Peygamber'in, yeminle te'kid ederek, "Medine kendileri için daha hayırlı olduğu halde bazı kimselerin Medine'den ayrılacaklarını",[495] "Yüz sene sonra ashâbından hiç kimsenin hayatta kalmayacağını"[496] ifâde ettiği hadisler bu başlık altında ele alınabilecek mâhiyettedir.

Hz. Peygamber'in, müslümanların bolluk ve rahata kavuşacaklarını ifâde ettiği, "Allah bu dinin egemenliğini öylesine güçlü kılacak ki, bir kadın tek başına Hîre'den yola çıkarak gelip Kâbe'yi tavaf edebilecek, Kisrâ b. Hürmüz'ün hazineleri fethedilecektir";[497] "Kisrâ ve Kayser'in hazinelerini Allah yolunda harcayacaksınız";[498] "Allah bu dinin egemenliğini öylesine güçlü kılacak ki, bir atlı, Allah'tan ve sürüsüne saldıracak herhangi bir kurttan korkmak dışında hiçbir şeyden

---

[493] Müslim, *Libas* 108

[494] Buhârî, *Eymân* 6; Müslim, *Libas* 53; Nesâî, *Zinet* 8

[495] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 403

[496] Müslim, *Fedâilu's-sahâbe* 218

[497] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 257

[498] Buhârî, *Farzu'l-humus* 8; *Menâkıb* 25; *Eymân* 3; Müslim, *Fiten* 76; Tinmizî, *Fiten* 41; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 240

korkmadan tek başına Yemen'den Hadramevt'e kadar seyahat edebilecektir";[499] "Dünya nîmetleri size öylesine bol verilecek ki, dünya nîmetlerinden başka sizden herhangi birinizin kalbini saptırabilecek hiçbir şey kalmayacaktır. Oysa ben sizi, gecesi ve gündüzü aynı olan bir aydınlık içinde bıraktım"[500] hadisleri de yeminle te'kid edilmiştir.

Hz. Peygamber ümmetinin kendisinden sonra uğrayacağı akîdevî zaafları ifâde ettiği "Yılanın, deliğine sığınıp kalması gibi, iman da bu iki mescit arasında sıkışıp kalacaktır";[501] "Ümmetimin içinden, sizin onların amellerinden hoşlanmayacağı bir taife ortaya çıkacak, okudukları Kur'ân, hançerelerini geçemeyecek ve okun yaydan çıkışı gibi İslâm'dan çıkacaklardır"[502] hadisleri ile ümmetinin uğrayacağı bölünmüşlüğü ifâde ettiği "Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacak, bunların biri cennete, diğer yetmiş ikisi ise cehenneme girecektir"[503] hadisini yeminle te'kid ettiği gibi, yine ümmetinin uğrayacağı amelî zaafları açıkladığı "Ümmetimin içinden, tuğyan, tekebbür, oyun ve eğlence içinde yaşayan bir taife ortaya çıkacak, haramları helal kılmaları sebebiyle maymun ve domuzlara dönüşeceklerdir";[504] "Adam öldürmenin öylesine artacağı bir zaman gelecek ki, ne katil neden öldürdüğünü ne de maktül niçin katledildiğini anlayabilecektir";[505] "Bir zaman gelecek ki, siyah yılanlar gibi birbirinizin boynunu vurup duracaksınız"[506] hadislerini de yeminle te'kid etmiştir. Hz. Peygamber'in yeminle te'yid ederek îrâd ettiği "Sizden önceki ümmetlerin yoluna uyacaksınız"[507] hadisi ise ümmetinin uğrayacağı hem akîdevî ve amelî zaaflara hem de bölünmüşlüğe vurgu yapmaktadır.

Hz. Peygamber, müslümanların kendisinden sonra mâruz kalacağı maddî felâketler ile ilgili olarak îrâd ettiği "Saldırgan hayvan sürüleri yüzünden Medine hurmalıklarını kırk yıl terk etmek zorunda kalacaksınız"[508] hadisi ile "Türklerin,

---

[499] Buhârî, *Menâkıb* 25; *İkrâh* 1; Ebû Dâvud, *Cihâd* 97; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 211

[500] İbn Mâce, *Mukaddime* 1

[501] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 184

[502] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 33

[503] İbn Mâce, *Fiten* 17

[504] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 329

[505] Müslim, *Fiten* 55, 56

[506] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 477

[507] Tirmizî, *Fiten* 18

[508] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 23

müslümanlara saldırarak, atlarını müslümanların mescitlerine bağlayacaklarını" ifâde ettiği hadisini de yeminle te'kid etmiştir.

Hz. Peygamber'in gelecekte vukû bulacak olaylardan söz ettiği hadislerinin bir kısmından da kıyâmet alâmetleri konu edinilmiştir. Hz. Peygamber'in yemin ederek kıyâmet alâmetlerinden söz ettiği bu hadislerinde, güvenilir kimsenin hainlikle suçlanıp hainlerin de güvenilir addedileceği;[509] müslümanların, kılıçlarını çekip kendi imamlarını öldüreceği;[510] insanların kabirlerin başına gidip iç çekerek hiç de dindar olmayan ölülerin yerinde olmayı istedikleri bir dönem gelmedikçe;[511] yırtıcı hayvanlar insanlarla konuşmadıkça ve kamçısının ucu veya ayakkabısının bağı sahibi ile konuşmadıkça; kişinin uyluğu ailesinin ne yaptığını kendisine bildirmedikçe[512] kıyâmetin kopmayacağını ifâde etmiştir. Hz. Peygamber'in kıyâmete yakın, Ye'cüc ve Me'cüc'ün seddi delip insanlara saldırmaya başladıktan sonra Allah'ın, onların üzerine küçük kurtçuklar göndererek onları helâk edeceğini ifâde ettikten sonra, yeryüzünün bütün hayvanlarının onların etleriyle en iyi şekilde beslenip semireceklerin belirttiği hadisini de yeminle desteklemiştir.[513]

Hadislerde yeminle te'yid edilerek varlığından söz edilen diğer kıyâmet alâmetleri ise deccalin ortaya çıkması ile Meryem oğlu İsa'nın yeryüzüne inmesi olaylarıdır.

Hz. Peygamber, yeminle te'yid ederek deccalden söz ettiği hadislerinde "Sonuncusu sol gözü şaşı deccal olan, yalancılıkları ile tanınacak otuz ayrı (kişi) ortaya çıkana kadar kıyâmetin kopmayacağını";[514] "Âdem'in yaratılışı ile kıyâmet saati arasında deccalden büyük bir fitne olmadığını"[515] ve "İnsanların deccali mü'min zannederek ona tâbi olacaklarını belirtmiştir.[516]

Meryem oğlu İsa'nın yeryüzüne inmesi hakkında ise "Çok yakında âdil bir hakem olarak Meryem oğlu İsa aranıza gelecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek ve

---

[509] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 199

[510] Tirmizî, *Fiten* 9

[511] Müslim, *Fiten* 54; İbn Mâce, *Fiten* 24

[512] Tirmizî, *Fiten* 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 84

[513] Tirmizî, *Tefsir* (*Kehf*) 6; İbn Mâce, *Fiten* 33; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 511

[514] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 16

[515] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 20

[516] Ebû Dâvud, *Melâhim* 14

cizyeyi kaldıracak, servet ve zenginlik öylesine artacak ki kimse mal istemez hâle gelecektir"[517] ve "Meryem oğlu İsa hac veya umre yahut her ikisini birden îfâ ederek Feccu'r-ravhâ'da telbiye getirecektir"[518] diye buyrulan hadisler yeminle te'kid edilmiştir.

K. KUR'ÂN'IN BAZI SÛRE VE ÂYETLERİ

Hz. Peygamber'in Fâtihâ Sûresi, İhlâs Sûresi ve Âyetü'l-kürsînin fazîletine işaret ettiği üç hadisi yeminle te'yid ettiğini tesbit etmiş bulunuyoruz. Hz. Peygamber bu hadislerde "Tevrat'ta, İncil'de, ZEbûr'da ve Furkan'da Fâtihâ Sûresi gibi bir sûre indirilmediğini";[519] "Âyetü'l-kürsî'nin âdeta iki dudağı, bir dili varmışcasına Arş'ın sahibini takdis edip durduğunu"[520] ve "İhlâs Sûresi'nin Kur'ân'ın üçte birine denk olduğunu"[521] yeminle te'kid ederek ifâde etmiştir.

L. TIP

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber'in tıbbî konulardan söz ettiği hadislerinin ikisi yeminle te'yid edilmiştir. Bu hadislerin birinde Hz. Peygamber bir çeşit un çorbası olan telbinenin mideyi temizlediği yolundaki tecrübesini yeminle te'yid ederek açıklarken,[522] bir diğerinde emzikli kadınla cinsel ilişki veya gebeliği ilerlemiş bir kadının süt emzirmesi anlamına gelen "ğayl"in zararından söz etmiş ve bu zararın çocuk yetişip ata binecek yaşa geldiğinde bile tesirini göstererek onun ölümüne neden olabilecek boyutta olduğunu ifâde etmiştir. [523]

---

[517] Buhârî, *Büyû'* 102; *Ehâdîsu'l-enbiya* 49; Müslim, *İman* 242, 243; Tirmizî, *Fiten* 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 272

[518] Müslim, *Hac* 216; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 540

[519] Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 357

[520] Müslim, *Salâtu'l-müsâfirîn* 258; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 142

[521] Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân* 13; *Eymân* 3; *Tevhid* 1; Ebû Dâvud, *Vitr* 19; Nesâî, *İftitâh* 69; Muvatta', *Kur'ân* 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 15

[522] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI,79

[523] İbn Mâce, *Nikah* 61; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 457

SONUÇ

Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler içerdikleri dil ve üslûp yönünden incelendiğinde bir çok hadisin yemin lafzı ile başladığı dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber'in bazı hadislerin îradında yeminli anlatıma başvurması, doğup geliştiği ve peygamber olarak gönderildiği eski Arap toplumunda yemine verilen ehemmiyet ve atfedilen kutsiyetten kaynaklanmakta idi. Bu toplumda yemin doğruluğun başlıca garantisi idi ve yalan yere yemin edenin en kısa sürede ilâhî bir cezaya çarptırılacağına dair kuvvetli bir inanış bulunmaktaydı. Bunun yanısıra gerek İslâm öncesi Arap toplumunda gerekse diğer kültürlerde, taşıdığı anlam itibâriyle yemin, herhangi bir hususun doruluğuna Allah'ı şâhit tutmak anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, risâletini ve öğretilerini tebliğ etmede yemine başvurması, sözlerini isbat ve muhâtaplarını iknâ etme bakımından önem arz etmektedir.

Kütüb-i Tis'a bünyesinde yaptığımız araştırmaya göre Resûlullah'ın yemin lafızları ile başlayan hadislerinin sayısı iki yüz yetmiş yediye ulaşmakta; bu hadislerin başında yer alan yeminler ise yirmi beş ayrı lafız halinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak mükerrerler dışında bütün merfû ve kavlî hadislerin miktârı ile ilgili net bir rakama sahip olamayışımızdan ötürü, Hz. Peygamber'in yemin ederek îrâd ettiği bu iki yüz yetmiş yedi hadisin diğer hadislere oranına yahut hadislerde yeminin hangi sıklıkla kullanıldığına dair herhangi bir veri sunamamaktayız. Bununla birlikte bu hadisler, akâid konuları ağırlıklı olmak üzere ibâdetler, muâmelât, fezâil, fiten, cihâd, libâs, tefsir ve tıp konuları gibi musannef eserlerin ana bölümlerinin tamamına yayılacak biçimde zengin bir konu dağılımına sahiptir. Bu hadislerin te'kidinde kullanıldığını tesbit ettiğimiz yirmi beş ayrı yemin lafzında ise, ya Allah'ın isminin önüne çeşitli kasem edatları getirilmiş yahut Allah'ın muhtelif sıfatları zikredilmiştir. Bu lafızlar incelendiğinde İslâm öncesi Araplr arasında oldukça sık kullanılan "Kâbe üzerine" yahut "Ataların veya muhâtabın hayatı adına" yapılan yeminlerin Hz. Peygamber tarafından "Kâbe'nin Rabbi" ve "Allah'ın ebedîlîği adına" yapılan yeminlere dönüştürülerek İslâmîleştirildiği görülmektedir.

Hz. Peygamber'in yemin etmeye yönelmesi onun Arapça'yı nasıl kullandığı ve İslâm'ı tebliğ etmede nasıl bir üslûp benimsediği göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber'in Arapların en fasîh konuşanı olduğu hususu dikkate alınacak olursa, hadislerin başında yer alan yemin lafızlarının zâid ifâdeler oldukları yahut herhangi bir hedef gözetilmeksizin beyân edildikleri ileri sürülemez.

Yeminli anlatım, Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ üslûbu açısından değerlendirildiğinde ise bu anlatım biçiminin yalnızca bir iknâ unsuru değil aynı zamanda bir isbât metodu olduğu da görülecektir. Bununla birlikte yemin, dinleyenlerin konuya odaklanmasını sağlamakta ve anlatımda diyaloğ oluşmasını, söylenenlerin karşılıklı muvâfakata dayandırılmasını sağlamaktadır.

Yeminle te'yid edilmiş hadislerden ve gerek Arap toplumunda gerek diğer kültürlerde genel olarak yeminin kullanım amaçları ve alanlarından yola çıkarak yaptığımız tesbitlere göre Hz. Peygamber, yemini te'kid, isbat, iknâ, Allah'ı tâzim edip etrafındakilere hatırlatma, bir takım yanlış kanaatleri düzeltip haksız iddiâları nefyetme, ashâbın tahmin ve tahayyüllerinin ötesinde bir takım müjde ve uyarılarda bulunma, herhangi bir üzüntü ve sıkıntı esnâsında ashâbını rahatlatma veya bir konudaki azim ve kararlılığını etrafındakilere bildirme amaçları ile kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I-VI, İstanbul 1402/1982.

Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddin Alî b. Sultan Muhammed el-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtîh şerhu Miskâti'l-Mesâbîh,* I-X, Beyrut 1412.

Aynî, Ebû Muhammed Bedruddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî,* I-XX, Kâhire 1392/1972.

Bayraktar, İbrâhim, *Edebî ve İlmî Açıdan Hadis,* İzmir 1993.

Beyzâvî, Ebû Saîd Nâsiruddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Ğâyetu'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ,* I-II, Dammâm, ts. (Dâru'l-Islâh).

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh.*

_____, *el-Edebu'l-Müfred,* Beyrut 1405/1985.

_____, *Kitâbu'd-duafâi's-sağîr* (nşr. Bûrân ed-Danâvî), Beyrut 1404/1984.

_____, *Kitâbu't-târîhi'l-kebîr,* I-XII, Beyrut 1411/1991

_____, *Kitâbu't-târîhi's-sağîr,* I-II, Halep 1977

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn,* I-IV, Beyrut 1968

Canney, Maurice A. Canney, "Oath (Semitic)", *ERE, IX, 436-438.*

Cerrahoğlu, İsmâil, *Tefsir Usûlü,* Ankara 1979.

Cevâd Ali, *el-Mufassal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm,* I-X, Beyrut 1978.

Crawley, A. E. Crawley, "Oath (Introductury and Primitive)", *ERE,* IX, 430-434.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *Sünen.*

Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünen.*

Ferâhî, Abdulhamid Ferâhî, *el-İm'ân fî aksâmi'l-Kur'ân,* Dımaşk 1415/1994.

Hâkim, el-Hâkim Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs,* Beyrut 1400/1980.

Halife, Ebû Amr Halife b. Hayyat, *Kitâbu't-tabakât* (nşr. Ekrem Ziyâ el-Umerî), Riyâd 1402/1982.

Hatib, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad (Medînetu's-Selâm),* I-XIV, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye).

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdilberr en-Nemerî el-Kurtubî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb,* I-IV, Beyrut 1328.

İbn el-Cevzî, Cemâluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *Kitâbu'd-duafâ ve'l-metrûkîn* (nşr. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I-III, Beyrut 1406/1986.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl,* I-X, Beyrut 1408/1988.

İbn el-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzuddin Ali b. Muhammed b. el-Esîr, *el-Lübâb fî tehzîbi'l-ensâb,* I-II, Beyrut ts. (Dâru Sâdır).

_____, *Üsdü'l-ğâbe fî mârifeti's-sahâbe,* I-VII, Kâhire, ts. (eş-Şa'b).

İbn el-Faradî, Ebû'l-Velîd Abdullah b. Muhammed el-Ezdî, *Kitâbu târîhi ulemâi'l-Endülüs* (nşr. Francıscus Codera), I-II, Madrid 1890.

İbn Hacer, Şihâbuddin Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî,

Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XV, Beyrut 1416/1996.

_____, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe,* I-IV, Beyrut 1328.

_____, *Takrîbu't-Tehzîb* (nşr. Muhammed Avvâme), Beyrut 1412/1992.

_____, *Tehzîbu't-Tehzîb,* I-XII, Beyrut 1327.

İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zemân* (nşr. İhsan Abbâs), I-VII, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır).

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyid), I-III, Haleb 1396.

_____, *Kitâbu's-sikât,* I-X, Beyrut 1408/1988.

_____, *Kitâbu meşâhîri'l-ulemâi'l-emsâr,* Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye)

İbn İmâd, Ebû'l-Felâh Abdulhayy b. el-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb,* I-IV, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye).

İbn Kayyim, Ebû Abdillah Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye, *el-Fevâidu'l-muşevvak ilâ 'ulûmi'l-Kur'ân ve 'ilmu'l-beyân,* Beyrut 1402/1982.

_____, *et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân,* Beyrut 1402/1982.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen.*

İbn Maîn, Yahya b. Maîn, *Yahya b. Maîn ve kitâbuhu't-Târîh* (nşr. Muhammed Nûr Seyf), I-IV, Mekke 1399/1979.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukrim Manzûr el-Mısrî el-Ifrıkî, *Lisânu'l-Arab,* I-XV, Beyrut, ts. (Dâru Sadr).

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ,* I-IX, Beyrut, ts. (Dâru Sadr)

İbn es-Salâh, Ebû Ömer Osmân b. Abdirrahman eş-Şehrizûrî, *Mukaddimetu İbni's-Salâh* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kâhire, ts. (Dâru'l-Meârif).

İnan, Abdulkâdir, "Eski Türklerde ve Folklarda Ant", *DTCF Dergisi,* c. VI, sa. 4 (1948), s. 317-330.

Kadı İyaz, Ebu'l-Fadl İyâz b. Mûsâ el-Yahsûbî, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* (nşr. Hüseyin Muhammed Nîl), I-II, Beyrut, ts.

Kalkaşendî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ fî dîvâni'l-inşâ,* I-XIV, Beyrut 1407/1987.

Kastallânî, Ebû Bekr Kutbuddin Muhammed Muhammed b. Ahmed el-Kalkaşendî, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî,* I-X, Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî).

Kazancı, Ahmed Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitâbeti,* İstanbul 1992.

Matlûb, Mahmûd, *Ebû Yûsuf (Hayâtuhu ve âsâruhu'l-fıkhiyye),* Bağdad 1972.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'.*

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *A'lâmu'n-nübüvve,* Beyrut 1407/1987.

Meydânî, Abdurrahman Hasen Habenneke, *Kavâidu't-tedebburi'l-emsel fî kitâbi'llâhi azze ve cel,* Dımaşk 1989.

Mizzî, Cemâluddin Ebu'l-Haccac Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl* (nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Beyrut 1403/1987.

Mustansır Mir, "The Qur'anic Oaths: Farahi's Interpretation", *İslâmic Studies,* c. XXIX, sa. 1 (1990), s. 5-27.

Münâvî, Addurraûf el-Münâvî, *Feydu'l-kadîr şerhu Câmii's-sağîr,* I-VI, Beyrut, ts. (Dâru'l-mârife).

Müneccid, Salâhuddîn el-Müneccid, *Mu'cemu mâ ullife an Resûlillah,* Beyrut 1402/1982.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh.*

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen.*

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Tefsîr,* I-IV, Mısır, ts. (Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye).

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât,* I-II, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye).

Pedersen, Johs., "Kasem", *MEB İslâm Ansiklopedisi,* VI, 374-378.

Râfiî, Mustafa Sâdık er-Rafiî, *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-belâğatu'n-nebeviyye,* Kâhire 1961.

Râzî, Fahruddin Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr,* I-XXX, Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî).

Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm, eş-şehîr bi Tefsîri'l-menâr,* I-X, Kâhire, ts. (Mektebetu'l-Kâhire).

Sabbâğ, Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, *el-Hadîsu'n-nebevî; Mustalahuhu, belâğatuhu ve kütübuh,* 1408/1986.

Sehârenfûrî, Halil Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlu'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd,* I-XX, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye).

Sindî, Ebû'l-Hasen el-Hanefî es-Sindî, *Şerhu Sünen-i İbn Mâce el-Kazvînî,* I-II, Beyrut, ts. (Dâru'l-Ceyl).

_____, *Hâşiyetu Sahîhi'l-Buhârî,* I-IV, Kâhire 1953.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr fî ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr,* I-II, Kâhire 1321.

_____, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân,* Mısır 1370/1951.

_____, *Tabakâtu'l-huffâz* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kâhire 1393/1973.

Tıybî, Şerefuddin Huseyn b. Muhammed et-Tıybî, *Şerhu't-Tıybî alâ Mişkâti'l-Mesâbih, el-müsemmâ el-Kâşif an hakâiki's-Sünen* (nşr. Abdulğaffâr

Muhibullah), I-XII, Mekke 1413.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünen.*

_____, *eş-Şemâilu'n-nebeviyye ve'l-hasâilu'l-Mustafaviyye* (nşr. Fevvâz Ahmed Zemlî), Beyrut 1418/1996.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (nşr. İbrâhim et-Terzî), I-XXV, Beyrut 1408/1988.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Dîvânu'd-duafâ ve'l-metrûkîn,* I-II, Beyrut 1408/1978.

_____, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâyetun fi'l-Kütübi's-Sitte,* I-III, Beyrut 1403/1983.

_____, *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî), I-IV, Beyrut 1382/1963.

_____, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (nşr. Şuayb el-Arnavûd v.dğr.), I-XXV, Beyrut 1414/1994.

_____, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm, Havâdis ve vefeyât* (h. 101-120), Beyrut 1410/1990.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fî 'ilmi'l-luğa,* Beyrut 1410/1990.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur 'ân* (nşr. Ebû'l-Fadl İbrâhim), I-IV, Mısır 1377/1958.

٢٧ ـ حدثنا عبد الله[١] حدثني أبي[٢] حدثنا إسماعيل[٣] عن الجُرَيري[٤] عن أبي صَخْر العُقيلي[٥] حدثني رجل من الأعراب[٦] قال: جلبت جَلوبة إلي المدينة في حياة رسول الله صلى الله عليه و سلم فلما فرغتُ من بيعتي قلتُ لألقين هذا الرجل فلأسمعن منه. قال فتلقاني بين أبي بكر و عُمر يمشون فتيعتّهم في أقفائهم حتى أتوا على رجل من اليهود ناشرا التوراة يقرؤها يُعَزي بها نفسه علي ابن له في الموت كأحسن الفتيان و أجمله فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم:

"أنشدك بالذي أنزل التوراة[٧] هل تجد في كتابك ذا صفتي و مخرجي؟"

التخريج:

٢٧ ـ مسند احمد بن حنبل، ٤١١/٥.

دراسة السند:

١ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.

٢ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.

٣ ـ انظر إلي هامش الحديث التاسع.

٤ ـ هو الإمام المحدث أبو مسعود سعيد بن إياس الجُرَيري البصري (٧٦١/١٤٤). قال ابن معين و الذهبي بأنه ثقة. قال أبو حاتم: "تغير حفظه قبل موته"؛ قال ابن عُلية أنه كبر فرق (التاريخ الكبير، ٤٥٦/٣؛ الجرح، ١٢/٤؛ سير، ١٥٣/٦؛ ميزان، ١٢٧/٢).

٥ ـ هو أبو صخر عبد الله بن قدامة العُقيلي، من الصحابة، من سُكان البصرة (الإستيعاب، ١٠٨/٤؛ أسد الغابة، ١٧١/٦؛ الإصابة، ١٠٧/٤).

٦ ـ اسم مبهم.

تحقيق المتن:

٧ ـ عند ابن الأثير في أسد الغابة في ١٧١/٦ و عند ابن حجر في الإصابة في ١٠٧/٤ بزيادة: "علي موسى، و أنشدك بالذي فلق البحر لبني إسرائيل".

٢٦ ـ حدثنا عبد الله[١] قال حدثني أبي[٢] قال حدثنا مصعب بن المقدام[٣] و حُجين بن المُثنى[٤] قالا حدثنا إسرائيل[٥] قال حدثنا عبد الله بن عِصمة العجلي[٦] قال سمعتُ أبا سعيد الخدري[٧] يقول إن رسول الله صلى الله عليه وسلم أخذ الراية فهزها ثم قال: "من يأخذها بحقها" فجاء فلان فقال: "أنا" قال: "أمِط" قم جاء رجل فقال: "أمط" ثم قال النبي صلى الله عليه وسلم:

"و الذي كرم وجه محمد لأعطينها رجلا لا يفِر هاك يا علي."

التخريج:
٢٦ ـ مسند أحمد بن حنبل، ١٦/٣

دراسة السند:
١ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.
٢ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.
٣ ـ هو أبو عبد الله مُصعب بن المِقدام الخَثعَمي الكوفي (٨١٨/٢٠٣). يروى عن الثوري و زائدة و داود الطائي و روى عنه محمد بن رافع و أبو بكر بن أبي شيبة. قال أبو حاتم بأنه ثقة و ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر: "صدوق له أوهام" (الجرح، ٣٠٨/٤؛ الثقات، ١٧٥/٩؛ تقريب، ٥٣٣).
٤ ـ هو أبو عمرو حُجَين بن المثني اليماني اللؤلؤي (٨٢٠/٢٠٥). سكن بغداد و وُلي قضاء خراسان. قال ابن سعد و ابن حجر بأنه ثقة و ذكره ابن حبان في الثقات (التاريخ الكبير، ١٣٤/٣؛ الجرح، ٣١٩/٢؛ الثقات، ٢١٩/٨؛ تاريخ بغداد، ٢٨٢/٨؛ سير، ٣٢٦/١٠؛ الكاشف، ١٥١/١؛ تقريب، ١٥٤).
٥ ـ هو الإمام الحجة إسرائيل بن ونس بن أبي إسحاق الهمْداني السبيعي الكوفي (٧٧٦/١٦٠). قال أحمد بن حنبل: "إسرائيل ثبت في الحديث"؛ قال يحيى بن معين و العجلي بأنه ثقة و قال أبو حاتم الرازي: "ثقة صدوق"؛ قال يعقوب بن شيبة: "صدوق، و ليس بالقوي" و قال النسائي: "ليس به بأس" (الطبقات، ٣٧٤/٦؛ الجرح، ٣٣٠/٢؛ تاريخ بغداد، ٢٠/٧؛ ميزان، ٢٠٨/١؛ سير، ٢٥٥/٧).
٦ ـ هو أبو عُلوان عبد الله بن عِصمة أو عُصْم اليمامي، نزيل الكوفة. روى عن أبي سعيد و ابن عمر و ابن عباس، و روى عنه إسرائيل و شريك. قال أبو حاتم: "شيخ"؛ و قال أبو زُرعة: "ليس به بأس"؛ و قال ابن حجر: "صدوق يخطىء" و ذكره ابن حبان في الثقات فقال: "يخطىء كثيرا" (الجرح، ١٢٦/٢؛ الثقات، ٥٧/٥؛ تقريب، ٣١٤).
٧ ـ انظر إلي هامش الحديث الرابع.

٢٥ ـ حدثنا العباس بن عثمان الدمشقي[١] حدثنا الوليد بن مسلم[٢] حدثنا محمد بن مهاجر الأنصاري[٣] حدثني الضحاك المَعافِري[٤] عن سليمان بن موسى[٥] عن كُرَيب مولى ابن عباس[٦] قال حدثني أسامة بن زيد[٧] قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم ذات يوم لأصحابه:

"ألا مُشمِّرٌ للجنة. فإن الجنة لا خطر لها. هي و رَبِّ الكعبة نورٌ يَتلألأ و ريحانة تَهتَزّ و قصر مَشيد و نَهر مُطرد..."

التخريج:
٢٥ ـ ابن ماجة، الزهد، ٣٩

دراسة السند:
١ ـ هو أبو الفضل عباس بن عثمان بن محمد البَجَلي الدمشقي (٨٥٣/٢٣٩). قال أبو حاتم بأنه ثقة؛ ذكره ابن حبان في الثقات و قال: "ربما خالف"؛ و قال ابن حجر: "صدوق يخطئ" (الجرح، ٢١٨/٦؛ الثقات، ٥١٠/٨؛ تقريب، ٢٩٣).
٢ ـ هو الإمام الحافظ أبو العباس الوليد بن مسلم الدمشقي (٨١٠/١٩٥). عالم أهل الشام. صنف التصانيف و تصدى للإمامة، واشتهر اسمه. قال ابن سعد بأنه ثقة؛ و قال أبو حاتم: "صالح الحديث"؛ وقال احمد بن حنبل: "ليس أحد أروى لحديث الشاميين من الوليد بن مسلم"؛ و اقل الذهبي: "ثقة حافظ، لكن رديء التدليس"؛ و قال ابن حجر: "ثقة لكنه كثير التدليس و التسوية" (التاريخ لابن معين، ٦٣٤؛ تهذيب الاسماء، ١٤٧/٢؛ طبقات القراء، ٣٦٠/٢؛ سير، ٢١١/٩؛ تهذيب التهذيب، ١٥١/١١).
٣ ـ هو محمد بن مهاجر الأنصاري الدمشقي (٧٥٤/١٣٧). أخو عمرو بن مهاجر، مولى أسماء بنت يزيد الأشعرية أو الأشهلية. ذكره ابن حبان في الثقات و قال يحيى بن معين و ابن حجر بأنه ثقة (الجرح، ٩١/٨؛ الثقات، ٤١٣/٧؛ تقريب، ٥٠٩).
٤ ـ هو الضحاك المعافري الدمشقي البزاز. ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر: "لا يعرف" (الثقات، ٣٢٥/٨؛ تهذيب التهذيب، ٤٥٥/٤).
٥ ـ هو الإمام الكبير أبو أيوب سليمان بن موسى الدمشقي (٧٣٧/١١٩). كان مفتي دمشق.قال يحيى بن معين بأنه ثقة؛ و قال ابو حاتم: "محله الصدق"؛ و قال البخاري: "عنده مناكير"؛ قال النسائي: "هو أحد الفقهاء، و ليس بالقوي في الحديث"؛ و قال ابن عدي: طهو فقيه راو، حدث عنه الثقات. روى أحاديث ينفرد بها لا يرويها غيره، و هو عندي ثبت صدوق" (طبقات خليفة، ٣١٢؛ الجرح، ١٤١/٤؛ تهذيب الكمال، ٥٥٠؛ تاريخ الإسلام، حوادث و وفيات ١٠١-١٢٠، ص. ٣٧٣؛ سير، ٤٣٣/٥؛ شذرات، ١٥٦/١).
٦ ـ هو الإمام أبو رشدين كُرَيب بن أبي مسلم الهاشمي العباسي (٧١٦/٩٨). قال ابن سعد و يحيى بن معين و النسائي بأنه ثقة. (الطبقات، ٢٩٣/٥؛ التاريخ الكبير، ٣٣١/٧؛ سير، ٤٧٩/٤؛ تهذيب التهذيب، ٤٣٣/٨؛ شذرات، ١١٤/١).
٧ ـ هو أبو محمد أسامة بن زيد بن حارثة الكلبي (٦٧٨/٥٩). صحابي، مولى رسول الله من أبويه و كان يسمى "حِب رسول الله" و استعمله النبي صلى الله عليه وسلم و هو ابن ثماني عشرة سنة. فضائله كثيرة و أحاديثه مشهورة (الإستيعاب، ٥٧/١؛ أسد الغابة، ٧٩/١؛ الإصابة، ٣١/١).

٢٤ ـ حدثنا عبد الله بن أبي الأسود[١] حدثنا مُعْتمر[٢] سمعت أبي[٣] حدثنا قتادة[٤] عن عُقبة بن عبد الغافر[٥] عن أبي سعيد[٦] عن النبي صلى الله عليه و سلم أنه ذكر رجلا فيمن سلف أو فيمن كان قبلكم قال كلمة يعني أعطاه الله مالا و ولدا فلما حَضَرَت الوفاة قال لبنيه: "أي أبٍ كنت لكم؟" قالوا: "خير أبٍ" قال: "فإنه لم يبتئر أو لم يبتئز عند الله خيرا. و إن يقدر الله عليه يعذبه فانظروا إذا مُت فأحرقوني حتى إذا صرت فحما فاسحقوني أو قال الإسْكَنْدَرية، فإذا كان يوم ريح عاصف فأذّروني فيها". فقال نبي الله صلى الله عليه و سلم:

"فأخذ مواثيقهم على ذلك، و ربي ففعلوا ثم أذْرَوْه في يوم عاصف[٧]"

التخريج:

٢٤ ـ البخاري، التوحيد، ٣٥ (مسلم، التوبة، ٢٧؛ مسند أحمد بن حنبل، ٦٩/٣)

دراسة السند:

١ ـ هو الإمام الحافظ أبو بكر عبد الله بن محمد بن حُميد بن الأسود البصري (٨٣٧/٢٢٣). قال يحيى بن معين: "لا بأس به"؛ و قال الخطيب: "كان حافظا متقنا" (الجرح، ١٥٩/٥؛ تاريخ بغداد، ٦٢/١٠؛ سير، ٦٤٨/١٠؛ تهذيب التهذيب، ٦/٦).

٢ ـ هو الإمام الحافظ أبو محمد مُعْتمر بن سليمان بن طَرْخان التيمي البصري (٨٠٢/١٨٧). كان من كبار العلماء. قال ابن معين و ابن سعد: "ثقة"؛ و قال أبو حاتم: "ثقة صدوق"؛ و ذكره ابن حبان في الثقات (الطبقات، ٢٩٠/٧؛ الجرح، ٤٠٢/٨؛ الثقات، ٥٢١/٧؛ تهذيب الكمال، ١٣٥٠؛ سير، ٤٧٧/٨؛ تهذيب التهذيب، ٢٢٧/١٠).

٣ ـ هو الإمام سيخ الإسلام أبو المعتمر سليمان بن طرخان التيمي البصري (٧١٥/٩٧). قال شعبة: "ما رأيت أحدا أصدق من سليمان التيمي"؛ قال ابن سعد و أحمد بن حنبل و يحيى بن معين و النسائي و العجلي بأنه ثقة؛ قال علي بن المديني: "له نحو مائتين حديث" (الطبقات، ١٨/٧؛ طبقات خليفة، ٢١٩؛ التاريخ الصغير، ٧٤/٢؛ ميزان، ٢١٢/٢؛ سير، ١٩٥/٦).

٤ ـ انظر إلي هامش الحديث السابع.

٥ ـ هو أبو نهار عُقبة بن عبد الغافر الأزدي العَوْذي البصري (٧٠٢/٨٣). روى عن أبي سعيد الخدري و روى عنه قتادة و يحيى بن أبي إسحاق و يحيى بن أبي كثير. ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر بأنه ثقة (الجرح، ٣١٢/٦؛ الثقات، ٢٢٤/٥؛ تقريب، ٣٩٥).

٦ ـ انظر إلي هامش الحديث الرابع.

تحقيق المتن:

٧ ـ عند مسلم: "ففعلوا ذلك و ربي فقال الله ما حملك على ذلك"؛ و عند أحمد: "و ربي ففعلوا و ربي لما مات أحرقوه".

٢٣ ـ حدثني أبو الطاهر أحمد بن عمرو بن سَرْح[١] قال أحبرنا ابن وهب[٢] قال أخبرني يونس[٣] عن ابن شهاب[٤] قال حدثني كثير بن عباس بن عبد المطلب[٥] قال قال عباس[٦] شهدتُ مع رسول الله يوم حنين. أخذ رسول الله صلى الله عليه و سلم حصيات فرَمى بهن وُجوه الكفار ثم قال:

" انْهَزَمُوا و رَبِّ محمد[٧] !"

التخريج:

٢٣ ـ مسلم، الجهاد، ٧٦؛ (مسند أحمد بن حنبل، ٢٠٧/١).

دراسة السند:

١ ـ هو الإمام الحافظ أبو الطاهر أحمد بن عمرو بن عبد الله بن عمرو بن السرح الأموي المصري (٨٦٤/٢٥٠). قال أبو حاتم: "لا بأس به"؛ و ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر لأنه ثقة (الجرح، ٤٢/٢؛ الثقات، ٢٩/٨؛ الجمع، ١٤؛ سير، ٦٢/١٢؛ تقريب، ٨٣).

٢ ـ هو الحافظ أبو محمد عبد الله بن وهب بن مسلم الفِهري المصري (٨١٢/١٩٧). له كتاب "الموطأ" و " الجامع" و "البَيعة"و "المناسك" و "المغازي" و "الردة" و "تفسير غريب الموطأ" و غير ذلك. قال أبو زُرعة و يحيى بن معين و ابن عدي بأنه ثقة و قال أبو حاتم: "صدوق صالح الحديث" (تاريخ خليفة، ١٩٧؛ الجرح، ١٨٩/٥؛ الكاشف، ١٤١/٢؛ سير، ٢٢٣/٩).

٣ ـ هو الإمام المحدث أبو يزيد يونس بن يزيد بن أبي النجاد الأيلي (٧٧٥/١٥٩). قال يحيى بن معين: "أثبت الناس في الزهري يونس" و قال أيضا بأنه ثقة؛ و قال أبو زرعة: "لا بأس به" و ذكره ابن حبان في الثقات (الجرح، ٢٤٧/٩؛ الثقات، ٦٤٨/٧؛ سير، ٢٩٧/٦؛ تهذيب التهذيب، ٤٥٠/١١؛ شذرات، ٢٣٣/١).

٤ ـ انظر إلى هامش الحديث الثاني.

٥ ـ هو أبو تمام كثير بن العباس بن عبد المطلب الهاشمي، ابن عم رسول الله صلى الله عليه و سلم. أدرك النبي و هو صغير و لم يصح سماعه منه. مات بالمدينة في خلافة عبد الملك (الإستيعاب، ٣١٧/٣؛ أسد الغابة، ٤٦٠/٤؛ الإصابة، ٣١٠/٣).

٦ ـ هو أوب الفضل عباس بن عبد المطلب، عم رسول الله صلى الله عليه و سلم (٦٥٢/٣٢). كان أسن من رسول الله. أسلم قبل الهجرة و كان رسول الله يعظمه و يكرمه بعد إسلامه (أسد الغابة، ١٦٤/٣؛ الإصابة، ٢٧١/٢).

تحقيق المتن:

٧ ـ عند أحمد: "و رب الكعبة".

٢٢ ـ حدثنا عبد الله[١] قال حدثني أبي[٢] قال حدثنا يحيى بن سعيد[٣] عن زكريا[٤] و وكيع[٥] قال حدثنا زكريا عن يحيى في حديثه قال حدثني عامر[٦] عن خارجة بن الصلت[٧] قال يحيى التميمي عن عمه[٨] أنه أتى رسول الله صلى الله عليه و سلم ثم أقبل راجعا من عنده فمَر على قوم عندهم رجل مجنون موثق بالحديد فقال أهله إنا قد حُدثنا أن صاحبكم هذا قد جاء بخير فهل عنده شيء يداويه قال فرقيته بفاتحة الكتاب قال وكيع ثلاثة أيام كل يوم مرتين فبرأ فأعطوني مائة شاة فأتيتُ رسول الله صلى الله عليه و سلم فأخبرته فقال:

"خذها، فلعمري من أكل برُقية باطل لقد أكلتَ برُقية حق".

التخريج:

٢٢ ـ مسند أحمد بن حنبل، ٢١١/٥

دراسة السند:

١ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.

٢ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.

٣ ـ انظر إلي هامش الحديث الثالث عشر.

٤ ـ هو قاضي الكوفة أبو يحيى زكريا بن أبي زائدة الهمداني الكوفي (٧٦٦/١٤٩). قال أحمد: "ثقة حلو الحديث"؛ و قال أبو حاتم: "لين الحديث يدلس"؛ و قال أبو زرعة: "صُويلح"؛ ذكره ابن حبان في الثقات، قال ابن حجر: "ثقة و كان يدلس" (طبقات خليفة، ١٦٨؛ التاريخ الصغير، ٩١/٢؛ الجرح، ٥٩٣/٣؛ الثقات، ٣٣٤/٦؛ مشاهير علماء الأمصار، ١٧٠؛ سير، ٢٠٢/٦؛ تقريب، ٢١٦؛ شذرات، ٢٢٤/١).

٥ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.

٦ ـ انظر إلي هامش الحديث الثالث عشر.

٧ ـ هو خارجة بن الصلت بن صحار التميمي. من طبقة التابعين. روى عن عمه و روى عنه الشعبي. ذكره ابن حبان في الثقات (الثقات، ٢١٠/٤؛ تهذيب التهذيب، ٧٥/٣).

٨ ـ هو عُلاقة أو علاء أو عُلاثة بن صُحار أو شَجار السليطي. و سَليط من تميم. و قال خليفة: "اسم عم خارجة عبد الله بن عِثير (أسد الغابة، ٧٧/٤، ٧٩).

٢١ ـ قال: فانصرفنا و أقبلتُ عليه فقلتُ: " يا رسول الله هل لأحَد ممن مضى من خير في جاهليتهم؟" قال قال رجل من عُرض قريش: "والله إن أباك المنتفق لفي النار" قال فلكأنه وقع حَر بين جلدي و وجهي و لحمي مما قال علي رؤوس الناس فهَمَمْتُ أن أقول و أبوك يا رسول الله ثم إذا الأخرى أجهلُ فقلتُ: "يا رسول الله و أهلكَ؟" قال:

"و أهلي لعَمْرُ اللهِ ما أتيتَ عليه من قبر عامري أو قرشي من مشرك فقُل أرسلني إليك محمد فأبشرك بما يسوءك تُجَر علي وجهك و بطنك في النار"

التخريج:
٢١ ـ مسند احمد بن حنبل، ١٤/٤

دراسة السند:
(الحديث هو قِسم من الحديث العشرين)
١ ـ هو لقيط بن عامر. انظر إلي هامش الحديث العشرين.

٢٠ ـ حدثنا عبد الله[١] قال كتب إلي إبراهيم بن حمزة بن محمد بن حمزة بن مصعب بن الزبي[٢]ر قال كتبتُ إليك بهذا الحديث و قد عرضته و جمعته على ما كتبتُ به إليك فحدث بذلك عني قال حدثني عبد الرحمن بن المغيرة الحزامي[٣] قال حدثني عبد الرحمن بن عَياش السمَعي الأنصاري القُبائي من بني عمرو بن عوف[٤] عن دَلْهَم بن الأسْوَد بن عبد الله بن حاجب بن عامر بن المُنْتَفِق العُقيلي[٥] عن أبيه[٦] عن عَمه لقيط به عامر[٧] قال دلهم و حدثنيه أبي الأسودُ عن عاصم بن لَقيط[٨] أن لقيطا خرج وافدا إلي رسول الله صلى الله عليه و سلم و معه صاحب له يقال له نَهيك بن عاصم بن مالك بن المنتفق قال لقيط فخرجتُ أنا و صاحبي حتى قدمنا علي رسول الله صلى الله عليه و سلم لانسلاخ رجب .....قلتُ: "يا رسول الله علّمنا مما تُعلّم الناس.." قال:

"تلبثون ما لبثتم ثم يُتوفى نبيكم صلى الله عليه وسلم ثم تلبثون ما لبثتم ثم تُبعث الصائحة، لَعَمْرُ إلهك ما تدَعُ علي ظهرها من شيء إلا مات" ....

التخريج:

٢٠ ـ مسند أحمد بن حنبل، ١٣/٤

دراسة السند:

١ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.

٢ ـ هو أحد الأئمة أبو إسحاق إبراهم بن حمزة بن محمد بن حمزة بن مصعب بن أنير المؤمنين عبد الله بن الزبير بن العوام الأسدي الزبيري المدني (٨٤٤/٢٣٠). قال ابو حاتم: "صدوق"؛ قال ابن سعد: "ثقة صدوق في الحديث. قال الذهبي بأنه كان من كبار الأئمة الأثبات بالمدينة (التاريخ الكبير، ٢٨٣/١؛ الجرح، ٩٥/٢؛ سير، ٦٠/١١؛ شذرات، ٦٨/٢).

٣ ـ هو أبو القاسم عبد الرحمن بن المغيرة بن عبد الرحمن الأسدي الحزامي المدني. روى عن أبيه و عبد الرحمن بن عياش و مالك بن أنس و روى عنه إبراهيم بن حمزة الزبيري و أبو بكر عبد الرحمن بن عبد الملك بن شيبة الحزامي. ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر بأنه صدوق (الجرح، ٢٨٨/٥؛ الثقات، ٣٧٧/٨؛ تقريب، ٣٥١).

٤ ـ هو عبد الرحمن بن عياش أو عباس السمَعي المدني القُبائي. روى عن المدنيين و دلهم بن الأسود و روى عنه عبد الرحمن بن المغيرة. ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر بأنه مقبول (الجرح، ٢٧١/٥؛ الثقات، ٧١/٧؛ تقريب، ٣٤٨).

٥ ـ هو دلهم بن الأسود بن عبد الله بن حاجب بن عامر بن المنتفق العقيلي. يروى عن أبيه عن عمه لقيط بن عامر بن صبرة و روى عنه عبد الرحمن بن القاسم السمعي. ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر بأنه مقبول (الجرح، ٤٣٦/٣؛ الثقات، ٢٩١/٦؛ تقريب، ٢٠١).

٦ ـ هو الأسود بن عبد الله بن حاجب بن عامر بن المنتفق العقيلي، حجازي. يروى عن أبيه عن عمه لقيط بن عامر بن المنتفق و روى عنه ابنه دلهم بن الأسود. ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر بأنه مقبول (الجرح، ٢٩٣/٢؛ الثقات، ٣٢/٤؛ تقريب، ١١١).

٧ ـ هو أبو مصعب لقيط بن عامر بن المنتفق العُقيلي، و يقال لقيط بن صَبرة. له صحبة و وفادة علي رسول الله صلى الله عليه و سلم و قد قيل إن لقيط بن عامر غير لقيط بن صبرة. (الإستيعاب، ٣٢٤/٣؛ أسد الغابة، ٥٢٣/٤؛ الغصابة، ٣٣٠/٣).

٨ ـ هو عاصم بن لقيط بن صَبرة العُقيلي، من أهل الطائف. يقال له عاصم بن أبي رزين. روى عن أبيه و روى عنه أبو هاشم إسماعيل بن كثير المكي. ذكره ابن حلان في الثقات و قال ابن حجر: "ثقة" (الجرح، ٣٥٠/٣؛ الثقات، ٢٣٤/٥؛ تقريب، ٢٨٦).

١٩ - حدثنا عبد الله بن محمد النفيلي[١] حدثنا محمد بن سلمة[٢] عن محمد بن إسحق[٣] قال حدثني رجل من أهل الشام يقال له أبو منظور[٤] عن عمه[٥] قال حدثني عمي[٦] عن عامر الرام أخي الخضر[٧] قال قال رسول الله لأصحابه:"أتعجبون لرحم أم الأفراخ فراخها؟ قالوا: "نعم، يا رسول الله." قال:

"فوالذي بعثني بالحق لله أرحم بعباده من أم الأفراخ بفراخها."

التخريج:

١٩ - أبو داود، الجنائز، ١

دراسة السند:

١ - هوالإمام الحافظ عالم الجزيرة أبو جعفر عبد الله بن محمد بن ثقيل النفيلي الحراني. (٨٤٨/٢٣٤) قال أبو حاتم: ثقة مأمون، و قال الدارقطني: ثقو مأمون محتج به. و قال أبو داود: ما رأيت أحد أحفظ منه. و روى عنه فأكثر. قال أحمد بن حنبل: النفيلي أهل أن يقتدى به و ذكره ابن حبان في الثقات. (التاريخ الكبير، ١٨٩/٥ ؛ الجرح، ١٥٩/٥ ؛ الثقات، ٣٥٦/٨ ؛ سير، ٦٣٤/١٠ ؛ تهذيب التهذيب، ١٦/٦

٢ - هو الإمام المحدث المفتي أبو عبد الله محمد بن سلمة بن الحراني. (٨٠٦/١٩١) قال ابن سعد: كان ثقة فاضلا. و قال أحمد بن حنبل: محمد بن سلمة شيخ صدوق. و قال أبو حاتم: كان له فضل و رواية. (الطبقات، ٤٨٥/٧ ؛ التاريخ الكبير، ١٠٧/١ ؛ الجرح، ٢٧٦/٧ ؛ الثقات، ٤٠/٩ ؛ سير، ٤٩/٩ ؛ تهذيب التهذيب، ١٩٣/٩)

٣ - هو أبو عبد الله محمد بن إسحاق بن يسار القرشي المطلبي. صاحب السيرة النبوية. (٧٦٨/١٥١) قال يحيى بن معين: ثقة، حسن الحديث. قال الذهلي: هو صادق بلا ريب. و كان شعبة يقول: صدوق في الحديث. قال سفيان بن عيينة: جالست ابن إسحاق بضعا و سبعين سنة و ما يتهمه أحد من أهل المدينة و لا يقول فيه شيئا. قال أبو حاتم: يكتب حديثه. و قال أبو زرعة: صدوق. قال حماد بن سلمة: لولا الإضطرار ما حدثت عن محمد بن إسحاق. و قال أحمد بن حنبل: هو كثير التدليس جد فكان أحسن حديثه عندي ما قال أخبرني و سمعت. قال هشام بن عروة: كذاب. و قال مالك: دجال من الدجاجلة. و ذكره ابن حبان في الثقات. (التاريخ الكبير، ٤٠/١ ؛ الجرح، ١٩١/٧ ؛ الثقات، ٣٨٠/٧ ؛ سير، ٣٣/٧ ؛ ميزان، ٤٦٨/٣ ؛ تهذيب التهذيب، ٣٨/٩)

٤ - أبو منظور شامي. روى عن عمه و روى عنه محمد بن إسحاق. قال الذهبي: لا يعرف. (الجرح، ٤٤٧/٩)

٥ - عم أبي منظور، مجهول.

٦ - اسم مبهم.

٧ - هو عامر الرام الخُضْري المحاربي. الخضر قبيلة من قيس عيلان. من ولد ملك بن طريف الخضر. صاحب رسول الله صلى الله عليه و سلم. (أسد الغابة، ١٢١/٣ ؛ الإصابة، ٢٦١/٢)

١٨ ـ حدثنا عبد الله[١] حدثني أبي[٢] ثنا عبد الرزاق[٣] انا ابن جُرَيج[٤] أخبرني يوسف بن الحكم بن أبي سفيان[٥] أن حفص بن عمر بن عبد الرحمن بن عوف[٦] و عمرو بن حنة[٧] أخبراه عن عمر بن عبد الرحمن بن عوف[٨] و عن رجال من الأنصار من أصحاب النبي صلى الله عليه و سلم[٩] أن رجلا من الأنصار جاء إلى النبي صلى الله عليه و سلم يوم الفتح و النبي في مجلس قريب من المقام فسلم على النبي صلى الله عليه و سلم ثم قال: "يا نبي الله إني نذرت لئن فتح الله للنبي مكة لأصلين في بيت المقدس و إني وجدت رجلا من أهل الشام هاهنا في قريش مقبلا معي و مدبرا فقال النبي صلى الله عليه و سلم: "هاهنا فصل." فقال الرجل قوله ثلاث مرات كل ذلك يقول النبي صلى الله عليه و سلم: "ها هنا فصل." ثم قال الرابعة مقالته هذه فقال النبي صلى الله عليه و سلم:

"اذهب فصل فيه، فوالذي[١٠] بعث محمدا بالحق لو صليت هاهنا لقضى عنك ذلك كل صلاة[١١] في بيت المقدس".

التخريج:

١٨ ـ مسند أحمد بن حنبل، ٣٧٣/٥ (أبو داود، الأيمان، ٢٠)

دراسة السند:

١ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٢ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٣ ـ هو أبو بكر عبد الرزاق بن همام بن نافع الحميري اصنعاني (٨٢٦/٢١١).الحافظ الكبير، عالم اليمن، ثقة، كان ممن جمع و صنف، و له مصنف شهير. وقيل أنه كان يتشيع و روى أحاديث في الفضائل و في أهل البيت لا يوافق عليها.(الطبقات، ٥٤٨/٥؛ التاريخ الكبير، ١٣٠/٦؛ الجرح، ٣٨/٦؛ سير، ٥٦٣/٩).

٤ ـ انظر إلى هامش الحديث السابع.

٥ ـ هو يوسف بن الحكم بن أبي سفيان الحجازي. روى عن حفص بن عمر و سعيد بن المسيب؛ و روى عنه ابن جريج. ذكره ابن حبان في الثقات (التاريخ الكبير، ٣٧٦/٨؛ الجرح، ٢٢٠/٩؛ الثقات، ٦٣٥/٧).

٦ ـ هو حفص بن عمر بن عبد الرحمن بن عوف الزهري المدني. روى عن أبيه و روى عنه يوسف بن الحكم. ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر: "مقبول." (الجرح، ١٧٧/٣؛ الثقات، ١٩٧/٦؛ تقريب، ١٧٢).

٧ ـ هو عمرو بن حنة الحجازي، و يقال عمرو بن حية، و يقال فيه عمر. ذكره ابن حبان في الثقات، و قال ابن حجر بأنه مقبول (الجرح، ٢٢٧/٦؛ الثقات، ٢١٩/٧؛ تقريب، ٤٢٠).

٨ ـ هو عمر بن عبد الرحمن الزهري المدني. روى عن ابيه و روى عنه ابنه حفص. ذكره ابن حبان في الثقات، و قال ابن حجر: "مقبول" (الجرح، ١٢٠/٦؛ الثقات، ١٤٧/٥؛ تقريب، ٤١٥).

٩ ـ اسام مبهة.

تحقيق المتن:

١٠ ـ عند أبي داود "والذي".

١١ ـ عند أبي داود "لأجزأ عنك صلاة".

١٧ ـ حدثنا أسود بن عامر[١] حدثنا زُهير[٢] عن المختار بن فُلْفُل[٣] أن أنس بن مالك[٤] حدثهم قال: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم:

"وايم الذي نفس محمد بيده[٥] لو رأيتم ما رأيت[٦] لضحكتم قليلا و لبكيتم كثيراً[٧]."

التخريج:
١٧ ـ مسند أحمد بن حنبل، ٣٥٧/٢؛ (البخاري، الأيمان، ٣؛ مسلم، الصلاة، ١١٢؛ الكسوف، ١؛ الترمذي، الزهد، ٩؛ النسائي، السهو، ١٠٢؛ الكسوف، ١١؛ الموطأ، صلاة الكسوف، ١).

دراسة السند:
١ ـ هو أبو عبد الرحمد الأسود بن عامر الشامي، و يلقب شاذان (٨٢٣/٢٠٨). قال أبو حاتم: "صدوق صالح"؛ و قال علي بن المديني و ابن حجر: "ثقة"؛ و قال يحيى بن معين: "لا بأس به" و ذكره ابن حبان في الثقات (الجرح، ٢٩٤/٢؛ الثقات، ١٣٠/٨؛ تقريب، ١١١).
٢ ـ انظر إلي هامش الحديث الثامن.
٣ ـ هو مولى عمرو بن حُريث مختار بن فلفل، كوفي. عاش إلي حدود سنة أربعين و مائة. و ثقه أحمد، و ذكره ابن حبان في الثقات و قال بأنه يخطئ كثيرا؛ و قال ابن حجر: "صدوق له أوهام" (التاريخ الكبير، ٣٨٥/٧؛ الجرح، ٣١٠/٨؛ الثقات، ٤٢٩/٥؛ تقريب، ٥٢٣).
٤ ـ هو أبو حمزة أنس بن مالك بن نضر الأنصاري الخزرجي (٧٠٩/٩١). صاحب رسول الله صلى الله عليه و سلم و خادمه. (الإستيعاب، ٧١/١ ؛ أسد الغابة، ١٠١/١؛ الإصابة، ٧١/١ ؛)

تحقيق المتن:
٥ ـ عند البخاري في الأيمان و عند مسلم في الصلاة: "والذي نفس محمد بيده"؛ و عند البخاري و مسلم و النسائي في الكسوف و عند الترمذي و عند مالك: "والله"؛ و عند النسائي في السهو: "والذى نفسى بيده".
٦ ـ عند البخاري و مسلم و الترمذي و عند النسائي في الكسوف: "لو تعلمون ما أعلم".
٧ ـ عند البخاري و عند عند مسلم في الكسوف بتقديم "لبكيتم كثيرا".

١٦ ـ حدثنا عبد الله[١] قال حدثني أبي[٢] ثنا حسين بن محمد[٣] ثنا يزيد يعني ابن عطاء[٤] عن يزيد يعني ابن أبي زياد[٥] عن عبد الله بن الحارث بن نوفل[٦] حدثني عبد المطلب بن ربيعة بن الحارث بن عبد المطلب[٧] قال: "دخل العباس على رسول الله صلى الله عليه و سلم مغضباً. فقال له: ما يغضبك؟ قال: "يا رسول الله، ما لنا و لقريش إذا تلاقوا بينهم تلاقوا بوجوه مبشرة و إذا لقونا لقونا بغير ذلك." فغضب رسول الله صلى الله عليه و سلم حتى احمر وجهه و حتى استدر عرق بين عينيه، و كان إذا غضب استدر، فلما سرى عنه قال:

" والذي نفسي بيده[٨] أو قال و الذي نفس محمد بيده[٩] لا يدخل قلب رجل[١٠] الإيمان[١١] حتى يحبكم[١٢] لله عز و جل[١٣] و لرسوله[١٤]."

التخريج:

١٦ ـ **أحمد بن حنبل، مسند، ١٦٥/٤** (مسند أحمد بن حنبل، ٢٠٧/١ ، ٢٠٨ ؛ الترمذي، المناقب، ٢٨ ؛ ابن ماجة، المقدمة، ١١.)

دراسة السند:

١ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.
٢ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.
٣ ـ هو أبو أحمد الحسين المعلم بن محمد بن بهرام التميمي المروذي (٨٢٨/٢١٣). ثقة. (الجرح، ٦٤/٣ ؛ تقريب، ١٦٨)
٤ ـ هو أبو خالد يزيد بن عطاء بن يزيد اليشكري (٧٩٣/١٧٧).مولى أبي عوانة. عند أحمد بن حنبل ليس به بأس و حديثه متقارب. و عند يحيى بن معين هو من فوق ضعيف الحديث. و قال ابن حجر: لين الحديث. (الجرح، ٢٨٢/٩ ؛ تقريب، ٦٠٣)
٥ ـ هو أبو عبد الله يزيد بن أبي زياد القرشي الهاشمي (٧٥٤/١٣٧).قال ابن فضيل: كان من أئمة الشيعة الكبار. و قال احمد بن حنبل: لم يكن من الحفاظ. و قال يحيى: لايحتج بحديثه، و قال أبو حاتم: ليس بالقوي. (الطبقات، ٢٣٧/٦ ؛ التاريخ الصغير، ٣٩/٢ ؛ الجرح، ٢٦٥/٩ ؛ سير، ١٢٩/٦)
٦ ـ هو عبد الله بن الحارث بن نوفل الهاشمي (٧٠٣/٨٤). أمه هند بنت أبي سفيان، له إدراك و لأبيه صحبة. كان ثقة. (أسد الغابة، ٢٠٧/٣ ؛ سير، ٢٠٠/١ ؛ تهذيب التهذيب، ١٨٠/٥)
٧ ـ هو صحابي (٦٨٠/٦١)، لم يغير رسول الله صلى الله عليه و سلم اسمه. (أسد الغابة، ٥٠٨/٣)

تحقيق المتن:

٨ ـ عند أحمد في ١٦٥/٤ عن طريق جريج بن عبد الله و في ١/ ٢٠٨ و عند ابن ماجة : "والله".
٩ ـ ما ورد الشك في الطرق الأخرى.
١٠ ـ عند أحمد في ٢٠٨/١ و في ١٦٥/٤ عن طريق جرير بن عبد الحميد: "امرئ".
١١ ـ عند أحمد في ٢٠٨/١ و في ١٦٥/٤ عن طريق جرير بن عبد الحميد: "إيمان".
١٢ ـ عند ابن ماجة: "يحبهم".
١٣ ـ "عز و جل" ما وردت عند أحمد في ٢٠٧/١ و في ٢٠٨/١ و عند الترمذي و ابن ماجة.
١٤ ـ عند أحمد في ٢٠٨/١ و في ١٦٥/٤ عن طريق جرير بن عبد الحميد : "لقرابتي" ؛ و عند ابن ماجة: "لقربتهم مني".

١٥ ـ حدثنا عبد الله[١] حدثني أبي[٢] ثنا يونس[٣] ثنا أبان[٤] عن قتادة[٥] عن الحسن[٦] عن الأسود بن سريع[٧] أن رسول الله صلى الله عليه و سلم بعث سرية يوم حنين فقاتلوا المشركين فأفضى بهم القتل إلى الذرية فلما جاؤا قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: "ما حملكم على قتل الذرية؟" قالوا: "يا رسول الله، إنما كانوا أولاد المشركين." قال:

" أوَهَلْ خيارُكم إلا أولادُ المشركين،والذي نفسُ محمدٍ بيدِه ما من نَسَمَة تُولَد إلا على الفطرة حتى يُعْرِبَ عنها لِسانُها."

التخريج

١٥ ـ مسند أحمد بن حنبل، ٣/٤٣٦ (مسند أحمد بن حنبل، ٤/٢٤).

دراسة السند:

١ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٢ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٣ ـ هو أبو محمد يونس بن محمد المؤدب بن مسلم (٨٢٢/٢٠٧). وثقه يحيى بن معين و غيره، و قال أبو حاتم صدوق. و قال يعقوب بن شيبة: ثقة ثقة. (الطبقات، ٣٣٧/٧؛ الجرح، ٢٤٦/٩؛ سير، ٤٧٢/٩)

٤ ـ هو أبو يزيد أبان بن يزيد العَطار البصري (٧٧٦/١٦٠).الحافظ، الإمام، من كبار علماء الحديث. قال أحمد بن حنبل: كان ثبتا في كل مشايخه. و قال يحيى بن معين و أحمد العجلي و النسائي: كان ثقة. زاد العجلي: يرى القدر. و قال أبو حاتم: صالح الحديث. (الطبقات، ٢٨٤/٧؛ الجرح، ٢٩٩/٢؛ سير، ٤٣١/٧؛ تقريب، ٨٧).

٥ ـ انظر إلى هامش الحديث الثانى عشر.

٦ ـ انظر إلي هامش الحديث الثانى عشر.

٧ ـ هو أبو عبد الله الأسود بن سَريع بن حِمْيَر التميمى السعدي (٦٦٢/٤٢). صحابي، غزا مع النبي، شاعر مشهور و هو أول من قص في مسجد البصرة. (الإصابة، ٤٤/١؛ أسد الغابة، ١٠٣/١).

١٤ ـ حدثنا عبد الله[١] قال حدثني أبي[٢] قال حدثنا عبد الرحمن[٣] قال حدثنا سفيان[٤] عن الأعمش[٥] عن عبد الله بن مرة[٦] عن مسروق[٧] عن عبد الله[٨] قال قام رسول الله صلى الله عليه و سلم فقال:

" و الذي لا إله غيره لا يحل دم رجل[٩] مسلم يشهد أن لا إله إلا الله و أني رسول الله إلا ثلاثة نفر التارك الإسلام[١٠] و[١١] المفارق الجماعة و الثيب الزاني و النفس بالنفس"

التخريج:
١٤ ـ **مسند أحمد بن حنبل**، ١٨١/٦، (مسلم، القسامة، ٢٦ ؛ النسائي، تحريم الدم، ٥).

دراسة السند:
١ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.
٢ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.
٣ ـ هو الإمام الناقد أبو سعيد عبد الرحمن بن مهدي بن حسن العَنبَري اللؤلؤي (٨١٣/١٩٨). من علماء الجهابذة من أهل البصرة. قال ابن المديني بأنه من أوثق أصحاب الثوري. قال أحمد بن حنبل: "ثقة، من معادن الصدق". و قال الذهبي بأنه ثقة. (التاريخ لابن معين، ٣٥٩؛ الجرح، ٢٥١/١؛ تاريخ بغداد، ٢٤٠/١٠؛ تهذيب الكمال، ٨٢٠؛ سير، ١٩٢/٩؛ شذرات، ٣٥٥/١).
٤ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.
٥ ـ هو الإمام الحافظ أبو محمد سليمان بن مهران الأسدي الكاهلي (٧٦٤/١٤٧). شيخ المقرئين و المحدثين. قال يحيى بن معين:ثقة ؛ و قال النسائي:ثقة ثبت. و ذكره ابن حبان في الثقات و قال: كان مدلساً. (الجرح، ١٤٦/٤ ؛ الثقات، ٣٠٢/٤ ؛ سير، ٢٢٦/٦)
٦ ـ هو عبد الله بن مُرة الهمداني الخارفي، كوفي (٧١٨/١٠٠). قال يحيى بن معين و أبو زُرْعة بأنه ثقة. و ذكره ابن حبان في الثقات (الجرح، ١٦٥/٥؛ الثقات، ٤٢/٥؛ تقريب، ٣٢٢).
٧ ـ هو الإمام القدوة أبو عائشة مسروق بن الأجْدَع بن مالك بن أمية الهَمْداني (٦٨٢/٦٣). قال يحيى بن معين و العجلي و ابن سعد بأنه ثقة. (الطبقات، ٧٦/٦؛ التاريخ الكبير، ٣٥/٨؛ تاريخ بغداد، ٢٣٢/١٣؛ سير، ٦٣/٤؛ تهذيب التهذيب، ١٠٩/١٠).
٨ ـ هو أبو عبد الرحمن عبد الله بن مسعود بن غافل الهُذَلي (٦٥٢/٣٢). من السابقين الأولين ومن كبار العلماء من الصحابة. (أسد الغابة، ٣٨٤/٣؛ الإصابة، ٣٦٨/٢)

تحقيق المتن:
٩ ـ عند النسائي: " امرئ".
١٠ ـ عند النسائي: "للإسلام".
١١ ـ عند مسلم و النسائي بدون "و".

"و الذي لا إله إلا هو[1] ما لها[2] طريق ضيق و لا واسع في سهل و لا في جبل[3] إلا عليه ملك شاهر بالسيف[4] إلى يوم القيامة ما يستطيع الدجال أن يدخلها على أهلها[5]."

تحقيق المتن:

١ ـ عند ابن ماجة: "والذى بيده".

٢ ـ عند ابن ماجة: "ما فيها".

٣ ـ عند ابن ماجة: "و لا سهل و لا جبل".

٤ ـ عند ابن ماجة: "سَيْفه".

٥ ـ عند ابن ماجة ما وردت "ما يستطيع...أهلها".

١٣ ـ حدثنا عبد الله[١] حدثني أبي[٢] حدثنا يحيى بن سعيد[٣] قال حدثنا مجالد[٤] حدثنا عامر[٥] قال قدمت المدينة فأتيت فاطمة بنت قيس[٦] ...فلما أردتُ أن أخرج قالت اجلس أحدثك حديثا عن رسول الله صلى الله عليه و سلم قالت خرج رسول الله صلى الله عليه و سلم يوما من الأيام فصلى صلاة الهاجرة ثم قعد...فقال:

"إن الله حرم حرَمي على الدجال أن يدخلها. ثم حلف رسول الله صلى الله عليه و سلم:

التخريج:
١٣ ـ مسند أحمد بن حنبل، ٣٧٣/٦ ـ ٣٧٤ (ابن ماجة، الفتن، ٣٣)

دراسة السند:
١ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.
٢ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.
٣ ـ هو الإمام الكبير الحافظ أبو سعيد يحيى بن سعيد بن فروخ التميمي القطان (٨١٣/١٩٨). تكلم في العلل و الرجال.قال علي بن المديني: "ما رأيت أحدا أعلم بالرجال من يحيى بن سعيد"؛ قال أحمد بن حنبل بأنه أثبت الناس و قال العجلي بأنه لم يحدث إلا عن ثقة (التاريخ لابن معين، ٦٤٥؛الجرح، ١٥٠/٩؛ تاريخ بغداد، ١٣٥/١٤؛ سير، ١٧٥/٩؛ تذكرة الحفاظ، ٢٩٨/١).
٤ ـ هو المحدث أبو عمرو مجالد بن سعيد بن عمير الكوفي الهمْداني، يقال أبو سعيد الكوفي (٧٦١/١٤٤). قال النسائي بأنه ثقة، و قال مرة: "ليس بشئ"؛ قال الدارقطني: "ضعيف"؛ قال البخاري: "أنه تغير حفظه"؛ و قال أبو حاتم: "لا يحتج به"؛ كان يحيى بن سعيد يقول: "لو أردت أن سرفع لي مجالد حديثه كله رفعه (الضعفاء الصغير للبخاري، ٢٣٢؛ الضعفاء و المتروكين،٣٥/٣ ؛ ديوان الضعفاء، ٢٧٣/٢؛ المجروحين، ١٠/٣؛ الكاشف، ١٠٦/٣؛ الميزان، ٤٣٨/٣، سير، ٢٨٤/٦).
٥ ـ هو الإمام علامة العصر أبو عمرو عامر بن شَراحيل الهمْداني الشعْبي (٧٢٣/١٠٥). حدث عن أكثر من خمسين صحابة. قال بأنه أدرك خمس مائة من الأصحاب.قال مكحول: "ما رأيت أحدا أعلم من الشعبي"؛ و قال أبو حُصين و أبو مِجْلَز: "ما رأيت أحدا أفقه من الشعبي" (التاريخ الصغير، ٢٤٣/١، المعارف، ٤٤٩؛ اللباب، ٢١/٢؛ تاريخ الإسلام، سير، ٢٩٤/٤، تقريب، ٢٨٧؛ طبقات الحفاظ، ٣٢، شذرات، ١٢٦/١).
٦ ـ هي فاطمة بنت قيْس بن خالد القرشية الفِهْرية. صحابية، من المهاجرات الأولي. روت عن النبي صلى الله عليه وسلم أحاديث و روى عنها جماعة منهم الشعبي و النخعي و أبو سلمة (الإستيعاب، ٣٨٣/٤؛ أسد الغابة، ٢٣٠/٧؛ الإصابة، ٣٨٤/٤).

"وايم الله[1] لو[2] دليتم أحدكم[3] بحبل إلى الأرض السفلى السابعة لهبط[4]. (ثم قرأ) هو الأول والآخر والظاهر و الباطن و هو بكل شيئ عليم."

تحقيق المتن:

١ ـ عند الترمذي: "والذي نفس محمد بيده".

٢ ـ عند الترمذي بزيادة: "أنكم".

٣ ـ عند الترمذي: "رجلا".

٤ ـ عند الترمذي بزيادة: "على الله".

١٢ ـ حدثنا عبد الله[١] قال حدثني أبي[٢] حدثنا سريج[٣] قال حدثنا الحكم بن عبد الملك[٤] عن قتادة[٥] عن الحسن[٦] عن أبي هريرة[٧] قال:

" بينما نحن عند رسول الله صلى الله عليه و سلم إذ مرت سحابة فقال: "أتدرون ما هذه؟" قلنا: "الله و رسوله أعلم." قال: "العَنان و رَوايات الأرض يسوقه الله إلى من لا يشكره من عباده ولا يدعونه. أتدرون ما هذه فوقكم؟" قلنا: "الله و رسوله أعلم." قال: "الرقيع مَوج مكفوف و سَقف محفوظ. أتدرون كم بينهما؟" قلنا: "الله و رسوله أعلم." قال: "مسيرة خمس مائة عام.(قال) أتدرون ما التي فوقها؟" قلنا: "الله و رسوله أعلم." قال: "سماء أخرى. أتدرون كم بينكم و بينها؟" قلنا: "الله و رسوله أعلم." قال: "مسيرة خمس مائة عام." حتى عد سبع سموات ثم قال: "أتدرون ما فوق ذلك؟" قلنا: "الله و رسوله أعلم." قال: "العرش. أتدرون كم بينكم و بين السماء السابعة؟" قلنا: "الله وسوله أعلم." قال: "مسيرة خمس مائة عام. (ثم قال): "أتدرون ما هذا تحتكم؟" قلنا: "الله و رسوله أعلم." قال: "أرض. أتدرون ما تحتها؟" قلنا: "الله و رسوله أعلم." قال: "أرض أخرى. أتدرون كم بينها و بينها؟ " قلنا: "الله و رسوله أعلم." قال: "مسيرة خمس مائة عام." حتى عد سبع أرضين ثم قال:

التخريج

١٢ ـ مسند أحمد بن حنبل، ٣٧٠/٢ (الترمذي، تفسير القرآن، ٥٧).

دراسة السند:

١ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٢ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٣ ـ هو أبو الحسين سريج بن نعمان بن مروان البغدادي الجوهري. (٨٣٢/٢١٧) وثقه أبو داود و أبو حاتم. و قال النسائي: ليس به بأس، ذكره ابن حبان في الثقات. و قال الذهبي: كان من أعيان المحدثين. (الجرح، ٣٠٤/٤، الثقات، ٣٠٦/٨، سير، ٢١٩/١٠)

٤ ـ الحكم بن عبد الملك القرشي البصري. قال يحيى بن معين و ابن حجر بأنه ضعيف، و قال يحيى بن معين: ليس بثقة و ليس بشيئ. و قال أبو حاتم: الحكم بن عبد الملك مضطرب الحديث جدا و ليس بقوي في الحديث. (التاريخ الكبير، ٣٤٠/٢ ؛ الجرح، ١٢٢/٣ ؛ التقريب، ١٧٥)

٥ ـ هو أبو الخطاب قتادة بن دِعامة السدُوسي البصري (٧٣٦/١١٨). حافظ العصر و أحفظ أهل البصرة و هو حجة بالإجماع إذا بين السماع، فإنه مدلس معروف بذلك و كان يرى القدر. (الطبقات، ٢٢٩/٧؛ الجرح، ١٣٣/٧؛ سير، ٢٦٩/٥؛ تقريب، ٤٥٣)

٦ ـ هو أبو سعيد الحسن بن أبي الحسن يسار البصري (٧٢٨/١١٠).ثقة فقيه فاضل مشهور، كان يرسل كثيراً و يدلس. (الطبقات، ١٥٦/٧؛ سير، ٥٦٣/٤؛ تقريب، ١٦٠).

٧ ـ انظر إلى هامش الحديث الثالث.

١١ ـ حدثنا سليمان بن داود العتكي[١] حدثنا جرير بن حازم[٢] عن الزبير بن سعيد[٣] عن عبد الله بن علي بن يزيد بن ركانة[٤] عن أبيه[٥] عن جده[٦] أنه طلق امرأته البتة فأتى رسول الله صلى الله عليه و سلم فقال: "ما أردت؟" قال: "واحدة." قال:

"آللهِ[٧]" قال:"آللهِ " قال: "هو ما نويت."

التخريج:

١١ ـ أبو داود، الطلاق، ١٣ (الترمذي، الطلاق و اللعان، ٢؛ ابن ماجة، الطلاق، ١٩؛ الدارمي، الطلاق، ٨).

دراسة السند:

١ ـ هو الإمام الحافظ المقرئ المحدث أبو الربيع سليمان بن داود الأزدي العتكي الزهراني (٨٤٨/٢٣٤). وثقه يحيى بن معين و أبو زرعة و النسائي و قال عبد الرحمن بن خراش: "تكلم فيه الناس، وهو صدوق" (التاريخ الكبير، ١٠/٤؛ الجرح، ١١٣/٣؛ تهذيب التهذيب، ١٩٠/٤).

٢ ـ هو أبو النضر جرير بن حازم بن زيد الأزدي العتكي البصري.(٧٨٦/١٧٠) و هو ثقة عند يحيى بن معين و العجلي. و قال أبو حاتم: صدوق، صالح. و قال النسائي: ليس به بأس. و ذكره ابن حبان في الثقات و قال: كان يخطئ، لأن أكثر ما كان يحدث من حفظه. (الجرح، ٥٠٤/٢ ؛ الثقات، ١٤٤/٦ ؛ سير، ٩٨/٧)

٣ ـ هو أبو القاسم الزبير بن سعيد بن سليمان الهاشمي المدني، نزيل المدائن، مات بعد الخمسين. قال يحيى بن معين: "الزبير بن سعيد ليس بشئ" و ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر: "لين الحديث" (الجرح، ٥٨٢/٣؛ الثقات، ٣٣٢/٦؛ تقريب، ٢١٤).

٤ ـ عبد الله بن علي بن يزيد بن رُكانة القرشي المطلبي، أخو محمد بن علي، و قد ينسب إلى جده. روى عن أبيه و روى عنه الزبير بن سعيد. ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر: "لين الحديث" (الجرح، ١١٤/٥؛ الثقات، ١٥/٧؛ تقريب، ٣١٤).

٥ ـ هو علي بن يزيد بن ركانة القرشي الهاشمي. روى عن أبيه، و له صحبة فيما يقال. ذكره ابن حبان في الثقات. (الجرح، ٢٠٨/٦؛ الثقات، ١٦٥/٥؛ تقريب، ٤٠٦).

٦ ـ هو يزيد بن ركانة بن عبد يزيد القرشي، له و لأبيه صحبة، روى عن ابناه علي و عبد الرحمن (الإستيعاب، ٢٥٣/٣؛ أسد الغابة، ٤٨٧/٥؛ الإصابة، ٢٥٥/٣).

تحقيق المتن:

٧ ـ عند الترمذي و الدارمي: "والله".

١٠ ـ حدثني يحيى[١] عن مالك[٢] عن هشام بن عروة[٣] عن أبيه[٤] عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه و سلم[٥] أنها قالت:" خسفت الشمس في عهد رسول الله صلى الله عليه و سلم فصلى رسول الله بالناس فقام فأطال القيام ثم ركع فأطال الركوع ثم قام فأطال القيام و هو القيام الأول ثم ركع فأطال الركوع و هو دون الركوع الأول ثم رفع فسجد ثم فعل في الركعة الآخرة مثل ذلك ثم انصرف و قد تجلت الشمس فخطب الناس فحمد الله و أثنى عليه ثم قال:

" إن الشمس و القمر آيتان من آيات الله لا يخسفان لموت أحد و لا لحياته. فإذا رأيتم ذلك فادعوا الله و كبروا و تصدقوا ثم قال:

" يا أمة محمد، و اللهِ ما من أحد أغير من الله أن يزنى عبده أو تزنى أمته."

التخريج:

١٠ ـ الموطأ، صلاة الكسوف، ١.

دراسة السند:

١ ـ هو الإمام الكبير فقيه الأندلس أبو محمد يحيى بن يحيى بن كثير الليثي البَربَري الأندلوسي القرطبي. (٨٤٨/٢٣٤) سمع من الإمام المالك الموطأ سوى أبواب الإعتكاف. قال أبو عمر: كان يحيى بن يحيى إمام أهل بلده، و المقتدى به منهم و المنظور إليه و المعول عليه و كان ثقة عاقلا. و لم يكن له بصر في الحديث. و قال الذهبي: ما كان من فرسان هذا الشأن بل كان متوسطا فيه. (تاريخ علماء الأندلوس، ٤٤/٢ ؛ وفيات الأعيان، ١٤٣/٦ ؛ سير، ٥١٩/١٠ ؛ اهذيب التهذيب، ٣٠٠/١١)

٢ ـ هو شيخ الإسلام حجة الإمام، إمام دار الهجرة أبو عبد الله مالك بن أنس بن مالك الحميري المدني. (٧٩٥/١٧٩) قال ابن عيينة: و هو حجة زمانه. قال أحمد بن حنبل: هو إمام في الحديث و في الفقه. قال القطان: هو إمام يقتدى به. و قال ابن سعد: مالك ثقة ثبت حجة. (التاريخ الكبير، ٣١٠/٧ ؛ سير، ٤٨/٨ ؛ تهذيب التهذيب، ٥/١٠)

٣ ـ هو أبو المنذر هشام بن عروة بن الزبير القرشي الأسدي. (٧٦٣/١٤٦) قال ابن سعد: ثقة، ثبت، كثير الحديث، حجة. و قال أبو حاتم: ثقة، إمام في الحديث. ذكره ابن حبان في الثقات. قال الذهبي: هشام فلم يختلط قط. و حديثه محتج به في الموطأ و الصحاح و السنن. (الجرح، ٦٣/٩ ؛ الثقات، ٢٨٠/٣ ؛ سير، ٣٤/٦ ؛ ميزان، ٣٠١/٤ ؛ تهذيب التهذيب، ٤٨/١١)

٤ ـ هو الإمام الفقيه، عالم المدينة، أحد الفقهاء السبعة أبو عبد الله عروة بن الزبير بن العوام القرشي الأسدي. (٧١١/٩٣) قال العجلي: عروة بن الزبير ثقة، صالح لم يدخل في شيئ من الفتن. قال ابن خراش: ثقة. و قال ابن سعد: ثقة، ثبت، مأمون. و ذكره ابن حبان في الثقات. (الطبقات، ٧١٨/٥ ؛ الجرح، ٣٩٥/٦ ؛ الثقات، ١٩٤/٥ ؛ سير، ٤٢١/٤)

٥ ـ عائشة بنت أبي بكر الصديق، الصديقة بنت الصديق، أم المؤمنين، زوج النبي و أشهر نسائه. (٦٧٧/٥٧) كنها رسول الله صلى الله عليه و سلم أم عبد الله بابن أختها عبد الله بن الزبير. كانت من أفقه الناس و أحسن الناس رأيا في العامة. (الإستيعاب، ٣٥٦/٤ ؛ أسد الغابة، ١٨٨/٧ ؛ الإصابة، ٣٥٩/٤)

"أشهد عند الله[1] لا يموت عبد[2] يشهد[3] أن لا إله إلا الله[4] و أني رسول الله[5] صدقا[6] من قلبه[7] ثم يسدد إلا سلك[8] في الجنة."

تحقيق المتن:

١ - عند أحمد عن طريق أبي المغيرة بزيادة: "كان إذا حلف قال و الذي نفسي بيده" ؛ و عند ابن ماجة: "و الذي نفس محمد بيده".

٢ - عند أحمد عن طريق أبي المغيرة و عند ابن ماجة: "ما من عبد".

٣ - عند أحمد عن طريق أبي المغيرة و عند أبن ماجة: "يؤمن" ؛ و عند أحمد عن طريق يحيى بن سعيد: "شهد".

٤ - عند أحمد عن طريق أبي المغيرة: "بالله" ؛ و عند ابن ماجة لا توجد.

٥ - عند أحمد عن طريق أبي المغيرة: "و اليوم الآخر" ؛ عن طريق يحيى بن سعيد: "أن محمداً رسول الله" ؛ و عند ابن ماجة لا توجد.

٦ - عند أحمد عن طريق يحيى بن سعيد: "صادقاً".

٧ - "صدقا من قلبه" لا توجد عند أحمد عن طريق أبي المغيرة و عند ابن ماجة.

٨ - عند ابن ماجة بزيادة: "به".

٩ - حدثنا عبد الله[١] قال حدثني أبي[٢] ثنا إسماعيل بن إبراهيم[٣] ثنا هشام الدستوائي[٤] عن يحيى بن أبي كثير[٥] عن هلال بن أبي ميمونة[٦] عن عطاء بن يسار[٧] عن رفاعة الجهني[٨] قال:

" أقبلنا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم حتى إذا كنا بالكديد أو قال بقديد فجعل رجال منا يستأذنون إلى أهليهم فيأذن لهم. فقام رسول الله صلى الله عليه و سلم فحمد الله و أثنى عليه ثم قال:
" ما بال رجال يكون شِق الشجرة التي تلي رسول الله صلى الله عليه و سلم أبغض إليهم من الشِق الآخر." فلم نَرَ عند ذلك من القوم إلا باكياً فقال رجل: "إن الذي يستأذنك بعد هذه لسفيه." فحمد الله و قال حينئذ:

التخريج:
٩ - مسند أحمد بن حنبل، ١٦/٤ (مسند أحمد بن حنبل، ١٦/٤ عن طريق أبو المغيرة و عن طريق يحيى بن سعيد ؛ ابن ماجة، الزهد، ٣٤).

دراسة السند:
١ - انظر إلى هامش الحديث الأول.
٢ - انظر إلى هامش الحديث الأول.
٣ - هو أبو بشر إسماعيل بن إبراهيم بن مَقْسِم الأسدي، مولاهم البصري، الكوفي الأصل المشهور بابن عُلَية و هي أمه (٨٠٨/١٩٣). قال يحيى بن معين: ثقة ؛ و قال يونس بن بُكير: سيد المحدثين ؛ و قال أحمد بن حنبل: ثبت، إليه المنتهى في التثبت بالبصرة. (التاريخ الكبير، ٣٤٢/١؛ الجرح، ١٥٣/٢؛ سير، ١٠٧/٩؛ تهذيب التهذيب، ٢٧٥/١)
٤ - هو أبو عبد الله معاذ بن هشام بن أبي عبد الله الدستوائي البصري. (٨١٥/٢٠٠) وثقه يحيى بن معين و قال ابن عدي: أرجو أنه صدوق. و ذكره ابن حبان في الثقات و قال: كان من المتقنين. و قال ابن حجر: صدوق ربما وهم. (الجرح، ٢٤٩/٨ ؛ الثقات، ١٧٦/٩ ؛ سير، ٣٧٢/٩ ؛ تقريب، ٥٣٦)
٥ - انظر إلى هامش الحديث الخامس.
٦ - انظر إلى هامش الحديث الخامس.
٧ - انظر إلى هامش الحديث الخامس.
٨ - انظر إلى هامش الحديث الخامس.

٨ ـ حدثناعبد الله[١] حدثني أبي[٢] حدثنا أبو كامل[٣] حدثنا زهير[٤] حدثنا الأسود بن قيس[٥] حدثنا ثعلبة بن عَباد العَبْدي من أهل البصرة[٦] قال شهدا يوما خطبة لسَمُرَة بن جُندب[٧] فذكر في خطبته حديثا عن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال:

"أيها الناس، أنشدكم بالله إن كنتم تعلمون أني قصرت عن شئ من تبليغ رسالات ربي عز و جل لما أخبرتموني ذاك فبلغت رسالات ربي كما ينبغي لها أن تُبَلغ و إن كنتم تعلمون أني بلغت رسالات ربي لما أخبرتموني ذاك".

التخريج:

٨ ـ مسند أحمد بن حنبل، ١٦/٥

دراسة السند:

١ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.

٢ ـ انظر إلي هامش الحديث الأول.

٣ ـ هو الإمام الحافظ أبو كامل مُظفّر بن مُدرك البغدادي (٨٢٢/٢٠٧). قال أبو داود: "ثقة ثقة"؛ و قال النسائي: "ثقة مأمون و قال أبو حاتم: "صدوق" (الطبقات، ٣٣٧/٧؛ الجرح، ٤٤٢/٨؛ تاريخ بغداد، ١٢٥/١٣؛ تهديب التهذيب، ١٨٣/١١).

٤ ـ هو أبو خيثمة زهير بن معاوية بن حُدَيج الجعفي، محدث الجزيرة (٧٨٩/١٧٣). وثقه يحيى بن معين و أبو زرعة و ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر: "ثقة ثبت إلا أن سماعه عن أبي إسحق بأخرة (الطبقات، ٣٧٦/٦؛ التاريخ الكبير، ٤٢٧/٣؛ الجرح، ٥٨٨/٣؛ الثقات، ٣٣٧/٦؛ سير، ١٨١/٨؛ تقريب، ٢١٨؛ تهذيب التهذيب، ٣٥١/٣).

٥ ـ هو أبو قيس الأسود بن قيس العبدي، ويقال البَجَلي، الكوفي. قال يحيى بن معين و أبو حاتم و ابن حجر بأنه ثقة و ذكره ابن حبان في الثقات (الجرح، ٢٩٢/٢؛ الثقات، ٦٦/٦؛ تقريب، ١١١).

٦ ـ ثعلبة بن عياد العَبْدي و يقال الليثي، من أهل البصرة. روى عن سمرة بن جندب و روى عنه الأسود بن قيس. ذكره ابن حبان في الثقات و قال ابن حجر بأنه مقبول (الجرح، ٤٦٣/١؛ الثقات، ٩٨/٤؛ تقريب، ١٦٤).

٧ ـ هو أبو سعيد سمُرة بن جُندَب بن هلال الفزاري (٦٧٨/٥٩). صحابي، حليف الانصار سكن البصرة (الإستيعاب، ٧٧/٢؛ أسد الغابة، ٤٥٤/٢؛ الإصابة، ٧٨/٢).

٧ ـ حدثنا عبد الله[١] حدثني أبي[٢] ثنا محمد بن بكر[٣] أخبرنا ابن جُريج[٤] أخبرني أبو الزبير[٥] عن جابر بن عبد الله[٦] قال:"سمعت النبي صلى الله عليه و سلم يقول:

"يسألوني عن الساعة و إنما علمها عند الله. و أقسم بالله ما على الأرض من نفس منفوسة اليوم[٧] يأتى[٨] عليها مائة سنة".

التخريج:
٧ ـ مسند أحمد بن حنبل، ٣٢٢/٣ (مسلم، فضائل الصحابة، ٢١٨)

دراسة السند:
١ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.
٢ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.
٣ ـ هو الإمام المحدث أبو عبد الله و أبو عثمان محمد بن بكر بن عثمان البُرساني الأزدي البصري (٨١٨/٢٠٣). قال يحيى بن معين و ابن سعد بأنه ثقة و ذكره ابن حبان في الثقات (الطبقات، ٢٩٧/٧، الجرح، ٢١٢/٧، الثقات، ٣٨/٩، تهذيب التهذيب، ٧٧/٩).
٤ ـ هو شيخ الحرم الإمام الحافظ أبو خالد أو أبو الوليد عبد الملك بن عبد العزيز بن جريج القرشي الأموي (٧٦٧/١٥٠). صاحب التصانيف و أول من دون العلم بمكة. قال يحيى بن معين: "ثقة"؛ و قال أبو حاتم: "صالح الحديث"؛ و ذكره ابن حبان في الثقات. قال الذهبي: "الرجل في نفسه ثقة، حافظ، لكنه يدلس بلفظة "عن" و "قال". قال ابن حجر: "ثقة، و كان يدلس و يرسل" (التاريخ الكبير، ٤٢٢/٥؛ الجرح، ٣٥٦/٥؛ الثقات، ٩٣/٧؛ سير، ٣٢٥/٦؛ تقريب، ٣٦٣).
٥ ـ هو الإمام الحافظ أبو الزبير محمد بن مسلم بن تدرُس القرشي الأسدي، مولى حكيم بن حزام (٧٤٥/١٢٨). قال يحيى بن معين و النسائي بانه ثقة و أما أبو زرعة و أبو حاتم و البخاري فقالوا: "لا يحتج به"، و قال ابن عدي: "هو في نفسه ثقة إلا أن يروى عنه بعض الضعفاء، فيكون ذلك من جهة الضعيف" (التاريخ الكبير، ٢٢١/١؛ الجرح، ٧٤/٨؛ تهذيب التهذيب، ٤٤٠/٩).
٦ ـ هو أبو عبد الله جابر بن عبد الله بن حَرام الأنصاري السلمي (٦٩٧/٧٨)، صحابي و أحد المكثرين عن رسول الله صلى الله عليه و سلم. كان آخر أصحاب رسول الله موتا بالمدينة (الإستيعاب، ٢٢١/١؛ أسد الغابة، ٣٠٧/١؛ الإصابة، ٢١٣/١).

تحقيق المتن:
٧ ـ عند مسلم بدون "اليوم".
٨ ـ عند مسلم: "تأتى".

٦ ـ حدثنا هشام بن عمار[١] ثنا عبد الملك بن محمد الصنعاني[٢] ثنا الأوزعي[٣] عن يحيى بن أبي كثير[٤] عن هلال بن أبي ميمونة[٥] عن عطاء بن يسار[٦] عن رفاعة ابن عَرابة الجُهَني[٧] قال:

"كانت يمين رسول الله صلى الله عليه و سلم التي يحلف بها: "أشهد عند الله، و الذي نفسي بيده".

التخريج:

٦ ـ ابن ماجة، الكفّارات، ١.

دراسة السند:

١ ـ هو الإمام الحافظ العلامة المقرئ عالم أهل الشام، خطيب دمشق أبو الوليد هشام بن عمار بن نُصير السلمي و يقال الظفري (٨٥٩/٢٤٥). قال يحيى بن معين: "كيس كيس"، قال العجلي: "ثقة" و قال مرة: "صدوق"، قال النسائي: "لا بأس به" (الطبقات، ٤٧٣/٧؛ التاريخ الكبير، ١٩٩/٨؛ الجرح، ٤٦٦/٩؛ سير، ٤٢٠/١١؛ تهذيب التهذيب، ٥١/١١؛ تقريب، ٥٧٣).

٢ ـ هو أبو زرقاء عبد الملك بن محمد الحِميري البَرسَمي الصنعاني، من أهل صنعاء دمشق. قال أبو حاتم: "يكتب حديثه"، و قال ابن حجر: "لين الحديث" (الجرح،٥/ ٣٦٩؛ تقريب، ٣٦٥).

٣ ـ انظر إلى هامش الحديث الخامس.

٤ ـ انظر إلى هامش الحديث الخامس.

٥ ـ انظر إلى هامش الحديث الخامس.

٦ ـ انظر إلى هامش الحديث الخامس.

٧ ـ انظر إلى هامش الحديث الخامس.

٥ ـ حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة[١] ثنا محمد بن مصعب[٢] عن الأوزعي[٣] عن يحيى بن أبي كثير[٤] عن هلال بن أبي ميمونة[٥] عن عطاء بن يسار[٦] عن رفاعة الجهني[٧] قال:

"كان النبي إذا حلف قال: "و الذي نفس محمد بيده".

التخريج:

٥ ـ ابن ماجة، الكفارات، ١.

دراسة السند:

١ ـ هو الإمام العلم، سيد الحفاظ أبو بكر عبد الله بن محمد بن القاضي أبي شيبة إبراهيم بن عثمان الواسطي الكوفي، صاحب "المسند" و "المصنف" و "التفسير" (٨٤٩/٢٣٥). قال أحمد بن حنبل: "صدوق"، و قال العجلي: "ثقة"، قال ابو زرعة: "ما رأيت أحفظ من أبي بكر بن أبي شيبة" و قال أبو حاتم: "ثقة" و ذكره ابن حبان في الثقات (الجرح، ١٦٠/٥؛ الثقات، ٣٥٨/٨؛ سير، ١٢٢/١١؛ تقريب، ٣٢٠).

٢ ـ هو محمد بن مصعب بن صدقة القرقساني (٨٢٣/٢٠٨). قال أحمد بن حنبل: "لا بأس به"، قال أبو حاتم: "ليس بقوي"، قال ابو زُرعة: "صدوق في الحديث ولكنه حدث بأحاديث منكرة، وقال ابن حجر: "صدوق كثير الغلط" (الجرح، ١٠٢/٨؛ تقريب، ٥٠٧).

٣ ـ هو شيخ الإسلام، عالم أهل الشام، فقيه أبو عمرو عبد الرحمن بن عمرو بن أبي عمرو يُحْمَد الأوْزَعي (٧٧٣/١٥٧). قال مالك: "الاوزعي إمام يقتدى به"، قال يحيى بن معين: "ثقة"، قال عبد الرحمن بن مهدي بأنه من الأئمة في الحديث، و قال أبو حاتم: "فقيه متبع" (الطبقات، ٤٨٨/٧؛ الجرح، ٢٦٦/٥؛ سير، ١٠٧/٧؛ تهذيب التهذيب، ٢٣٨/٦؛ تقريب، ٣٤٧).

٤ ـ هو أبو نصر يحيى بن أبي كثير الطائي مولاهم اليمامي، واسم أبيه صالح. (٧٤٦/١٢٩) قال أبو حاتم الرازي: هو إمام لا يروى إلا عن ثقة. و قال العقيلي: كان يذكر بالتدليس. و قال أحمد بن حنبل: من أثبت الناس. و ذكره ابن حبتن في الثقات و قال: كان يدلس. (الجرح، ١٤١/٩؛ الثقات، ٥٩/٧؛ سير، ٢٧/٦)

٥ ـ هو هلال بن أبي ميمونة العامري المدني، و يقال له هلال بن علي. (٧٣٧/١٢٠) قال النسائي: ليس به بأس؛ و قال أبو حاتم: شيخ يكتب حديثه. و ذكره ابن حبان في الثقات. (الجرح، ٧٦/٩؛ الثقات، ٥٠٥/٥؛ سير، ٢٦٥/٥؛ تهذيب التهذيب، ٨٢/١١)

٦ ـ هو أبو محمد عطاء بن يسار، مولى ميمونة زوج النبي صلى الله عليه و سلم. (٧٢١/١٠٣) وثقه يحيى بن معين و أبو زرعة و ذكره ابن حبان في الثقات. (الجرح، ٣٣٨/٦؛ الثقات، ١٩٩/٥؛ سير، ٤٤٨/٤؛ تهذيب التهذيب، ٢١٧/٧)

٧ ـ رفاعة بن عمرو الجهني، هو وديعة بن عمرو بن يسار الجهني. صحابي، حليف بني النجار، من الأنصار. شهد بدرا. (أسد الغابة، ٢٣١/٢، ٤٤٣/٥؛ الإصابة، ٥٣٩/١، ٦٣٢/٣)

٤ ـ حدثنا عبد الله[١] حدثني أبي[٢] ثنا وكيع[٣] عن عكرمة بن عمار[٤] عن عاصم بن شُمَيْخ[٥] عن أبي سعيد[٦] قال:

"كان رسول الله صلى الله عليه و سلم إذا اجتهد في اليمين قال: "لا،[٧] و الذي نفس أبي القاسم بيده".

التخريج:

٤ ـ مسند أحمد بن حنبل، ٤٨/٣ (أبو داود، الأيمان، ٩).

دراسة السند:

١ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٢ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٣ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٤ ـ هو الإمام الحافظ أبو عَمار عِكرمة بن عَمار العِجلي البصري (٧٧٥/١٥٩). وثقه يحيى بن معين و الدارقطني و أحمد العجلي و أبو داود و قال النسائي: "ليس به بأس" و قال أبو حاتم: "صدوق" و ذكره ابن حبان في الثقات (الجرح، ١٠/٧؛ الثقات، ٢٣٣/٥؛ تاريخ بغداد، ٢٥٧/١٢؛ سير، ١٣٤/٧؛ تهذيب التهذيب، ٢٦١/٧).

٥ ـ هو أبو القَرَعْل عاصم بن شُمَيْخ الغَيلاني اليمامي. روى عن أبي سعيد الخدري و روى عنه عكرمة بن عمار و جواس. قال أبو حاتم بأنه مجهول. و وثقه العجلي و ذكره ابن حبان في الثقات (الجرح، ٣٤٥/٦؛ الثقات، ٢٣٩/٥؛ تقريب، ٢٨٥).

٦ ـ هو أبو سعيد سعد بن مالك بن سنان الخدري الأنصاري الخزرجي، مشهور بكنيته (٦٩٣/٧٤). صحابي، من الحفاظ لحديث رسول الله صلى الله عليه وسلم المكثرين و من العلماء (الإستيعاب، ٨٩/٤؛ أسد الغابة، ١٤٢/٦؛ الإصابة، ٣٥/٢).

تحقيق المتن:

٧ ـ عند أبي داود بدون "لا".

٣ ـ حدثنا محمد بن عبد العزيز بن أبي رزمة[١] أخبرني زيد بن حُباب[٢] أخبرني محمد بن هلال[٣] حدثني أبي[٤] أنه سمع أبا هريرة[٥] يقول:

"كانت يمين رسول الله صلى الله عليه و سلم إذا حلف يقول[٦] لا و أستغفر الله".

التخريج:

٣ ـ أبو داود، الأيمان، ٩ (ابن ماجة، الكفارات، ١).

دراسة السند:

١ ـ هو أبو عمرو محمد بن عبد العزيز بن أبي رزمة المَرْوَزي، مولى بني يشكر (٨٥٤/٢٤٠). قال أبو حاتم بأنه صدوق، و ذكره ابن حبان في الثقات. و قال ابن حجر: "ثقة" (الجرح، ٨/٨؛ الثقات، ٩٥/٦؛ تقريب، ٤٩٣).

٢ ـ هو الإمام الحافظ أبو الحسين زيد بن حُباب بن الريان العُكْلي الخراساني الكوفي (٨١٨/٢٠٣). وثقه علي بن المديني و قال بعض الحفاظ: "هو صالح الحديث، لا بأس به، و ذكره ابن حبان في الثقات (الجرح، ٥٦١/٣؛ الثقات، ٢٥٠/٨؛ سير، ٣٩٣/٩).

٣ ـ هو محمد بن هلال بن أبي هلال المدني، مولى بني كعب (٧٧٨/١٦٢). قال أحمد بن حنبل مرة بأنه ثقة، و قال مرة بأن ليس به بأس و قال أبو حاتم و ابن حجر: "صدوق" (الجرح، ١١٥/٨؛ الثقات، ٤٣٨/٧؛ تقريب، ٥١١).

٤ ـ هو هلال بن أبي هلال المدني. قال أحمد بن حنبل: "لا أعرفه"؛ و قال أبو حاتم: "ليس بمشهور"؛ و قال ابن حجر: "مقبول" (الجرح، ١١٦/٨؛ تقريب، ٥٧٦).

٥ ـ هو أبو هريرة الدوسي (٦٧٦/٥٧)، صاحب رسول الله و أكثرهم حديثاً عنه. قد أختلف في اسمه اختلافا كثيرا ، عند ابن إسحاق كان اسمه في الجاهلية عبد شمس بن صخر فسماه رسول الله عبد الرحمن و كناه بأبي هريرة.(الإصابة، ٢٠٢/٤؛ أسد الغابة، ٣١٨/٦)

تحقيق المتن:

٦ ـ "إذا حلف يقول" ليست موجودة عند ابن ماجة.

٢ ـ حدثنا أبو إسحاق الشافعي إبراهيم بن محمد بن العباس[١] قال حدثنا عبد الله بن الرجاء المكي[٢] عن عباد بن إسحاق[٣] عن ابن الشهاب[٤] عن سالم[٥] عن أبيه[٦] قال:

"كانت أكثر أيمان رسول الله صلى الله عليه و سلم[٧] لا و مصرف القلوب"

التخريج:

٢ ـ ابن ماجة، الكفارات، ١ (النسائي، الأيمان، ٢)

دراسة السند:

١ ـ هو الإمام المحدث أبو إسحاق إبراهيم بن محمد بن العباس القرشي المطلبي المكي، ابن عم الإمام الشافعي (٨٥٢/٢٣٨). قال النسائي و الدارقطني بأنه ثقة؛ و قال أبو حاتم: "صدوق" و ذكره ابن حبان في الثقات (الجرح، ١٢٩/٢؛ الثقات، ١٥/٦؛ سير، ١٦٤/١١؛ تهذيب التهذيب، ١٥٤/١).

٢ ـ هو أبو عمران عبد الله بن رَجاء المكي البصري (٨٠٥/١٩٠).وثقه ابن سعد و يحيى بن معين و قال أبو حاتم بأنه صدوق؛ و قال النسائي: "ليس به بأس" (الطبقات، ٥٠٠/٥؛ التاريخ الكبير، ٩١/٥؛ الجرح، ٤٥/٥؛ سير، ٣٧٩/١٠؛ تقريب، ٣٠٢).

٣ ـ هو عبد الرحمن بن إسحاق بن عبد الله القرشي العامري، و يقال عَباد بن إسحاق. قال يحيى: "ثقة صالح الحديث ؛ و قال أحمد بن حنبل: " ليس به بأس"؛ و قال أبو حاتم: "حسن الحديث و ليس بثبت و لا قوي (الجرح، ٢١٢/٥؛ تقريب، ٣٣٦).

٤ ـ هو أبو بكر محمد بن مسلم بن عبيد الله بن عبد الله بن شهاب القرشي الزهري (٧٤١/١٢٤). قال أحمد بن حنبل: "الزهري أحسن الناس حديثا"؛ و قال عمرو بن دينار: "ما رأيت أحدا أنصص للحديث من الزهري" (التاريخ الكبير، ٢٢٠/١؛ الجرح، ٧١/٨؛ سير، ٣٢٦/٥؛ تهذيب التهذيب، ٤٤٥/٩).

٥ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

٦ ـ انظر إلى هامش الحديث الأول.

تحقيق المتن:

٧ ـ عند ابن ماجة: "كانت يمين رسول الله صلى الله عليه و سلم التي يحلف بها"

١ ـ حدثنا عبد الله[١] حدثني أبي[٢] ثنا وكيع[٣] ثنا سفيان[٤] عن موسى[٥] قال وكيع نرى أنه ابن عقبة عن سالم[٦] عن ابن عمر[٧] قال:

" كان يمين النبي صلى الله عليه و سلم[٨] التي يحلف عليها[٩] لا و مقلب القلوب "

التخريج:

١ ـ مسند أحمد بن حنبل، ٢/ ٢٦ (البخاري، الأيمان، ٣؛ القدر، ١٤؛ التوحيد، ١١؛ الترمذي، النذور، ١٣؛ أبو داود، الأيمان، ٩؛ النسائي، الأيمان، ١؛ مسند أحمد بن حنبل، ٦٧/٢، ٦٨، ١٢٧)

دراسة السند:

١ ـ هو أبو عبد الرحمن عبد الله بن أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني المَرْوَزي البغدادي (٩٠٣/٢٩٠). قال أبو حاتم: صدوق ثقة. قال الخطيب: ثقة ثبت فهم. قال أبو أحمد بن عدي: أحيا علم أبيه من "مسنده" الذي قرأه عليه أبوه خصوصاً قبل أن يقرأه على غيره. (الجرح، ٧/٥؛ تاريخ بغداد، ٣٧٥/٩؛ سير، ٥١٦/١٣؛ تقريب، ٢٩٥)

٢ ـ هو أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل الشيباني المروزي البغدادي (٨٥٥/٢٤١). صاحب المذهب الحنبلي. و هو الإمام حقاً و شيخ الإسلام صدقاً. أفضل أهل زمانه. (الطبقات، ٣٥٤/٧؛ التاريخ الكبير، ٥/٢؛ الجرح، ٢٩٢/١؛ سير، ١٧٧/١١)

٣ ـ هو أحد الأعلام الإمام الحافظ أبو سفيان وكيع بن الجراح الرؤاسي الكوفي (٨١٢/١٩٧). قال احمد بن حنبل: ما رأيت أحداً أوعى للعلم و لا أحفظ من وكيع. و قال ابن سعد: وكيع ثقة مأمون حجة. و قال يحيى بن معين: ما رأيت أحفظ من وكيع. و قال العجلي: ثقة من حفاظ الحديث.(الطبقات، ٣٩٤/٦ ؛ التاريخ الكبير، ١٧٩/٨ ؛ الجرح، ٢١٩/١ ؛ سير، ١٤٠/٩ ؛ تهذيب التهذيب، ١/٤)

٤ ـ هو شيخ الإسلام إمام الحفاظ أبو عبد الله سفيان بن سعيد بن مسروق الثوري الكوفي المجتهد، مصنف كتاب "الجامع" (٧٧٧/١). ثقة. قال يحيى بن معين و شعبة بأنه أمير المؤمنين في الحديث (الطبقات، ٣٧١/٦؛ التاريخ الكبير، ٩٤/٤؛ الجرح، ٥٥/١؛ الثقات، ٤٠١/٦؛ سير، ٢٢٩/٧؛ تقريب، ٢٤٤).

٥ ـ هو أبو محمد موسى بن عقبة بن أبي عياش الأسدي (١٤١&٧٥٨).وثقه مالك و أحمد و يحيى بن معين و النسائي و أبو حاتم و قال ابن سعد بأنه ثقة ثبت (التاريخ الكبير، ٢٩٢/٧؛ الجرح، ١٥٤/٨؛ الثقات، ٢٤٨/٣؛ سير، ١١٤/٦؛ تقريب، ٥٥٢).

٦ ـ هو أبو عمر سالم بن عبد الله بن عمر بن الخطاب العدوي القرشي (٧٢٤/١٠٦). وثقه ابن سعد و العجلي و ذكره ابن حبان في الثقات (الطبقات، ١٩٥/٥؛ التاريخ الكبير، ١١٥/٤؛ الجرح، ١٨٤/٤؛ الثقات، ٣٠٥/٤؛ سير، ٤٥٧/٤؛ تقريب، ٢٢٦).

٧ ـ هو أبو عبد الرحمن عبد الله بن عمر بن الخطاب العدوي القرشي. (٦٩٢/٧٣) من مكثرين الصحابة و كان كثير الإتباع لآثار رسول الله صلى الله عليه و سلم. كان جيد الحديث و لم يكن جيد الفقه. (الإستيعاب، ٣٤١/٢ ؛ أسد الغابة، ٣٤٠/٣ ؛ الإصابة، ٣٤٧/٢)

تحقيق المتن:

٨ ـ عند البخاري في القدر و التوحيد و عند الترمذي و أبي داود: "كثيرا ما كان النبي يحلف"

٩ ـ عند أحمد و الترمذي و أبي داود: "يحلف بها" ؛ عند البخاري: "يحلف"